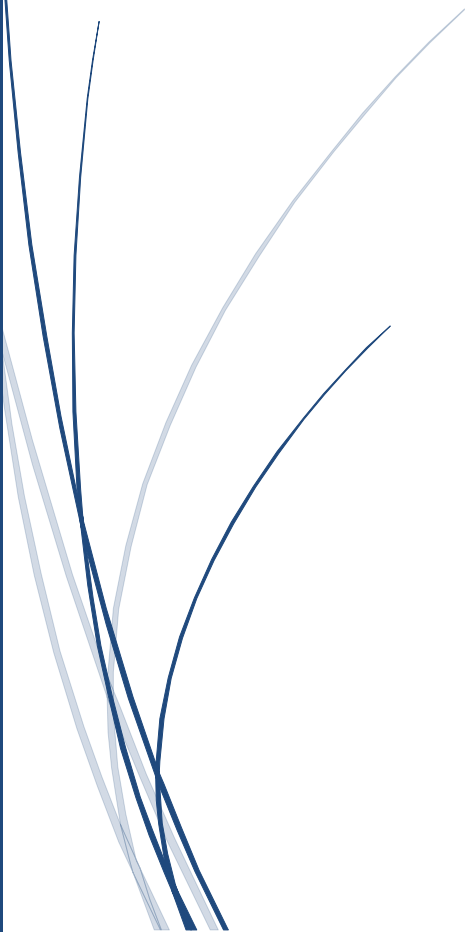

Christelijke Hogeschool Ede
mei 2016

godsdiens en vmbo: tussen kerndoelen en leefwereld

Een onderzoek naar het
godsdiensonderwijs op
Wellantcollege De Bossekamp

Benno van Gils, 120391

Begeleider: Anneke Kloosterman – Van der Sluys

Beoordelaar: Laurens Snoek

Tweede beoordelaar: Jan Marten Praamsma

Opdrachtgever: Wellantcollege De Bossekamp

Contactpersoon opdrachtgever: Hijkje Wijnja

Inhoud

Voorwoord	3
Samenvatting.....	4
1. Inleiding	6
1.1 Het onderzoek	6
1.2 Aanleiding.....	6
1.3 Probleemstelling en doelstelling	7
1.4 Vooronderzoek	7
1.5 Onderzoeksvraag en deelvragen	8
1.6 Onderzoeksmethode	9
2. De vmbo-leerling	10
2.1 Wie is deze leerling?.....	10
2.1 Conclusie	12
3. Motivatie van leerlingen	14
3.1 Motivatie	14
3.2 Motivatie en godsdienst.....	17
3.3 Wat de leerlingen zeggen over motivatie	18
3.4 Conclusie	19
4. Levensbeschouwelijke onderwerpen	21
4.1 Levensbeschouwing	21
4.2 Leerlingen in het algemeen	21
4.3 Leerlingen van Wellantcollege De Bossekamp.....	23
4.4 Conclusie	26
5. Kerndoelen van het vak godsdienst	28
5.1 Godsdienst als vak	28
5.2 Godsdienst op De Bossekamp	32
5.3 Conclusie	35
6. De visie van de leerling.....	37
6.1 Wat de leerling vindt	37
6.2 Conclusie	41
7. Identiteit van Wellantcollege De Bossekamp.....	43
7.1 Identiteit.....	43
7.2 Kerndoelen	44
7.3 Conclusie	45

8. Verantwoording praktijkonderzoek	46
8.1 Interview.....	46
8.2 Enquête – Kahoot	49
9. Conclusies	50
9.1 Beknopt antwoord deelvragen.....	50
9.2 Beantwoording hoofdvraag.....	51
9.3 Discussie	54
9.4 Aanbevelingen	55
Bibliografie	57
Bijlages.....	59
Artikel voor blog	59
Reflectie.....	60
Enquêtes	61
Interviews	61
Enquêtevragen	75
Tabellen bij hoofdstuk 5	77
Hoofddoelen en subdoelen Godsdienst van Wellantcollege De Bossekamp	80
Feedbackformulier opdrachtgever.....	83
Feedbackformulier afstudeerbegeleider.....	84
Zelfevaluatieformulier student	85
Inge vulde checklist	88

Voorwoord

Als docent godsdienst kom ik dagelijks in contact met tieners. Al deze tieners zijn bezig met een ontdekkingstocht door het leven, de een meer dan de ander. Onder andere de zin van het leven komt bij deze ontdekkingstocht aan bod. Als docent godsdienst mag ik kleine stukjes hiervan zien en meemaken. Dit gaat niet altijd vanzelf. Daarom probeer je op zulke momenten als docent de leerlingen te motiveren in hun (levensbeschouwelijke) denken en het verwoorden hiervan.

Het blijkt lastig om de vmbo-leerlingen die ik les geef aan te spreken in een vak als godsdienst. Daarover, en over de doelen van dat vak, gaat dit onderzoek. Het onderzoeksverslag start ik met een inleiding, waarin de aanleiding, probleem- en doelstelling en de onderzoeksvragen en -methode aan bod komen. Vervolgens beantwoord ik in de daaropvolgende hoofdstukken stuk voor stuk de zes deelvragen. Daarna volgt een korte weergave van de inhoud van de interview- en enquêtevragen. Het onderzoeksverslag besluit ik met de conclusies, een discussie en de aanbevelingen. De samenvatting van het verslag vindt u direct na dit voorwoord. In de bijlages vindt u nog verschillende zaken van praktische aard, zoals een persoonlijke reflectie en de uitgeschreven interviews.

In de totstandkoming van dit onderzoek hebben een aantal personen een belangrijke rol gespeeld. Daarom wil ik allereerst Anneke Kloosterman – Van der Sluys bedanken. Zij heeft mij vanaf de beginfase van het onderzoek tot aan het eindproduct begeleid en ze heeft het conceptproduct telkens van feedback voorzien. Ook opdrachtgever Hylke Wijnja wil ik bedanken voor de begeleiding en het goede collegiale contact. Verder wil ik Eduard Rijksen bedanken. Zonder de wekelijkse koffiemomenten met hem op de Christelijke Hogeschool Ede zouden de soms lange dagen op school een stuk taaier zijn geweest. Ook dank ik mijn klasgenoten Janneke Berg, Pieter van Eijk en Jan Meerkerk voor de gesprekken over het onderwerp en de bruikbare tips.

Ik wens u veel leesplezier.

Benno van Gils

Samenvatting

Bij het vak godsdienst worden lastige onderwerpen besproken, die vaak anders zijn dan bij een vak als wiskunde of Nederlands. Dit is een lastige taak voor de docent godsdienst. Op Wellantcollege De Bossekamp in Ottoland komt dit punt eveneens voor. De school is een open christelijke school voor vmbo-leerlingen en is georiënteerd op de groene sector. De leerlingen krijgen er een uur per week godsdienst. In dat uur blijkt het lastig om de levensbeschouwelijke onderwerpen enerzijds te laten aansluiten bij de kerndoelen van het vak, en anderzijds bij de leefwereld van de leerling. Om dit verder inzichtelijk te krijgen is dit onderzoek opgestart.

Het onderzoek begint met de vraag naar wat de vmbo-leerling typeert. Deze leerling is te typeren door zijn praktische manier van leren en doelgericht werken. Ook zoekt deze leerling al snel steun bij de docent en is hij op relatie gericht. Wel vindt de vmbo-leerling het lastig om informatie te beoordelen op betrouwbaarheid.

In hoofdstuk 3 wordt de vraag gesteld hoe deze vmbo-leerling wordt gemotiveerd. Motivatie wordt onderverdeeld in extrinsieke en intrinsieke motivatie. Bij de eerste vorm spreken we over motivatie die ontstaat door externe factoren. Bij de tweede vorm gaat het om motivatie door innerlijke factoren. Uit het onderzoek blijkt dat de vmbo-leerling wordt beïnvloed door de sociale druk van de groep, een extrinsieke motivatiefactor. In het godsdienstonderwijs zal de docent bruggen moeten slaan doormiddel van activerende werkvormen en moderne communicatiemiddelen. Ook zal hij op 'zinontdekkingstocht' moeten gaan met de jongeren.

Verder blijkt dat jongeren open zijn richting religie en spiritualiteit. Wel vinden zij het lastig om religieuze ervaringen te verwoorden en verder te onderzoeken. Gemiddeld kunnen vmbo-leerlingen vanaf hun 16^e jaar pas een levensbeschouwelijke metafoor begrijpen. Daarom zal de docent moeten aansluiten bij het referentiekader van de leerling. Leerlingen op De Bossekamp geven aan veel bezig te zijn met hun toekomst, de vraag of God bestaat en met de dood, lijden, ziekte en verdriet. De verschillende wereldgodsdiensten daartegenover staan ver bij hen vandaan.

In hoofdstuk 5 lezen we dat de docent de (interreligieuze) dialoog onder de leerlingen zal moeten stimuleren. Daarbij is er voor de docent een spanningsveld tussen zijn eigen levensbeschouwing, die van de leerlingen en de identiteit van de school. Op De Bossekamp zijn niet alle opgestelde kerndoelen voor het vak godsdienst gelijkmatig vertegenwoordigd in het onderwijs. Een bezinning hierop is nodig.

De leerlingen op De Bossekamp zien het belang in van het vak godsdienst. Echter, 43% van de geënquêteerde leerlingen vindt het vak saai. Dit valt soms samen met het feit dat ze zelf niet geloven en daarom geen interesse hebben.

In hoofdstuk 7 lezen we dat de Bossekamp een dialoogschool is met een christelijke signatuur. In het godsdienstonderwijs komt deze identiteit duidelijk terug. Wel wordt er geadviseerd om leerlijnen op te stellen, zodat duidelijk is welke kerndoelen wanneer behaald moeten worden.

Uit het onderzoek blijkt dat er in het godsdienstonderwijs op De Bossekamp niet aan alle kerndoelen evenredig veel aandacht wordt besteed. Ook hebben de leerlingen al snel ten onrechte het idee dat het doel van het godsdienstonderwijs is om hen tot geloof te brengen. Daar zal dan ook aandacht aan besteed moeten worden. Wel zijn de leerlingen over het algemeen genomen tevreden over de

lessen godsdienst. Verder zal de docent aan moeten sluiten bij de belevingswereld van de leerling, die wordt getypeerd door de gerichtheid op de (beroeps)praktijk en sociale contacten. Daarnaast zal hij gebruik moeten maken van activerende werkvormen en de moderne media.

1. Inleiding

1.1 Het onderzoek

Als docent kom je dagelijks in contact met pubers. Deze pubers zitten in een fase in hun leven waarin zij lichamelijk en geestelijk ontwikkelen tot een autonoom persoon. In deze ontwikkelingsfase gaan zij ook op zoek naar hun identiteit: wie ze zijn, wie ze willen zijn en hoe ze dit kunnen bereiken. Daarin lopen zij tegen problemen aan die soms in eerste instantie onoverkomelijk lijken te zijn.

De pubers van vandaag worden uiteindelijk volwassenen en daarmee volwaardige burgers van de Nederlandse maatschappij. Ze zullen gaan stemmen, een opleiding gaan volgen, gaan werken en ze zullen kinderen krijgen. Deze kinderen komen uiteindelijk weer op school en zo begint het proces weer opnieuw.

Als docent draag je een belangrijk deel bij aan het leven van de leerlingen die je in de klas krijgt. Juist de puberteit is een hele belangrijke fase waarin een docent tot steun, richtingaanwijzer en vraagbaak kan zijn.

In de lespraktijk merk ik echter dat niet alle onderwerpen aansluiten bij de leerling. Ook vraag ik mij af in hoeverre de lessen op het Wellantcollege nog aansluiten bij de kerndoelen van het vak. Vanuit het onderzoek dat ik wil doen ga ik op zoek naar welke levensbeschouwelijke onderwerpen er bij vmbo-leerlingen leven. Ook ga ik op zoek naar wat de beste manier is om de levensbeschouwelijke onderwerpen aan te bieden aan de leerlingen. Als je als docent hierdoor je levensbeschouwelijk onderwijs kunt verbeteren en beter kunt aansluiten bij de leerling, dan kun je een wezenlijk deel bijdragen voor het leven van de leerling en daarmee voor het leven van een persoon die binnen niet al te lange tijd een volwaardig burger van de Nederlandse maatschappij zal zijn.

1.2 Aanleiding

Sinds ruim een jaar geef ik drie dagen per week les op een plattelands vmbo-school: Wellantcollege De Bossekamp in Ottoland. Op deze school geef ik veel vmbo-basisklassen les. Daarnaast geef ik les aan een vmbo-kader en een vmbo-gl (gemengde leerweg) klas. Ik geef deze klassen een uur per week les en daarnaast geef ik aan de derde en vierde klassen een uur per week maatschappijleer. In de praktijk zijn er voor de derde en vierde klassen blokken van een aantal weken met twee uur per week godsdienst en een aantal weken met twee uur per week maatschappijleer.

Voordat ik op De Bossekamp les ben gaan geven, heb ik lesgegeven tijdens stages aan havo-vwo klassen en enkele vmbo-tl (mavo) klassen. Wat mij is opgevallen bij de vmbo-leerlingen in de lagere niveaus (voornamelijk vmbo-basis), is dat zij vaak een sterk gekruide mening hebben over allerlei onderwerpen. De vmbo-er lijkt dan vooral een zwart-witdenker te zijn. Het is óf het een, óf het ander. Compromissen zijn niet of nauwelijks mogelijk. Juist tijdens de godsdienstles kan dit voor problemen zorgen. Onderwerpen als 'hoe om te gaan met vluchtelingen', en daaraan gerelateerd 'hoe om te gaan met je naaste' lijken voor de leerlingen vooraf al volledig duidelijk. Soms lijkt het dat je als docent dan geen aanspraak kunt maken op het reflectieve vermogen van de leerling. Ook blijkt het lastig om de leerlingen te motiveren voor een vak als godsdienst: de onderwerpen die worden besproken lijken vaak ver weg te staan van hun eigen leefwereld. Of de leerlingen denken niet over deze onderwerpen na. Als ik met de leerlingen praat, merk ik dat hun leefwereld kleiner is dan de leefwereld van bijvoorbeeld een vwo-er of havist.

Voor mij ligt ten grondslag aan het vak godsdienst het doel dat de leerling reflecteert en nadenkt over zijn levensbeschouwelijke achtergrond en een levensbeschouwelijke visie vormt. Uit een zeer recente publicatie van het Ministerie van Onderwijs, Cultuur en Wetenschappen blijkt dat ook de overheid worstelt met het probleem (Ministerie van Onderwijs, 2016). Veelzeggend is de publicatie genoemd: '2 werelden 2 werkelijkheden': leerlingen worden heen en weer geslingerd tussen verschillende werelden en hebben veel moeite om een eigen (ethisch verantwoorde) identiteit te creëren. Het creëren van deze identiteit is van belang om een volwaardige en autonome burger te kunnen zijn in de maatschappij. Doordat de lessen godsdienst niet altijd lijken aan te sluiten bij de leerling, vraag ik me af wat de leerlingen precies interesseert en in welke onderwerpen zij bezig zijn met een zoektocht. Ook vraag ik me af hoe de godsdienstdocent het beste de leerlingen kan motiveren en hoe hij levensbeschouwelijke onderwerpen het beste kan overbrengen. Hiermee bedoel ik ook de onderwerpen die hen niet in eerste instantie interesseren, maar wel verankerd liggen in de kerndoelen van het vak. In dit project wil ik met deze vragen aan de slag gaan.

1.3 Probleemstelling en doelstelling

Probleemstelling

Het probleem waarvoor ik in dit project een oplossing zoek is als volgt:

1. Als docent godsdienst merk ik dat niet alle onderwerpen uit de lespraktijk aansluiten bij het leven van de leerlingen.
2. Hierdoor ontstaat er een spanningsveld: voldoet de les nog aan het doel van het vak godsdienst? En in hoeverre heeft de les daadwerkelijk betrekking op de belangen en gedachten van de leerlingen? Sluit de les nog aan bij de leerling? En zijn de vormen die gebruikt worden de beste vormen?

Om hierop een antwoord te vinden, is het van belang om te weten welke levensbeschouwelijke onderwerpen aan bod moeten komen voor de leerling, vanuit de kerndoelen van het vak en de identiteit van de school. Ook is het van belang om te weten of de manier waarop de onderwerpen nu worden aangeboden de juiste manier is.

Doelstelling

Het project moet inzicht opleveren in de manier waarop het onderwijs nu aan de leerlingen wordt aangeboden en in hoeverre dit beter kan. Ook moet het project inzicht opleveren in welke levensbeschouwelijke onderwerpen de leerlingen wel en niet belangrijk vinden. Zo kan er gekeken worden naar welke onderwerpen een vernieuwde strategie van aanbieden nodig hebben.

Uiteindelijk levert het project dan een aanbeveling op voor de school. De school kan daarmee aan de slag om het huidige godsdienstonderwijs te verbeteren. In de aanbeveling zullen manieren genoemd worden die gebruikt kunnen worden om de levensbeschouwelijke onderwerpen aan te bieden aan de leerlingen. Dit omdat de opdrachtgever merkt dat de onderwerpen in het vak godsdienst soms ver weg staan van de directe beleavingswereld van de leerling. Zo zal uiteindelijk het godsdienstonderwijs beter aansluiting hebben op de leerling en zal de leerling gemotiveerder zijn voor het vak godsdienst.

1.4 Vooronderzoek

Vanuit het vooronderzoek in de literatuur is gebleken dat er verschillende doelen zijn voor het vak godsdienst en verschillende uitgangspunten van waaruit dit vak wordt gegeven. Ook ontdekte ik

meer over hoe de vmbo-leerling is. De puber van vandaag de dag krijgt te maken met soms pittige vraagstukken en verantwoordelijkheden die veroorzaakt worden door kapotte relaties in families, sociaaleconomische zwakte in het gezin en de sterk toegenomen individualisering in de maatschappij.

Verder blijkt uit onderzoek in de documenten van het vak godsdienst, dat het vak op het Wellantcollege De Bossekamp kerndoelen heeft die 5 jaar geleden zijn opgesteld, maar nooit in zijn geheel zijn afgemaakt.

Door de resultaten uit het vooronderzoek ben ik tot de keuzes in het projectplan gekomen. Zo kies ik naast enquêtes ook voor interviews, omdat de vmbo-leerling niet 'talig' is en daardoor een enquête een beperkt beeld kan schetsen. Ook neem ik de enquêtes op een interactieve manier af. Om het abstracte in het interview beperkt te houden, vraag ik de leerling naar concrete situaties en gebruik ik bijvoorbeeld plaatjes om vragen te verduidelijken. Verder wordt door het vooronderzoek de vraag versterkt naar de manier waarop leerlingen de levensbeschouwelijke onderwerpen tot zich nemen. Zo wordt in 'Bricolage en bezieling' gesteld dat pubers wel degelijk veel bezig zijn met geloof en zingeving, zij het dan op andere wegen en paden dan de vorige generaties gewend waren. (Zondervan, 2008)

Vanuit 'Praktijk onderzoek in de school' blijkt dat 'bevragen' een van de manieren is om data te verzamelen. Motieven hiervoor kunnen zijn dat je in je onderzoek wilt beschrijven, definiëren, verklaren, vergelijken of evalueren. In mijn onderzoek zal ik vooral bezig zijn met beschrijven (is er een probleem en zo ja wat?) en met definiëren (door anderen te bevragen krijg ik meer zicht op beelden en ideeën die zij hebben bij bepaalde begrippen of didactische methoden). (Van der Donk & Van Lanen, 2014) Door de methode van 'bevragen' te gebruiken, kan ik dus de nodige data verzamelen. Wel zal ik het literatuuronderzoek daarnaast nodig hebben, want, zo stellen Van der Donk & Van Lanen, je hebt bij bevragen altijd te maken met interpretaties van anderen. In het onderzoek zal ik daarnaast vooraf eerst mijn doelen op moeten stellen voor het bevragen. Aan de hand daarvan kan ik het interview opstellen en inrichten naar de doelen die ik er mee heb. Voor de keuze voor wie ik interview, wil ik de aspectenmethode gebruiken, waarbij ik naga vanuit welke invalshoeken het onderwerp bekeken kan worden. De personen die in de verschillende invalshoeken zitten, zal ik dan interviewen.

1.5 Onderzoeksvraag en deelvragen

De onderzoeksvraag voor dit project is als volgt:

Hoe kan Wellantcollege De Bossekamp de levensbeschouwelijke onderwerpen in het godsdienstonderwijs zo overbrengen bij de leerling dat het godsdienstonderwijs voldoet aan de kerndoelen van het vak en dat het aansluit bij de belevingswereld van de leerling?

Vanuit deze vraag heb ik de volgende deelvragen opgesteld:

1. *Wat typeert de vmbo-leerling?*
2. *Op welke manier kunnen vmbo-leerlingen gemotiveerd worden?*
3. *Welke levensbeschouwelijke onderwerpen spelen een rol in het leven van de leerlingen en welke komen aan de orde op Wellantcollege De Bossekamp?*

4. *Hoe verhoudt het huidige godsdienstonderwijs op Wellantcollege De Bossekamp zich tot de kerndoelen van het vak?*
5. *Hoe ziet de leerling het godsdienstonderwijs op Wellantcollege De Bossekamp?*
6. *Op welke manier kan het godsdienstonderwijs op Wellantcollege De Bossekamp beter aansluiten bij de kerndoelen van het vak, de leefwereld van de leerlingen en de identiteit van de school?*

1.6 Onderzoeksmethode

Literatuuronderzoek

Om het project te kunnen doen start ik allereerst met een literatuuronderzoek. Daarbij onderzoek ik in de literatuur het onderwerp en beschrijf ik wat er precies wordt gezegd met betrekking tot het onderwerp. Doormiddel van het literatuuronderzoek wil ik een voorlopig antwoord vinden op deelvraag 1, 2, 4, 6 en het eerste deel van vraag 3.

Praktijkonderzoek

Aangezien de literatuur niet volledig toereikend is om een helder beeld te schetsen over het onderwerp, is er ook praktijkonderzoek nodig om meer gegevens te vinden. Vmbo-leerlingen hebben vaak moeite met lezen (zie vooronderzoek literatuur), waardoor het van belang is om hier rekening mee te houden in het praktijkonderzoek. Daarom zal een papieren enquête waarschijnlijk een vertekend beeld geven. Om toch kwantitatieve informatie te verkrijgen (het onderzoek heeft immers betrekking op alle leerlingen van de school) zal ik daarom gebruik maken van de website Kahoot.it. Via deze website worden leerlingen op een interactieve manier enquêtevragen gesteld. Om het taalprobleem te voorkomen lees ik dan telkens hardop de vraag voor voor de leerlingen. Deze 'Kahoot-enquêtes' zal ik onder de klassen van alle vier de leerjaren houden, om een representatief beeld te kunnen schetsen. Ook zal ik daarbij alle verschillende niveaus aan bod laten komen. Dit zal ik in de bijlage verantwoorden in een tabel.

Om meer diepgang te bereiken zal ik ook interviews houden onder leerlingen. Daarbij zal ik enkele kleine werkvormen inzetten, zoals het sorteren van afbeeldingen en het maken van een woordweb. Hierdoor kan de leerling zich de vragen beter inbeelden en kan ik meer informatie uit het interview halen. Ook bij de leerlingen zullen de interviews representatief zijn, zij het dat het hier natuurlijk om een veel lager getal gaat dan bij de enquêtes. Van elk leerjaar wil ik tenminste één leerling interviewen en elk niveau vertegenwoordigd laten zijn. Tijdens de interviews typ ik mee met de antwoorden die de leerlingen geven. Ook neem ik de interviews op, zodat ik bij eventuele onduidelijkheden dit terug kan luisteren. Uiteindelijk geef ik in een tabel aan welke niveaus en leerjaren vertegenwoordigd zijn in de interviews (zie bijlage). De gegevens die doormiddel van de enquêtes en interviews worden verzameld, zal ik gebruiken voor het onderzoek.

Resultaat

Uiteindelijk zal uit het literatuuronderzoek en uit het praktijkonderzoek een bepaald resultaat komen. Door deze zaken met elkaar te verbinden kan er een eindresultaat gecreëerd worden dat een antwoord geeft op de onderzoeksvraag en op de deelvragen.

2. De vmbo-leerling

Om een goed beeld te kunnen vormen in dit onderzoek, is het van belang om eerst te ontdekken wie er tegenover de docent in het lokaal zit. Daarom wordt in dit hoofdstuk de volgende vraag beantwoord:

‘Wat typeert de vmbo-leerling?’

De vmbo-opleiding zoals we die nu kennen, wordt op de middelbare school aangeboden naast de havo- en vwo-opleiding. Met een vmbo-diploma op zak kunnen leerlingen doorstuderen op een mbo-opleiding op niveau 2, 3 of 4, afhankelijk van de gevolgde vmbo-richting. Binnen het vmbo worden dan ook meerdere richtingen onderscheiden: de theoretische leerweg (tl), de gemengde leerweg (gl), de kaderberoepsgerichte leerweg (kb) en de basisberoepsgerichte leerweg (bb). Daarnaast is er de mogelijkheid van een leerwerktraject (LWT) waarbij enkele vakken komen te vervallen. De kaderberoeps- en basisberoepsgerichte leerweg zijn meer gericht op de praktijk, in tegenstelling tot de gemengde leerweg en de theoretische leerweg. Uiteindelijk zullen veel vmbo-ers terechtkomen op de werkvloer. Zij bevinden zich daarmee voornamelijk onderaan de maatschappelijke ladder. Dit tegenover hoogopgeleiden, die zich vaak juist hoger op de maatschappelijke ladder bevinden.

2.1 Wie is deze leerling?

In ‘Kenmerken van zorgleerlingen in het vmbo’ lezen we dat het vmbo zoals we dat nu kennen is ontstaan in het schooljaar 1999-2000 (Nelis, 2003). Een belangrijke reden voor het ontstaan van het vmbo was dat men een betere aansluiting wilde op het vervolgonderwijs en op de arbeidsmarkt. Dit zien we dan ook terug in de naam: voorbereidend middelbaar beroepsonderwijs. Uit een publicatie van de onderwijsraad blijkt dat ook in de dagelijkse praktijk van het vmbo in concrete activiteiten ‘een start wordt gemaakt met de ontwikkeling van een beroepsidentiteit’. De vmbo-leerlingen wordt hierbij kennis en vaardigheden aangeleerd die relevant zijn voor een toekomstig beroep of beroepssector. Daarnaast zijn de leerlingen ook bezig met vragen die betrekking hebben op wat arbeid betekent in hun leven en wat zij met hun leven willen betekenen. (Onderwijsraad, 2010)

Negatief imago

In een artikel van Trouw lezen we dat het vmbo al sinds het ontstaan worstelt met een negatief imago. In het artikel worden vijf punten genoemd die veranderd zouden moeten worden (Ghaemina, 2015):

1. *Het afrekenen met het imago.* Zestig procent van de Nederlandse beroepsbevolking is vmbo-er, dat is dus het merendeel. Toch heeft het vmbo een lage status, en dat zou veranderd moeten worden. Door meer belangstelling uit de politiek voor dit probleem, zouden hier resultaten te boeken moeten zijn.
2. *Het belang van goede docenten.* Juist op het vmbo zijn de beste docenten nodig, omdat deze leerlingen een andere manier van lesgeven nodig hebben.
3. *Verplichte burgerschapslessen.* Om leerlingen goed voor te bereiden op de maatschappij, moeten ze ook kennis hebben van en ervaring hebben met andere etnische groepen en culturen en daarmee om kunnen gaan.
4. *Inzetten op loopbaan-oriëntatie.* Er moet duidelijkere aandacht komen voor LOB (loopbaanoriëntatie en -begeleiding). Zo wordt een leerling beter voorbereid op zijn toekomst.

5. *Meer tijd voor leerlingen.* Leerlingen zouden meer tijd moeten krijgen om te ontwikkelen. Om demotivatie na de basisschool te voorkomen (ze hebben laag gescoord op de Cito-toets en gaan 'dus' naar het vmbo) moeten leerlingen meer tijd krijgen om verder te ontwikkelen.

Volgens Ghaeminia moet er dus nog het een en ander veranderen om het imago van het vmbo verder op te krikken. Van het negatieve imago weten de vmbo-leerlingen zelf ook, waardoor ze nog al eens een negatief zelfbeeld hebben. Anderzijds zijn er signalen dat de vmbo-er, sinds hij op de middelbare school zit, meer waardering krijgt voor zijn werk. Immers, op de basisschool hoorde hij of zij vaak bij de minder goede leerlingen van de klas, terwijl hij nu in een klas zit met gelijken. Dit heeft de leerlingen gevormd in hun jeugd. In een onderzoek naar motivatie onder vmbo-leerlingen wordt dit feit onderschreven: bijvoorbeeld faalangst onder vmbo-leerlingen is groter dan die bij leerlingen uit hogere niveaus op de middelbare school. (Peetsma & Van der Veen, 2008)

Praktische en relatiegevoelige instelling

In een rapport van de Adviesgroep Vmbo wordt de vmbo-leerling omschreven als een leerling die 'zeer praktisch en toepassingsgericht' is ingesteld (Hamstra & Van den Ende, 2006). De auteurs stellen dit naar aanleiding van een eerder gedaan onderzoek. Ook concluderen zij dat de vmbo-leerling niet van lezen houdt, maar liever leert door te doen. Dit doen kan bewerkstelligd worden door didactische werkvormen en concrete manieren van het verwerken van de stof (met duidelijke voorbeelden). Dit komt terug in het feit dat veel leerlingen het liefst met de praktijkvakken bezig zijn, en minder plezier hebben in de theorievakken. Vmbo-leerlingen hebben ook vaak ruimte nodig om regelmatig met andere dingen bezig te zijn dan met alleen theorie. Wel hebben ze hulp nodig om zelf hun leerproces te reguleren en te evalueren, zo stellen Hamstra en Van den Ende. Interessant is ook dat zij noemen dat vmbo-leerlingen moeite hebben met het beoordelen van informatie op bruikbaarheid en betrouwbaarheid. In de klas komt dit nog wel eens terug, als leerlingen bijvoorbeeld stellen dat 'alles wat op tv wordt gezegd waar is'. Zij hebben er dan moeite mee om de juiste nuances aan te brengen en op een kritische manier de informatie te belichten.

Anderzijds is de vmbo-leerling heel sterk op relationeel gebied. De leerlingen voelen vaak haarfijn aan wie ze tegenover zich hebben en kunnen (onbewust) scherp formuleren wat die persoon typeert of bijvoorbeeld bezighoudt. Zij kunnen dan iemands gedrag heel duidelijk benoemen. Vmbo-leerlingen nemen gemakkelijker informatie aan voor waarheid, maar juist doordat ze minder kritisch zijn, zijn zij ook heel goed in het uitvoeren van bepaalde opdrachten. Ze volgen namelijk stapsgewijs de gegeven aanwijzingen op, zonder daarin zelf op een 'eigenwijze' manier een andere richting te kiezen. Ook lezen we in het eerder genoemde rapport van de Adviesgroep Vmbo dat voor vmbo-leerlingen hun docent heel belangrijk is. Hij kan hen sturen en richting geven aan het leren. Zonder de docent wordt de vmbo-er overgelaten aan zijn zelfstandigheid, wat voor problemen kan zorgen. Daarnaast wordt er in het rapport gesteld dat vmbo-leerlingen relatief meer vroegtijdig de school verlaten dan leerlingen uit andere niveaus. Het gaat dan vaak om leerlingen met een allochtone achtergrond, leerlingen met een relatief lage sociaaleconomische achtergrond en leerlingen uit eenoudergezinnen.

Sociaal milieu

Uit een rapport van het Trimbos-instituut blijkt dat vmbo-ers over het algemeen uit minder welvarende gezinnen komen, waar minder geld is te besteden. (De Looze & e.a., 2014, p. 239) Ook

blijkt uit datzelfde rapport dat ouders van vmbo-leerlingen vaker 'riskante gewoonten' hebben dan ouders van havo- of vwo-leerlingen. Met deze riskante gewoonten worden zaken als roken en alcoholgebruik bedoeld. In een opdracht waar ik vorig jaar aan werkte over vmbo-leerlingen, schreef ik het volgende: *Ook blijkt dat kinderen uit gebroken gezinnen over het algemeen een lager welbevinden rapporteren, naast een slechtere relatie met ouders en klasgenoten en meer risicogedragingen (denk aan alcoholgebruik, drugs, seks, etc.). De vmbo-leerling heeft vaak een minder goede thuissituatie. Dit terwijl het gezin voor pubers van groot belang is voor de veiligheid. In het boek 'Psychologie van de adolescentie' wordt hierover de volgende uitspraak gedaan: "Gebleken is dat jongeren uit gezinnen met minder inkomen en een lager opleidings- en beroepsniveau van ouders, vaak meer probleemgedrag vertonen, minder goede schoolprestaties hebben en minder sociaal competent gedrag vertonen."* (Slot & Van Aken, 2010, p. 124) *Als oorzaak hiervan wordt gegeven dat door de overbelasting en stress van het leven in een laag milieu vaak minder aandacht is voor het kind. Het is belangrijk om dit als vmbo-docent mee te nemen in je lessen.* (Opdracht vmbo-minor, 2015).

Uit een rapport van de Onderwijsraad blijkt dat jongeren in een sociaal complexere context opgroeien dan vroegere generaties (Onderwijsraad, 2005). Zij schrijven dit toe aan de maatschappelijke veranderingen, zoals individualisering en daarmee samenhangend een enorm keuzeaanbod. Ook zijn de gezinnen steeds meer samengesteld en zijn de soorten relaties onkenbaar groot. Daarnaast stelt de Onderwijsraad dat de grens tussen volwassenen en jongeren is vervaagd: zo vervullen zij taken die vroeger slechts door volwassenen werden vervuld. De Onderwijsraad noemt als voorbeelden daarvan 'consument, werknemer, seksueel partner en actief burger'. Zaken als normvervaging en afname van de sociale cohesie en solidariteit zijn gevolgen van de bovengenoemde veranderingen. In deze tijd groeien ook de vmbo-leerlingen op, die juist gebaat zijn bij duidelijkheid.

2.1 Conclusie

Aan de hand van bovenstaande gegevens kan er concluderend gesteld worden dat de vmbo-leerling een leerling is die deel uit maakt van 60% van de toekomstige Nederlandse beroepsbevolking. Het vmbo is in het schooljaar 1999-2000 ontstaan en heeft helaas een slechte reputatie. Veel mensen zouden het vmbo bestempelen als een plek waar je terecht komt als je niet slim genoeg bent voor andere niveaus. De vmbo-leerling groeit op tussen deze opvattingen. Hij is over het algemeen vooral gericht op de (beroeps)praktijk en haalt daar ook zijn motivatie uit. Voor theorievakken is de leerling minder snel te motiveren, juist omdat hij niet graag aan het lezen is. Hij wordt omschreven als 'zeer praktisch en toepassingsgericht'. Daarnaast heeft de vmbo-leerling veel baat bij een goede docent die hem kan sturen en begeleiden in zijn leer- en ontwikkelproces. Helaas groeit de leerling, vaker dan leerlingen uit hogere niveaus, eerder op binnen een minder goede thuissituatie (sociaaleconomisch laag, ouders die risicogedragingen vertonen, enz.). Ook groeit de leerling op binnen een sociaal complexe context (in vergelijking met vroeger) en is het daarom voor de leerling soms lastig om zijn identiteit te bepalen.

Naar aanleiding van bovenstaande kan het volgende profiel van de vmbo-leerling gecreëerd worden (dit profiel is uiteraard op algemeenheden gebaseerd en is daarom niet leidend voor elke vmbo-leerling).

Leerhouding:

De vmbo-leerling

- is ingesteld op een praktische manier van leren (door werkvormen en toepassen);
- houdt van het volgen van praktijkvakken en stages;
- heeft moeite met lezen van grote stukken tekst;
- werkt doelgericht;
- werkt stap voor stap;
- kan beperkt zelfstandig werken;
- steunt op de docent;
- vindt het moeilijk om informatie te beoordelen op betrouwbaarheid.

Omgeving en sociale rol:

De vmbo-leerling

- is op relatie gericht (meer dan op kennis);
- meet zich aan leeftijdsgenoten;
- komt vaker uit een gezin met een lager welbevinden (dan havo- of vwo-leerlingen);
- vertoont eerder risicogedragingen (dan havo- of vwo-leerlingen);
- heeft vaker last van faalangst (dan havo- of vwo-leerlingen).

3. Motivatie van leerlingen

In het vorige hoofdstuk is er een profiel gemaakt van de vmbo-leerling. Vanuit deze basis wordt in dit hoofdstuk een antwoord gezocht op de volgende vraag:

Op welke manier kunnen vmbo-leerlingen gemotiveerd worden?

De vraag beantwoordt worden door onderzoek in de literatuur en doormiddel van het praktijkonderzoek op De Bossekamp.

3.1 Motivatie

In het boek 'Towards religious competence' wordt gesteld dat de leraar meer bereikt in het leerproces met de klas als hij zich bewust is van de religieuze en ideologische achtergrond van zijn leerling: *'The more the teacher is aware of the religious and ideological backgrounds of students, the more sensitive and focused the teaching can be, whether it be through discussion or the setting of activities.'* (Heimbrock, Scheilke, & Schreiner, 2001, p. 34) Het leren doormiddel van discussie of bepaalde activiteiten is hieraan dus zelfs ondergeschikt. Verderop stellen de auteurs dat interactie in de klas belangrijk is, waarbij de leerlingen op zoek moeten gaan naar hun waarden en waarbij ze de dialoog in de klas aan moeten gaan. De gehele context van de leerling (inclusief zijn omgeving) wordt dan centraal gesteld in de godsdienstles en in het vormgeven daarvan. Zij stellen dat dit de basis is voor de creatieve pedagogiek in de godsdienstles. Toch roept bovenstaand standpunt ook vragen op. Immers, komt men juist niet doormiddel van de creatieve pedagogiek achter de religieuze en ideologische achtergrond van de leerling? Dus ligt die pedagogiek daar dan niet juist ten grondslag aan? En hoe kan ervoor gezorgd worden dat de leerling gemotiveerd is om te vertellen over zijn levensbeschouwelijk vragen en standpunten? Hoe wordt het leren van de leerling hierover gestimuleerd? In dit hoofdstuk ga ik op zoek naar de manier waarop de vmbo-leerling gemotiveerd kan worden.

Wat is motivatie precies?

Bij motivatie denken we al snel aan dat iets 'leuk' moet zijn. Toch is leuk niet hetzelfde als motivatie. In haar afstudeerscriptie over motivatie van de vmbo leerling omschrijft Mariëlle de Visscher motivatie als een innerlijke gesteldheid. (De Visscher, 2008) Deze 'innerlijke gesteldheid' zou je kunnen omschrijven als een innerlijke wilskracht om dingen te doen of om zich op een bepaalde manier te gedragen, waarbij de oorsprong van het gedrag (waarom je iets doet), de intensiteit van het gedrag (in hoeverre je je ervoor inzet) en de volharding in het gedrag (hoe lang je het gedrag volhoudt) een rol spelen. Zonder deze wilskracht of innerlijke gesteldheid is de kwaliteit van het 'product' lager en wordt er minder plezier beleefd in het doen. Ook zal er minder snel in doorgezet worden en zal een leerling bijvoorbeeld stoppen als het even niet lukt. De Visscher maakt onderscheid tussen intrinsieke en extrinsieke motivatie. Bij extrinsieke motivatie spreken we over de uiterlijk zichtbare motivatie, die bijvoorbeeld wordt bepaald door de druk om een voldoende te halen of om geen straf te krijgen. Je zou hierbij kunnen spreken over het 'je best doen' voor een vak. Bij intrinsieke motivatie hebben we het over de innerlijke motivatie, waarbij wordt gesproken over plezier ervaren en interesse hebben in een taak uit nieuwsgierigheid. Iets wat lastig te herkennen en te veranderen is. Dit is iets wat alleen de leerling kan, zij het dat daarin een docent wel eventueel kan sturen.

Sociaalcognitieve theorie

Omdat vmbo-leerlingen gevoelig zijn voor de sociale druk van mensen om hen heen (zie hoofdstuk 2), leg ik hier kort de sociaalcognitieve theorie uit met betrekking tot de motivatie. Bij deze theorie wordt er gekeken naar hoe je geheugen omgaat met informatie over mensen. Deze informatie wordt allereerst verzameld door wat je ziet (zoals het gedrag), maar zeker ook door de psychische kenmerken die je constateert, zoals karaktertrekken van een persoon en motieven. (De Visscher, 2008) Doordat mensen je dus op een bepaalde manier analyseren en eventueel indelen in een categorie of bij een groep mensen, wordt mede je gedrag en je psyche beïnvloed.

Juist bij pubers ontpopt deze manier van denken zich sterk. In hun identiteitsontwikkeling ontdekken zij dat mensen om hen heen bepaalde verwachtingen hebben en op een bepaalde manier over hen denken. Om niet negatief op te vallen of buiten de groep te vallen kopiëren de pubers elkaars gedrag en uiterlijke kenmerken zoals kleding en haardracht. Vmbo-leerlingen zijn sterk gericht op sociale erkenning en sociale contacten (meer hierover is te lezen in hoofdstuk 2). Ook voor het begrip motivatie speelt de groepsdruk dus een bepalende rol. Leerlingen zijn gevoelig voor wat hun klasgenoten van hen denken. Het is niet stoer om heel ijverig mee te doen in de les. Dat is dan ook een lastig punt om mee om te gaan in de (godsdienst)les.

Afwisseling en samenwerken

Verder ontdekte De Visscher door haar onderzoek dat leerlingen als behoefte om gemotiveerd te worden voornamelijk aangeven dat ze meer afwisseling willen in de lessen. Ook helpt de communicatie tussen de school en thuis. Opvallend is ook dat jongens van klas twee stellen dat zij (pas) gemotiveerd raken als de cijfers naar beneden gaan. Ook kunnen hulp, beloningen en complimentjes in de les (voornamelijk voor de meiden) motiverend werken. Verder wordt het samenwerken in groepen genoemd als motiverend.

Bruggen slaan: van theorie naar praktijk

Psychologe Hanneke Knoop – Van Nuland promoveerde in 2011 op haar onderzoek naar de motivatie van vmbo-leerlingen. Uit haar onderzoek blijkt dat er geen verschil is in motivatie van vmbo-leerlingen en vwo-leerlingen. (Knoop - Van Nuland, 2011) Het blijkt enorm lastig om de leerling meer te motiveren. Wel bleek dat de motivatie van jongens iets makkelijker te beïnvloeden is dan de motivatie van meisjes. Zo zouden jongens hun taak beter uitvoeren als ze hiermee konden laten zien dat ze ergens goed in zijn. Motiverende informatie over waarom je bijvoorbeeld iets moet leren heeft volgens Knoop weinig effect. In haar onderzoek heeft ze op verschillende vmbo-scholen deze methode ingezet, waarbij jongeren bijvoorbeeld werd verteld dat ze door hun inzet bij Nederlands beter hun favoriete tijdschrift konden lezen. Toch veranderde de intrinsieke motivatie van de leerlingen hierdoor helemaal niet of slechts zeer beperkt. Ze merkte dat nieuwe onbekende opdrachten voor even het stof opwierpen, maar al snel daarna was de nieuwigheid eraf en was de motivatie weer bij het oude. Opvallend is dat dit dus geldt voor zowel het vmbo als het vwo. Ook concludeerde Knoop dat er veel verschillende theorieën en strategieën beschikbaar zijn met betrekking tot motivatie, maar dat de brug naar de praktijk dan nog vaak lastig te bouwen is: *‘Instead of increasing the distance from theory to practice and focusing exclusively on the development of a single motivation theory, researchers need to build a bridge between different motivation theories*

and between theory and practice.' (Knoop - Van Nuland, 2011, p. 33) Daarbij stelt ze dat onderzoekers moeten samen werken om deze brug te bouwen en verder uit te bouwen.

Manieren

Ondanks bovenstaand ietwat negatieve beeld over motivatie, heb ik uit de onderzoeken van Knoop en Visscher toch enkele manieren gedestilleerd om de motivatie van vmbo-leerlingen op een positieve wijze te beïnvloeden.

Als docent dien je allereerst kennis te hebben van motivatiestrategieën en de motivatie van je leerling. Helaas is de ruimte in dit onderzoek te beperkt om verder in te gaan op de verschillende strategieën. Ook moet de leerling 'eigenaar' gemaakt worden van zijn leerproces. Door de leerling meerdere mogelijkheden als opdracht aan te bieden, maakt hij een eigen (gemotiveerde) keuze voor een bepaalde opdracht en is daardoor de innerlijke motivatie sterker. Er is dan sprake van meer autonomie voor de leerling.

In het leger wordt vaak het gezegde 'informatie is motivatie' gebruikt. Als je als militair onderweg bent en je weet niet hoeveel kilometer je nog moet lopen, werkt dat demotiverend. Weet je dit wel, dan heeft dat een positief gevolg voor de motivatie. Ditzelfde geldt in de klas: leerlingen worden gemotiveerd door informatie. Hierbij wordt extrinsieke waarom-informatie en intrinsieke waarom-informatie onderscheiden. Bij de eerste informatiesoort bestaat de informatie uit het weergeven van het doel van de opdracht of les, zoals het behalen van een goed cijfer. Bij de tweede informatiesoort bestaat de informatie uit het weergeven van welk plezier aan de taak wordt beleefd of wat er in de toekomst mee gedaan kan worden. Ook zogenaamde 'hoe-informatie' helpt de leerling: door een heldere en duidelijke instructie ontstaan er geen onduidelijkheid (en dus demotivatie) over de te maken opdracht.

Verder wordt het toepassen van ICT in het onderwijs genoemd door Knoop. Zij noemt dit echter wel als aanbeveling, omdat zij dit zelf nog niet heeft onderzocht. Dit past in de lijn van het onderzoek van Visscher, waarbij meer afwisseling in de les eveneens zou moeten bijdragen aan een verhoogde motivatie van de leerlingen.

De rol van de docent

In het boek 'Effectief leren' wordt gesteld dat de docent een belangrijke rol speelt in de beïnvloeding van de motivatie van leerlingen. (Ebbens & Ettekoven, 2005) Er worden hierbij zes factoren genoemd die van belang zijn bij deze beïnvloeding.

- *Succes ervaren.* Als een leerling succes ervaart, stimuleert dit tot verder werken. Hierbij noemen Ebbens & Ettekoven dat bijvoorbeeld het geven van complimenten en het benoemen van goede antwoorden (in plaats van de foute) een positieve uitwerking heeft. Ook vinden zij het belangrijk dat het niveau van de aangeboden stof past bij de voorkennis die de leerling heeft.
- *Individuele aanspreekbaarheid.* Als leerlingen persoonlijk worden aangesproken op het werk dat ze leveren, heeft dat zijn uitwerking op de inzet voor bijvoorbeeld een opdracht. Dit kan worden verbonden met de al eerder uitgelegde extrinsieke motivatie.

- *Kennis van de resultaten.* In het militaire jargon gebruikt men vaak het gezegde 'informatie is motivatie'. Dat geldt ook in het klaslokaal. Weet een leerling wat zijn resultaten zijn en of hij goed op weg is, dan motiveert dat om door te gaan.
- *Betekenis geven.* Als docent is het goed om je leerlingen uit te leggen wat een reden is voor een bepaald lesdoel. Als een leerling zelf betekenis aan een lesdoel kan geven, zal hij eerder gemotiveerd zijn tot positief gedrag.
- *Interesse in de leerling en veiligheid.* Door als docent een veilige sfeer te creëren in de klas, wordt er een goede leeromgeving voor de leerling geboden. Door het tonen van interesse zijn leerlingen eerder geneigd om zich ook voor de docent in te zetten.
- *Positieve benadering.* Soms kan de docent geneigd zijn om al met een negatieve houding ten opzichte van de klas te beginnen. Toch merken leerlingen dit en heeft dat zijn weerslag op hun motivatie. Door een positieve benadering en een optimistische verwachting van de klas zullen leerlingen zich eerder naar die verwachting gaan gedragen. De klas is zo als het ware de spiegel van de docent.

3.2 Motivatie en godsdienst

In paragraaf 3.1 werd besproken hoe een leerling in een reguliere les te motiveren is. In deze paragraaf zal het punt van motivatie worden toegespitst op het vak godsdienst.

Bert Roebben beschrijft in 'Inclusieve Godsdienstpedagogiek' hoe het niet zou moeten. Als een docent het vak godsdienst geeft vanuit het perspectief zingeving, kan dit vergeleken worden met een toeristische uitstap, waarbij de docent met de jongeren op reis gaat en hen verschillende manieren van zingeving toont. Bij terugkomst, zo schrijft Roebben, kunnen de leerlingen dan zelf hun keuze maken. Het gevolg van deze aanpak zou zijn dat jongeren zich niet betrokken voelen, ongemotiveerd raken, en vluchtgedrag gaan vertonen. (Roebben, 2015)

Leerstijl

In 'Het didactische werkvormenboek' wordt gesteld dat variatie in werkvormen er voor zorgt dat alle leerlingen aan bod komen. (Hoogeveen & Winkels, 2011) De schrijvers noemen de Amerikaanse psycholoog Kolb, die vier leerstijlen definieert, te weten:

- concrete ervaringen (voelen);
- waarnemingen beschouwen (bekijken);
- abstracties formuleren (denken);
- experimenteren (doen).

Vanuit het literatuuronderzoek in hoofdstuk 2 blijkt dat vmbo-leerlingen vaak 'doeners' zijn. Toch is het niet terecht om alle leerlingen over een kam te scheren. Hoogeveen & Winkels noemen het feit dat Kolb spreekt over een leercyclus: dat betekent dat alle leerstijlen aan bod moeten komen bij een goede manier van leren. Ook op het vmbo zal dus aandacht moeten zijn voor de andere leerstijlen. Doormiddel van activerende didactiek kan de docent de verschillende leerstijlen op een juiste manier aan bod laten komen in de klas. (Hoogeveen & Winkels, 2011) Juist in het godsdienstonderwijs moet dit punt dan niet gemist worden.

Zinontdekking in plaats van zingeving

De eerder genoemde Roebben stelt dat in het hedendaagse godsdienstonderwijs veel meer een insteek nodig is van 'zinontdekking'. Bij zinontdekking wordt gesproken over het 'herlezen van de werkelijkheid vanuit een levensbeschouwelijk perspectief'. Hij kiest voor deze benadering omdat het direct aanschouwen van de zin van het leven niet mogelijk is (er hoort een verhaal bij) en omdat het beschrijvend analyseren leidt tot demotivatie en de jongere niet direct raakt. Verhalen zijn dan ook nodig om de verschillende zingevingsvormen in het leven te verhelderen voor de leerling. De kunst zou dan volgens Roebben niet zijn om de religieuze tradities aan te passen aan de leefwereld van de jongeren, maar veel meer is er de vraag *'of men in staat is om de communicatievormen van die tradities zo aan te wenden dat zij jongeren in beweging brengen om hun leven te verdiepen en de zin ervan te ontdekken.'* (Roebben, 2015, p. 40) Om te motiveren zullen er bruggen geslagen moeten worden doormiddel van de moderne communicatievormen die de jongeren aanspreken, zoals muziek, film, literatuur, enz.

In 'Inleiding in de Godsdienstpedagogiek' noemt Ploeger het begin van de les de 'motivatiefase'. (Ploeger, Inleiding in de godsdienstpedagogiek, 2005) Hij stelt dat bij leergroepen die weinig gemotiveerd zijn, het van groot belang is om na te denken over hoe men de les begint. Hierbij valt allereerst te denken aan de eerste ontmoeting (dat is in lijn met wat er in het eerder genoemde boek 'Effectief leren' wordt gesteld). Interesse in de leerling en een goede orde zijn een belangrijk uitgangspunt. De les start dan met het wekken van de interesse van de leerling, één van de belangrijkste onderdelen van de les. Bij het wekken van deze interesse in de introductie van de les valt te denken aan manieren zoals een spel, film, tekst, enzovoort. Lukt het om die interesse te wekken, dan wordt de intrinsieke motivatie van de leerling gestimuleerd. Informatieoverdracht en het verwerken van die informatie gebeurt vervolgens doormiddel van werkvormen. Ploeger stelt dat afwisseling van werkvormen en afwisseling in de les nodig is om de 'spanning en uitdaging erin te houden'.

3.3 Wat de leerlingen zeggen over motivatie

In het interview is aan leerlingen de vraag gesteld wat zij nodig hebben om gemotiveerd te worden voor het vak godsdienst (vraag 13 uit het interview). Hierop kwamen verschillende antwoorden naar voren. Deze antwoorden zijn geanalyseerd en van daaruit is een ordening gemaakt in 'leerlingen interesseren' en 'belonen'. Dit wordt hieronder nader toegelicht.

Leerlingen interesseren

Veel van de leerlingen noemen het feit dat interesse voor het vak van belang is voor de eigen motivatie. Dat lijkt misschien kort door de bocht, maar is dat niet. De docent heeft juist als taak om de interesse van de leerlingen hierin te wekken. Opvallend zijn de redenen die worden genoemd voor de motivatie. Hierin worden de punten van intrinsieke en extrinsieke motivatie herkend, die hiervoor al zijn beschreven. Het hierboven genoemde punt van het interessant vinden van het vak godsdienst is een voorbeeld van intrinsieke motivatie. Doordat de leerling zich interesseert, wordt deze vanuit zijn eigen innerlijk gemotiveerd om mee te doen. Ook worden de geïnterviewde leerlingen meer intrinsiek gemotiveerd als er in de les veel 'doe-opdrachten' worden gedaan, zoals toneelstukjes, werkstukken, maar ook het voeren van een discussie in de klas.

De extrinsieke motivatie wordt herkend in het feit dat leerlingen in de interviews noemen dat het behalen van een voldoende en het daarmee wel of niet overgaan een reden is om gemotiveerd te zijn voor godsdienst.

Beloning

Interessant is hoe leerling E zich opstelt tegenover motivatie. Hij stelt gemotiveerd te raken zodra er een beloning tegenover staat. Dat past in het onderzoek van Knoop – Van Nuland. Zij constateert in haar onderzoek dat jongens gevoelig zijn voor beloning en daardoor eerder gemotiveerd zijn. Als voorbeeld noemt de jongen dat de docent bij goed werk de leerlingen kan belonen met het laten doen van een Kahoot-quiz (dezelfde manier waarmee de enquêtegegevens voor dit onderzoek zijn verzameld). Ook hier is dan sprake van extrinsieke motivatie.

3.4 Conclusie

In dit hoofdstuk werd de volgende vraag onderzocht:

Op welke manier kunnen vmbo-leerlingen gemotiveerd worden?

In deze paragraaf wordt in het kort het antwoord hierop weergegeven.

Intrinsieke en extrinsieke motivatie

Bij motivatie wordt er gesproken van een innerlijke gesteldheid waardoor men bepaalde dingen wil doen of bepaald gedrag wil vertonen. Daarbij worden intrinsieke en extrinsieke motivatie onderscheiden. Bij extrinsieke motivatie is er sprake van externe factoren die er voor zorgen dat de persoon tot bepaald gedrag komt (denk bijvoorbeeld aan het moeten behalen van een goed cijfer). Bij intrinsieke motivatie is er sprake van interne (innerlijke) factoren die ervoor zorgen dat de persoon tot bepaald gedrag komt. Extrinsieke motivatie is gemakkelijk te beïnvloeden door de docent, intrinsieke motivatie is echter iets wat vanuit de leerling zelf zal moeten komen en slechts beperkt te beïnvloeden is.

De vmbo-leerling

Vanuit hoofdstuk 2 blijkt dat vmbo-leerlingen gevoelig zijn voor sociale druk. In hun motivatie worden deze leerlingen mede beïnvloed door de sociale druk van de groep. De leerlingen willen niet negatief opvallen of buiten de groep vallen. Dit maakt het lastig voor een docent om leerlingen te motiveren. De Visscher ontdekte in een onderzoek naar motivatie dat leerlingen vooral gemotiveerd raken door afwisseling en samenwerken. Ook is persoonlijk contact erg van belang voor de vmbo-er. Uit onderzoek van psychologe Knoop – Van Nuland bleek dat er weinig tot geen verschil is tussen motivatie van vmbo- en havo- of vwo-leerlingen. Ook ontdekte zij dat de motivatie van jongens iets makkelijker is te beïnvloeden dan die van meisjes, doordat de jongens gevoelig zijn voor het kunnen laten zien dat ze ergens goed in zijn.

Godsdienst

Met betrekking tot het godsdienstonderwijs en motivatie, spreekt Bert Roebben over 'zinontdekking'. Hij stelt dat er in levensbeschouwelijk leren moet worden gekeken naar de leefwereld van de jongeren. Alleen als dat gebeurt, lukt het om op ontdekkingstocht te gaan met de jongeren. Daarbij zal een docent bruggen moeten slaan met behulp van moderne

communicatievormen zoals muziek en film. In lijn hiermee stelt godsdienspedagoog Ploeger dat de docent aan het begin van de les de leerling zal moeten motiveren. Hij noemt dit de motivatiefase. Dit motiveren kan onder andere door activerende didactiek (Hoogeveen & Winkels, 2011). Ook uit de interviews blijkt dat de leerlingen nog al eens vooraf niet geïnteresseerd zijn. Zij stellen dat de docent vooral interesse moet wekken om de aandacht bij de les te krijgen. Dit kan hij doen door de lessen dicht bij de realiteit van de leerlingen te houden. Ook kan het belonen van een leerling helpen bij het motiveren. Door het als docent willen aansluiten bij de leefwereld van de leerling, wordt de vraag opgeworpen welke levensbeschouwelijke onderwerpen een rol spelen voor de leerlingen. Deze vraag zal in hoofdstuk 4 verder beantwoord worden.

4. Levensbeschouwelijke onderwerpen

Bij de vraag naar de manier waarop vmbo-leerlingen te motiveren zijn (hoofdstuk 3), kwam onder andere naar voren dat de leefwereld van deze leerling een rol speelt hierbij. Om die leefwereld verder te onderzoeken, zal in dit hoofdstuk op zoek worden gegaan naar een antwoord op de volgende vraag:

Welke levensbeschouwelijke onderwerpen spelen een rol in het leven van de leerlingen en welke komen aan de orde op Wellantcollege De Bossekamp?

4.1 Levensbeschouwing

Om een goed en helder onderzoek te kunnen houden, is het van belang om het een en ander goed te formuleren. Miedema & Bertram-Troost hanteren als definitie voor levensbeschouwing: 'de manier waarop je tegen het leven aankijkt'. In het Prisma Groot Woordenboek wordt levensbeschouwing omschreven als: 'visie op het leven' (Prisma, 2011). Beide formuleringen komen zo goed als overeen. In dit onderzoek zal de formulering van Miedema & Bertram-Troost worden gehanteerd. Uit deze formulering blijkt dat men door levensbeschouwing op vele verschillende manieren en door vele verschillende opvattingen tegen het leven aan kijkt. Het leven is iets ongrijpbaars en ondefinieerbaars, waardoor door alle eeuwen heen mensen zich hebben gebogen over wat het leven nu precies is. In levensbeschouwingen zijn deze opvattingen vervat en verwoord. In dit hoofdstuk wordt op zoek gegaan naar wat levensbeschouwelijk onderwerpen precies zijn en welke levensbeschouwelijke onderwerpen er voor een vmbo-leerling uit springen.

4.2 Leerlingen in het algemeen

In het boek 'Bricolage en bezieling' wordt gesteld dat jongeren open zijn richting religie en spiritualiteit en dat zij daarnaast vaak weinig weten van religieuze tradities. (Zondervan, 2008) Ook wordt gesteld dat het voor jongeren lastig is om hun religieuze ervaringen en verlangens te verwoorden en 'diepgaander te onderzoeken'. John Keast waarschuwt in zijn boek 'Religious diversity and intercultural education: a reference book for schools' dan ook voor stereotypes, die mensen maar al te snel creëren. Vaak, zo stelt hij, zijn stereotypes gebaseerd op 'assumptions en misinformation, rather than on facts'. (Keast, 2008) Er moet juist veel meer gekeken worden naar de situaties in de omgeving van de individuele persoon, en naar redenen waarom personen in groepen anders zijn dan anderen. Juist op scholen is er sprake van deze situaties tegen. In het boek 'Levensbeschouwelijk leren samenleven' wordt gesteld dat scholen niet alleen verschillen in pedagogische en organisatorische identiteit, maar ook op het gebied van levensbeschouwing. Dit hangt niet alleen af van de identiteit van de school, maar ook van de achtergrond van de docenten, de achtergrond van de leerlingen en de locatie van de school. (Miedema & Bertram-Troost, 2006) De school is hierin niet anders dan de maatschappij: ook daar zijn veel verschillen op het gebied van levensbeschouwing.

Levensbeschouwelijke ontwikkeling

In 'Inleiding in de godsdienstpedagogiek' noemt hoogleraar A.K. Ploeger enkele modellen met betrekking tot de cognitieve en godsdienstige ontwikkeling van jongeren. Zo noemt hij de Zwitserse psycholoog Jean Piaget, die verschillende stadia in de ontwikkeling van religieus denken van een kind heeft gedefinieerd: *stadium 1, 4-7 jaar: 'mythologische gekunsteldheid' (bijv. de zon is door God of een mens aangebracht); stadium 2, tot 10 jaar: een natuurlijke verklaring, verbonden met een*

gekunstelde verklaring (bijv. de zon is neergeslagen uit rook, die door God of mens is gemaakt); stadium 3: daarna volgt een gewoon natuurlijke uitleg. (Ploeger, Inleiding in de godsdienstpedagogiek, 2005, p. 151) Ploeger noemt nog enkele andere onderzoekers, waaronder E. Harms. Hij kwam tot vergelijkbare stadia in de leeftijd. Deze stadia zijn als volgt: stadium 1, 3-6 jaar: het sprookjesstadium; stadium 2, 7-12 jaar: het realistisch stadium; stadium 3, > 12 jaar: het individualistisch stadium. Ook de Engelsman R. Goldman deed onderzoek. Volgens hem kunnen jongeren zelfs pas vanaf ongeveer hun 14^e levensjaar godsdienstig abstract denken. Verder noemt Ploeger nog de onderzoekers Bucher en Hermans. Volgens Bucher kunnen kinderen vanaf 12 jaar pas een gelijkenis volledig begrijpen. Hermans deed onderzoek onder vwo, havo en vmbo scholieren en ontdekte dat vwo-leerlingen vanaf hun 13^e jaar een metafoor begrijpen, terwijl vmbo-leerlingen dit pas vanaf hun 16^e jaar kunnen. Zo'n 25% van de bevolking zou dit zelfs nooit goed leren. Interessant is dat de eerder genoemde Goldman ontdekte dat er bijna geen of zelfs geen verband is tussen de mate van Bijbelkennis van een kind en de mate van geloven. De Engelse godsdienstpsycholoog stelt dan ook dat in het godsdienstonderwijs minder de nadruk moet liggen op Bijbelkennis, maar juist meer op de aansluiting bij de (behoeften en interesses van) de leerling. Hij noemt dit 'child-centered education'.

De Amerikaanse theoloog James Fowler stelt dat er sinds de Verlichting ook seculiere vormen van geloven zijn ontstaan. Geloof wordt dan: 'de constructie van bepaalde voorwaarden waarmee wij proberen betekenis te geven aan onze levenservaringen.' (Ploeger, 2005) Volgens Fowler vindt er tussen het elfde en veertiende jaar van de jongere een revolutie plaats in de manier van denken van de jongere. Dit houdt in dat de jongere nu het vermogen heeft om abstract en symbolisch te denken en dat er sprake is van inlevingsvermogen. Ook is er de neiging om zich sterk te conformeren aan anderen (dit hangt samen met de identiteitsontwikkeling van de jongere) (Van der Wal & De Wilde, 2011). Jongeren geloven dan ook vooral samen met anderen in een groep.

Dialogoog en communicatie

Georg Hilger stelt in zijn boek 'Religionsdidaktik' dat dialoog en communicatie in het godsdienstonderwijs niet in een traditieloze en contextvrije omgeving kan. 'Als Bürger einer Zivilgesellschaft müssen Schülerinnen und Schülern verstehen lernen, wie Religion und Kirche in politische, ökonomische, kulturelle und soziale Kontexte verwoben sind.' (Hilger, 2003) Leerlingen groeien op in een omgeving en context die hen bepaalde normen en waarden meegeeft. Zij hebben daarom een bepaald referentiekader ontwikkeld. Op school is er de taak voor de godsdienstdocent om dit te signaleren, en hen als 'burgers te laten begrijpen hoe religie in de maatschappij verweven is'. Hilger spreekt hierbij over een spanningsveld tussen de religie, de maatschappij en de jongeren. Dit spanningsveld is ontstaan doordat de verschillende stromingen elkaar geen macht meer toebedelen. De inhoud van religie wordt niet meer zonder vragen geaccepteerd.

Roel Kuiper schets in het boek 'Alles wat je hart begeert?' een zorgwekkend beeld over het op zoek zijn naar je identiteit. Hij spreekt zelfs over existentiële onzekerheid, die door de huidige belevingscultuur in de hand wordt gewerkt. 'De laatmoderne mens is radicaal onzeker en zoekt vertrouwen en geborgenheid, bescherming, verdoving misschien, en zijn diepst verlangen is erop gericht het werkelijk goed te mogen hebben en verlost te zijn van angst, pijn en lijden.' (Van der Stoep, Kuiper, & Ramaker, 2010, p. 50) Kuiper stelt dat er door het rusteloze zoeken sprake is van een religieuze dynamiek, waarbij men poogt te antwoorden op 'existentiële noden en verlangens'.

Hij schetst het beeld van de belevingscultuur, waarin de mens op zoek is naar een ervaring van geluk. Geluk wordt dan gezien als 'dat wat goed voelt'. Het interessante hierbij is dat er in deze belevingscultuur een beeld wordt geschetst van het 'ideale zelf' en de 'ideale gemeenschap'. Op verschillende manieren komen deze beelden tot ons, niet in het minst door de overvloedig aanwezige massamedia, waarin reclames zelfs doordringen tot in de kleinste apps en programma's op de smartphone en computer. Het beleven op zich is niet verkeerd vindt Kuiper, immers, daarin is men bezig met het ontdekken van nieuwe ervaringen en het verlangen naar een houvast. Maar de andere kant van de belevingscultuur is die van ontsporing, beschavingsverlies en een 'sociale en culturele kaalslag'. Belevingscultuur is als 'patchwork': een grote veelvuldigheid aan materiele mogelijkheden, vrijheidsidealisme en unieke vormgevingen van persoonlijke identiteit. Maar juist in de drang naar uniek zijn, volgt men de massa. Keuzes zijn er te over, van de kleur van het dak het autodak tot de vele verschillende samenlevingsvormen. Duidelijk is dat de zin van het leven niet meer wordt geduid met dat wat religieuze instellingen aanbieden, maar met subjectieve processen. Het leven moet interessant, uniek en aangenaam zijn. Als dat het niet is, is iemands levensdoel en de zin van diens leven nog niet bereikt. Voor jongeren is het opgroeien in deze cultuur een enorme uitdaging. Zonder het zelf te weten gaan zij mee in de processen en denkwijzen, die ze voorgeschoteld krijgen door de media en de andere jongeren in hun omgeving.

Van elkaar leren

Bij het lesgeven in het algemeen en bij godsdienst in het bijzonder is het van belang om les te geven in een proces van wederkerigheid, zo stelt A.K. Ploeger. Daarbij is er een wisselwerking van 'iets aan een ander leren, iets van een ander leren en zelf iets leren' (Ploeger, 2005, p. 97). Het is dan ook van belang om als docent te weten dat leerlingen in de fase waarin zij zitten de mensen om hen heen dezelfde waarde en eigenheid toekennen vanuit hun fase. Als docent (die zich als volwassene beter kan inleven in de verschillende manieren van denken) is het dan de kunst om daar goed mee om te gaan. Ploeger noemt de volgende zaken die bepalen hoe een kind zal opgroeien en welke identiteit hij zal ontwikkelen: de socialisatie, de contingentie (toevalligheden) van de persoonlijke leefomstandigheden en de persoonlijke mogelijkheden en vaardigheden van het kind. Verderop in zijn boek stelt Ploeger dat elk mens een zogenaamd zingevingskader heeft, waarin levensbeschouwelijke impulsen en levensdoelen verweven liggen. In de levensbeschouwing van mensen komen drie punten terug, namelijk die van het denken, willen en hopen. Daarbij komt er een bepaald deel van de cultuur om de hoek kijken, zoals de bijbel of christelijk traditie. Ook zijn er de sociale relaties van de persoon die een kader scheppen. Als laatste is er de persoon zelf, wiens religieus denken wordt bepaald door de eigen (religieuze) ervaringen en behoeften.

4.3 Leerlingen van Wellantcollege De Bossekamp

Vanuit de enquêtes en de interviews blijkt het volgende over de leerlingen van Wellantcollege De Bossekamp.

Interviews

Bij het interview heb ik de leerlingen twaalf afbeeldingen laten zien. Daarbij vroeg ik hen om deze afbeeldingen in de volgorde te leggen van meest belangrijk naar minst belangrijk. Ik heb hen uitgelegd dat ik met belangrijk vooral bedoel hoeveel ze met dat onderwerp bezig zijn. De afbeeldingen heb ik achterop genummerd om het in het onderzoek wat makkelijker te kunnen duiden. Daarnaast relateer ik elke afbeelding met enkele onderwerpen.

Belangrijke onderwerpen

Vanuit een analyse van de interviews (de tabel hiervan is te vinden in de bijlage), valt op dat leerlingen voornamelijk de afbeelding van geluk hoog waarderen. Ook komt bij bijna alle leerlingen een afbeelding van het christelijk geloof voorbij in de eerste vier afbeeldingen. Toekomst speelt voor ruim de helft van de geïnterviewde leerlingen een belangrijke rol. Opvallend is dat verschillende leerlingen afbeeldingen over dood, lijden, ziekte en verdriet bij de belangrijkste vier hebben liggen.

Minst belangrijke onderwerpen

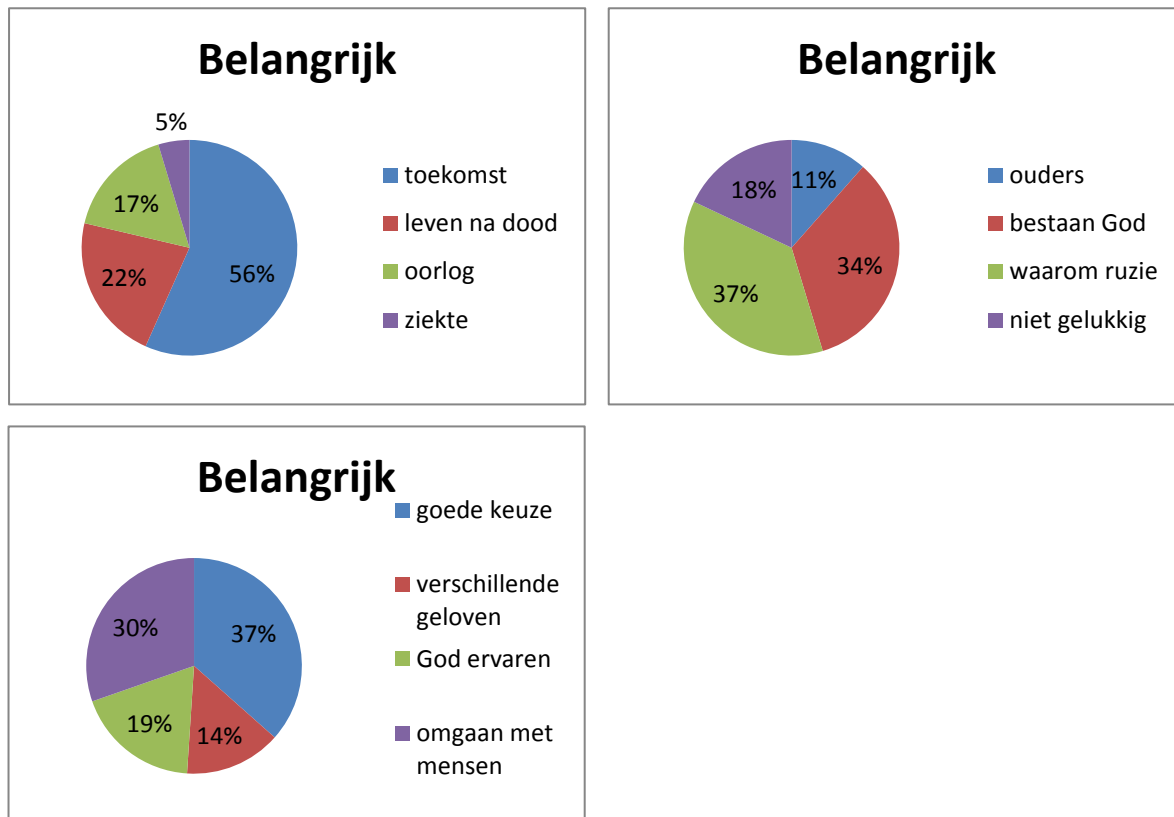
De afbeeldingen onderaan de rij die de leerlingen moesten maken, zijn per leerling wat meer wisselend. Toch liggen hier (ook hier verwijs ik naar de bijlage) voornamelijk afbeeldingen over de wereldgodsdiensten. Ook valt op dat voor verschillende leerlingen de afbeeldingen van verbroken liefde, dood en verdriet niet hoog in de ranglijst terecht komen.

Enquêtes

Om vanuit de enquêtes een helder beeld te creëren rondom welke levensbeschouwelijke onderwerpen een rol spelen voor de leerling, konden de leerlingen drie keer kiezen uit vier onderwerpen. Daarbij moesten zij aangeven over welk onderwerp zij het meeste nadachten. Vervolgens zijn nog een keer diezelfde onderwerpen voorbij gekomen, maar moesten zij toen aangeven over welk onderwerp zij het minste nadachten. De onderwerpen waren als volgt gegroepeerd per vier:

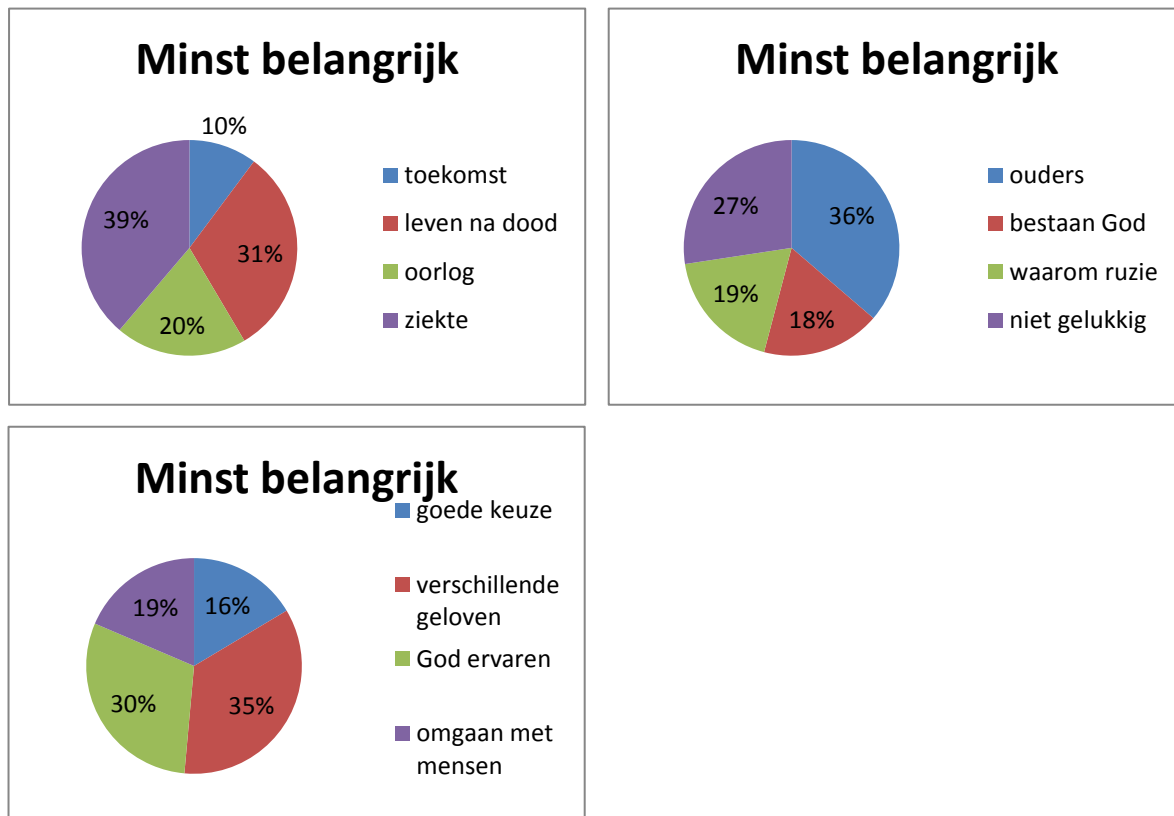
- mijn toekomst;	- of mijn ouders bij elkaar	- of iets een goede keuze
- of er leven is na de	blijven;	is;
dood;	- of God bestaat;	- waarom er verschillende
- oorlog in de wereld;	- waarom mensen ruzie	geloven zijn;
- waarom er zoveel	maken;	- dat ik iets wil merken van
zieke mensen zijn;	- waarom ik niet gelukkig	God;
	ben;	- hoe ik op de beste manier
		kan omgaan met mensen.

Vanuit de enquête zijn de volgende diagrammen opgesteld:

In bovenstaande diagrammen springen er een aantal onderwerpen uit. Zo denkt 56% van de leerlingen regelmatig na over zijn toekomst. 37% van de leerling vraagt zich af waarom mensen ruzie maken. In diezelfde vraag vraagt een bijna evenredig deel (34%) van de leerlingen zich af of God bestaat. In de laatste diagram is te zien dat 37% van de leerlingen nadenkt over of iets een goede keuze is. Daarbij vraagt 30% van de leerlingen zich af hoe ze het beste om kunnen gaan met mensen.

Met betrekking tot de onderwerpen waar de leerlingen het minst over nadachten, bleek het volgende:

39% van de leerlingen geeft aan weinig na te denken over ziekte. Daarnaast denkt 31% in diezelfde vier onderwerpen weinig na over leven na de dood. Verder maakt 36% zich geen zorgen over of hun ouders bij elkaar blijven. 27% vraagt zich niet vaak af waarom ze niet gelukkig zijn. In de laatste diagram zien we dat 35% weinig nadenkt over waarom er verschillende geloven zijn.

In deze diagrammen zijn de punten te herkennen die vanuit de interviews naar voren kwamen. Verder is het verklaarbaar dat meer dan de helft van de leerlingen veel nadenkt over zijn toekomst. Opvallend is het dat een derde van de leerlingen zich vragen stelt over het bestaan van God. Hieruit blijkt dat dit deel van de leerlingen dus wel degelijk met levensbeschouwing en met geloof bezig is.

4.4 Conclusie

In deze conclusie wordt de volgende deelvraag in het kort beantwoord:

Welke levensbeschouwelijke onderwerpen spelen een rol in het leven van de leerlingen en welke komen aan de orde op Wellantcollege De Bossekamp?

Levensbeschouwing is 'de manier waarop je tegen het leven aankijkt'. Dit 'tegen het leven aankijken' kan op vele verschillende manieren en vanuit verschillende overtuigingen.

Levensbeschouwing en jongeren

Zondervan stelt dat jongeren open zijn richting religie en spiritualiteit, in tegenstelling tot de vooroordelen die hier nogal eens over worden uitgesproken. Wel weten jongeren vaak nog maar

weinig van religieuze tradities. (Zondervan, 2008) Jongeren vinden het lastig om religieuze ervaringen te verwoorden en deze verder te onderzoeken. Dit kan stereotyperingen in de hand werken, echter, dit is niet gewenst. Godsdienstpedagoog Ploeger beschrijft dat uit onderzoek blijkt dat vmbo-leerlingen gemiddeld pas vanaf hun 16^e jaar een (levensbeschouwelijke) metafoor kunnen begrijpen. Dit in tegenstelling tot vwo-leerlingen, die dit vanaf hun 13^e levensjaar kunnen. De mate van Bijbelkennis zou volgens de onderzoeker weinig of geen invloed hebben op de mate van geloven van de jongere. Daarom is een 'child-centered education' nodig, waarbij de docent aansluit bij de behoeften en interesses van de leerling. Van der Wal & De Wilde beschrijven dat jongeren zich vooral conformeren aan anderen in hun identiteitsontwikkeling. Ze geloven dan ook vooral samen met anderen in een groep.

Doordat leerlingen een bepaald referentiekader hebben ontwikkeld vanuit hun opvoeding en omgeving, is het van belang om te dialogiseren en te communiceren in het godsdienstonderwijs (Hilger, 2003). Het lastige is hierbij wel dat de jongere in zijn levensbeschouwelijke vorming de inhoud van religie niet zonder meer nog accepteert. Men kent elkaar geen macht meer toe, waardoor een spanningsveld is ontstaan. Wat wel opvalt is dat jongeren getroffen worden door de existentiële onzekerheid die in de huidige maatschappij speelt. 'De laatmoderne mens is radicaal onzeker en zoekt vertrouwen en geborgenheid, bescherming, verdoving misschien, en zijn diepste verlangen is erop gericht het werkelijk goed te mogen hebben en verlost te zijn van angst, pijn en lijden.' (Van der Stoep, Kuiper, & Ramaker, 2010, p. 50) Jongeren zijn in hun levensbeschouwelijk zoektocht op zoek naar ervaringen van geluk en naar ervaringen van 'dat wat goed voelt'. Ze worstelen met de ideaalbeelden die de media hen voorschotelt door de veelvuldig beschikbare communicatiekanalen. De jongere van vandaag de dag leeft voortdurend vanuit keuzestress.

Leerlingen van De Bossekamp

Uit de interviews blijkt dat voor veel leerlingen van Wellantcollege De Bossekamp geluk een hoge rol speelt, evenals het christelijk geloof. Verschillende leerlingen zijn bezig met hun toekomst, maar opvallend genoeg ook met dood, lijden, ziekte en verdriet. De leerlingen worden hiermee blijkbaar al vroeg geconfronteerd en dit kan hen dan soms ook bezig houden. Leerlingen houden zich het minst bezig met de verschillende wereldgodsdiensten.

Uit de enquêtes blijkt eveneens dat een aanzienlijk deel van de leerling bezig is met zijn toekomst. Daarnaast spelen levensbeschouwelijk vragen een rol zoals waarom God bestaat en waarom mensen ruzie maken. Ook denken leerlingen na over of iets een goede keuze is. Uit de enquête blijkt een iets ander beeld met betrekking tot het onderwerp ziekte en dood. Bijna de helft van de leerlingen geeft aan hier weinig over na te denken. Zorgen rondom het bij elkaar blijven van de ouders en de vraag waarom ze niet gelukkig zijn spelen een kleine rol voor de leerlingen van De Bossekamp.

Bovenstaande resultaten passen in het beeld dat wordt geschetst vanuit de literatuur. Jongeren zijn wel degelijk bezig met levensbeschouwing en geloof. Ook de vmbo-leerlingen van een groene school zoals Wellantcollege De Bossekamp.

5. Kerndoelen van het vak godsdienst

Om een goed beeld te kunnen schetsen van wat er bij het vak godsdienst aan bod zou moeten komen, zal er een antwoord moeten worden gevonden op de volgende vraag:

Hoe verhoudt het huidige godsdienstonderwijs op Wellantcollege De Bossekamp zich tot de kerndoelen van het vak?

In dit hoofdstuk zal deze vraag worden beantwoord. Dit gebeurt allereerst door een onderzoek naar welke kerndoelen er zijn. Daarna wordt er gekeken naar in hoeverre het huidige godsdienstonderwijs hiermee overeenkomt.

5.1 Godsdienst als vak

Godsdienst lijkt soms een ‘pretvak’. Er valt redelijk makkelijk een cijfer voor te halen en er hoeft geen examen in te worden gedaan. Althans, op het vmbo niet, maar op het havo en vwo kan godsdienst als examenvak gevolgd worden. Ook docenten kunnen godsdienst soms (grappend) wegzetten als een minder relevant vak. Toch heeft het vak godsdienst een hele belangrijke positie in de school en in het onderwijs. Op die positie moet men daarom ook heel zuinig zijn. Het gevaar is dat men al snel verzandt in een veelheid van onderwerpen, of in een houding waarin elk interessant onderwerp wordt besproken in de klas. Een doorlopende lijn in het vak is dan ook van belang om de kwaliteit te waarborgen.

Actualiteit

In een recent gepubliceerd artikel in NRC Handelsblad schrijven vijf jonge religiewetenschappers dat het hedendaagse godsdienstonderwijs op christelijke scholen en levensbeschouwelijk onderwijs op openbare scholen tekort schiet. (Davidsen & e.a., 2015) Het artikel is een reactie op een conceptadvies van Platform Onderwijs 2032, waarin voor religieonderwijs geen rol meer is, gezien de afname van ‘traditionele vormen van houvast zoals godsdienst’. De auteurs, vijf religiewetenschappers, stellen dat bij de hedendaagse samenleving goed religieonderwijs hoort: onderwijs waarbij kritisch en onafhankelijk les wordt gegeven over religie (religiekunde noemen ze het). ‘Religiekunde werkt vanuit een neutraal en religiewetenschappelijk perspectief. Het besteedt aandacht aan de geleefde religie van gelovigen, maar stelt ook leerlingen in staat om kritisch te kijken naar religie.’ Het hedendaagse onderwijs past hier niet in stellen zij, immers, het moet geen catechese of levensbeschouwelijke vorming zijn. Dat past niet (meer) binnen onze tijd.

Uit bovenstaand artikel en uit andere mediaberichten blijkt dat godsdienstonderwijs onder druk staat de laatste jaren. Zo stond in een artikel van het Reformatorisch Dagblad dat 25% van de ouders met een kind op het basis- of middelbaar onderwijs vindt dat het vak godsdienst/levensbeschouwing afgeschaft mag worden. Dit blijkt uit een onderzoek van het Algemeen Dagblad eind 2015. (Redactie onderwijs, 2015) Dit werpt dan ook de vraag op met welk doel het vak godsdienst er is en in hoeverre het vak nu nog aan dit doel voldoet.

Idealen en levensbeschouwelijk leren

In het boek ‘Levensbeschouwelijk leren samenleven’ wordt gesteld dat het voor kinderen van belang is om opgevoed te worden met idealen, ‘aangezien idealen richting geven aan het leven van mensen, en zij personen in staat stellen om autonoom te handelen, aangezien idealen de keuzevrijheid van

mensen beperken' (Miedema & Bertram-Troost, 2006, p. 35). Daarbij horen ook religieuze idealen, waarbij een deel hiervan eveneens gezien kan worden als morele idealen. Bij religieuze idealen moet er worden gedacht aan idealen die betekenis krijgen door 'het geloof in een transcendentie'. Zonder dit geloof in een transcendentie is een ideaal niet religieus te noemen. Door de opvoeding en onderwijzing in religieuze idealen, leren kinderen en jongeren dat het nastreven van deze idealen de moeite waard is. Hiervoor worden twee redenen genoemd, namelijk door de morele waarde ervan (denk aan elkaar respecteren en vergelijkbare morele deugden) alsook doordat het binnen de religieuze traditie wordt gezien als ideaal (een ideaal is niet voor niets een zeer hoog staande waarde). Een docent godsdienst heeft hierin de rol om te assisteren en de jongere te begeleiden in het ontwikkelen tot een autonoom persoon. Deze autonome persoon kan dan zelfstandig evalueren op zijn moreel en godsdienstig (voorgenomen) gedrag.

Verder wordt in 'Levensbeschouwelijk leren samenleven' gesteld dat het levensbeschouwelijk leren inhoudt dat je leert van en over andere levensbeschouwingen. Ook hoort er de verdieping in de eigen levensbeschouwing bij. De cognitieve kant van het leren komt hierbij aan bod (dus de kenniskant), maar daarnaast ook de affectief-emotionele kant (zoals het leren omgaan met leerlingen met andere levensbeschouwingen). In het godsdienstonderwijs dienen beide zaken dus aan bod te komen. Daarbij stelt Bertram-Troost dat dit leren over en van andere levensbeschouwingen onmisbaar is. Uit onderzoek blijkt dat op scholen waar meer levensbeschouwelijke diversiteit is onder de leerlingen, ook meer aandacht aan verschillende levensbeschouwingen wordt besteed. Dit gaat niet ten koste van het leren van de leerling over de eigen levensbeschouwing. *'Het omgaan met leerlingen met verschillende levensbeschouwingen leidt tot een beter begrip van mensen met andere levensbeschouwingen. Het leren begrijpen van mensen met andere levensbeschouwingen blijkt ook een positief effect te hebben op het leren over de eigen levensbeschouwing.'* (Miedema & Bertram-Troost, 2006, p. 182) Ook leren leerlingen zo eerder om te praten over hun eigen levensbeschouwing, dan dat ze in verwarring raken over hun levensbeschouwelijke identiteit. Bovengenoemde zal dus bij goed godsdienstonderwijs in de lessen aanwezig moeten zijn.

Dialogoog

In het boek 'Plaatsbepaling' wordt gesteld dat in bovenstaande manier van omgaan met levensbeschouwingen een heldere dialoog en plaatsing in de context wel van belang is. (Vroom, 2006) Volgens de auteur betekent dit dat je gelovigen in Nederland niet het gedrag kunt verwijten van gelovigen in andere landen. Daarnaast is het vanuit het christelijk geloof belangrijk om bij te dragen aan een rechtvaardige, vredige en humane samenleving. Daarbij hoort een dialoog tussen verschillende religies. Wel moet deze dialoog dan zoveel mogelijk lokaal blijven, om te voorkomen dat er spanningen in de dialoog komen van opvattingen uit andere delen van de wereld. Men moet er rekening mee houden dat de lokale dialoog door de verregaande globalisering beperkt is, en er dus een duidelijke toetsing plaats moet vinden van de bronnen waaruit men put in de dialoog. Als voorbeeld voor de dialoog worden persoonlijke gesprekken en ontmoetingen tussen groepen mensen genoemd. Dit kan leiden tot het ontdekken van overeenkomsten en herkenning. Wel, zo stelt Vroom, moet er ruimte zijn in onder andere de godsdienstles om te discussiëren over maatschappelijke en morele vragen en de rol van religie(s) daarin. Daarbij moet ook gekeken worden naar de tradities en achtergronden (Vroom noemt dit de academische dialoog).

Voor het vak 'Visie' van jaar 4 van de opleiding tot Godsdiensdleraar schreef ik een paper over de theologische plaatsbepaling van het vak godsdiensd/levensbeschouwing. In deze paper kwam ik tot de conclusie dat er voor het vak enkele zaken van belang zijn. Deze worden hieronder kort weergegeven.

- *Vrijheid en leerlingcompetenties*: er is veel vrijheid om het vak godsdiensd naar eigen inzicht in te vullen. Tegelijkertijd kan dit een struikelblok zijn, daarom is het van belang om bepaalde richtlijnen te hebben (zie de leerlingcompetenties die verderop in dit hoofdstuk worden genoemd). Het is lastig om één formule te hanteren, daarom is het van belang om in ieder geval leerlinggericht te werken en minder stofgericht.
- *Interreligieuze dialoog*: in de godsdiensdles is de interreligieuze dialoog van belang. Dit zorgt voor meer begrip voor mensen met een andere levensbeschouwing, het zorgt ervoor dat leerlingen beter met hen om kunnen gaan en leerlingen leren hierdoor zelfs meer over hun eigen levensbeschouwing. Het is wel het beste om de dialoog 'lokaal' te houden, aangezien gelovigen in Nederland niet het gedrag van gelovigen in bijvoorbeeld een land als Saoedi-Arabië verweten kan worden.
- *Godsdienst geven als christen*: als christen is godsdiensd geven werken binnen een spanningsveld. Dit spanningsveld wordt gevormd door de eigen overtuiging, de te behandelen stof en de overtuiging van de leerling. Belangrijk is dan om als docent vanuit de Bijbelse houding les te geven: zachtmoedig, respectvol en met een zuiver geweten (1 Petrus 3:15).

Competenties

Als vmbo-docent godsdiensd heb je veel vrijheid om het vak in te richten. Doordat er geen examen wordt gedaan in het vak, maakt het in principe niet uit wat er wordt behandeld. Deze vrijheid brengt naast mogelijkheden ook gevaren met zich mee. Een door een projectgroep samengestelde 'Handleiding vakleerplan godsdiensd/levensbeschouwing' geeft inzicht in hoe je als docent godsdiensd een vakleerplan op moet stellen. In het document wordt genoemd dat het vak GL als enige vak 'ge vrijwaard is van landelijke eindtermen van overheidswege'. (Praamsma, Reijn, Renkema, & Visser, 2011)

Omdat er vanuit de overheid geen eisen zijn gesteld ten opzichte van het vak godsdiensd, worden hieronder de zeven leerlingcompetenties gebruikt, zoals vermeld door Van Swetselaar & Visser in de brochure 'Leerlingcompetenties Godsdiensd/Levensbeschouwing' (Van Swetselaar & Visser, 2011). Het gaat om de volgende competenties:

1. *Competent in zelfreflectie en ontwikkeling*. De leerling herkent levensvragen, verkent deze en geeft er betekenis aan voor het ontwikkelen van een eigen levensbeschouwing in relatie tot anderen.
2. *Competent in communicatie en dialoog*. De leerling luistert naar de visies van anderen, reflecteert daarop, verwoordt en verantwoordt de eigen visie tegenover anderen.
3. *Hermeneutisch competent*. De leerling kent, herkent en begrijpt visies op mens, wereld en God en uitingen daarvan in levensbeschouwelijke tradities en weet deze te waarderen.
4. *Spiritueel competent*. De leerling benoemt transcendente ervaringen en (eigen) drijfveren/grondslagen in het leven en durft hierover een open gesprek aan te gaan.

5. *Esthetisch competent. De leerling verkent uitingen van levensbeschouwingen in cultuur en kunst, waardeert deze en kan zich daarin uitdrukken.*
6. *Competent tot ethisch gefundeerd waarden en handelen. De leerling is zich bewust van moraliteit en heeft zicht op eigen morele beginselen waaruit gehandeld wordt.*
7. *Sociaal competent. De leerling participeert in zinsverbanden die berusten op affectieve en institutionele relaties tussen individuen.* (Van Swetselaar & Visser, 2011, p. 14)

In bovenstaande competenties liggen volgens de auteurs de einddoelen voor het vak godsdienst verankerd. Omdat het om einddoelen gaat, is het begrijpelijk dat de competenties in sommige gevallen nog wat verder weg lijken te liggen van de dagelijkse praktijk.

Met betrekking tot het vmbo hebben Van Swetselaar & Visser bij elke competentie eindkwalificaties opgesteld voor de derde en vierde klas vmbo. Dat zijn de volgende eindkwalificaties:

Competentie	Eindkwalificaties
Competent in zelfreflectie en ontwikkeling	Je verwoordt je eigen mening en benoemt de verschillen met meningen van anderen. Je benoemt vijf verschillende levensvragen. Je kent de drie belangrijkste levensvragen: Waar komen we vandaan? Waar gaan we naartoe? Wat geeft mijn leven zin? Je verbindt deze drie levensvragen aan antwoorden uit meerdere levensbeschouwingen. Je geeft een persoonlijk antwoord op deze levensvragen en verbindt ze met je eigen levensverhaal.
Competent in communicatie en dialoog	Je luistert met respect naar de opvattingen van anderen. Je verwoordt met respect voor de ander je eigen mening ten opzichte van de mening van de ander. Je probeert samen de verschillen en overeenkomsten te benoemen.
Hermeneutisch competent	Je benoemt enkele literaire genres in de Bijbel. Je plaatst levensbeschouwelijke teksten bij de juiste levensbeschouwing. Je leest levensbeschouwelijke teksten zoals ze bedoeld zijn om te lezen. Je legt uit wat een levensbeschouwelijke tekst vertelt over God, de mens en de wereld. Je geeft betekenis aan belangrijke teksten en verhalen uit heilige boeken. Je verwoordt wat levensbeschouwelijke teksten voor jezelf betekenen.
Spiritueel competent	Je staat open voor spirituele ervaringen van anderen. Je noemt voorbeelden van opvattingen en/of ervaringen die duidelijk maken dat er 'meer is tussen hemel en aarde'. Je herkent zogenaamde 'nieuw' spirituele ervaringen in deze tijd. Je verwoordt of verbeeldt je gevoelens over spirituele ervaringen en opvattingen. Je geeft aan wat spirituele ervaringen betekenen voor je alledaagse leven.
Esthetisch competent	Je benoemt van een religieus schilderij of beeld wat het voorstelt. Je benoemt van een lied met levensbeschouwelijke inhoud wat ermee bedoeld wordt. Je benoemt tien belangrijke religieuze symbolen op een juiste wijze.

	Je ontwerpt een levensbeschouwelijk symbool dat bij jou past. Je geeft op een creatieve manier uiting aan waar je voor wilt gaan in het leven.
Competent tot ethisch gefundeerd waarden en handelen	Je staat open voor morele gevoelens en dilemma's. Je benoemt drie belangrijke morele waarden en normen. Je geeft jouw belangrijkste morele waarden en normen weer. Je toont met persoonlijke voorbeelden aan vanuit welke morele waarden en normen je leeft. Je discussieert met anderen over morele standpunten en gebruikt daarbij enkele argumenten. Je brengt begrip op voor morele standpunten van anderen.
Sociaal competent	Je herkent het verschil tussen diverse religieuze bijeenkomsten. Je herkent andere levensbeschouwelijke en 'nieuw' religieuze bijeenkomsten. Je legt de betekenis uit van wat er gebeurt in levensbeschouwelijke bijeenkomsten. Je bezoekt een levensbeschouwelijke bijeenkomst, geeft aan wat deze voor de deelnemers betekent en gaat daarover een gesprek met hen aan.

Voor dit onderzoek worden de bovenstaande competenties met eindkwalificaties als basis gebruikt. Deze competenties zijn doormiddel van onderzoek verkregen en gebaseerd op de eindtermen die zijn opgesteld voor het vak godsdienst/levensbeschouwing als examenvak. Dit geeft de competenties een legitieme inhoud.

5.2 Godsdienst op De Bossekamp

Op Wellantcollege De Bossekamp zijn de cijfers voor het vak godsdienst in jaar 3 en 4 verbonden met het cijfer voor het vak maatschappijleer (samen godsdienst/maatschappijleer genoemd). Hierdoor tellen de cijfers voor het vak godsdienst mee in het PTA (Programma van Toetsing en Afsluiting). Het gemiddelde cijfer hiervan is het cijfer dat voor het schoolexamen op het diploma komt te staan. Voor jaar 1 en 2 zijn de te behalen cijfers vastgelegd in het PTO (Programma Toetsing Onderbouw), echter is hier meer vrijheid mogelijk.

Op Verhaal Komen

Bij het godsdienstonderwijs op De Bossekamp wordt er gebruik gemaakt van verschillende methodes. In de onderbouw (klas 1 en 2) wordt er gebruik gemaakt van de methode 'Op verhaal komen'. In deze methode worden verschillende onderwerpen behandeld. In de tabellen 1 en 2 van de bijlage (onder het kopje 'Tabellen bij hoofdstuk 5') is weergegeven om welke onderwerpen het gaat voor leerjaar 1 en 2. Hierbij zijn de hoofdstukken telkens geanalyseerd en van daaruit de onderwerpen benoemd die in deze hoofdstukken aan bod komen. In de tabellen is te zien dat in leerjaar 1 onder andere aandacht besteed wordt aan de basiskennis van de Bijbel (zoals het kunnen opzoeken van een Bijbeltekst) en aan het ontstaan van de aarde. In leerjaar 2 komen verschillende thematieken aanbod, zoals de toekomst, onrecht en religieuze feesten.

Ook voor leerjaar 4 is een analyse gemaakt (zie tabel 3 van de bijlage). In jaar 4 wordt voor de GL- en TL-klassen voor een deel van het jaar, net als voor klas 1 en 2, gebruik gemaakt van de methode Op Verhaal Komen (in de eerste periode van jaar 4 en in heel jaar 3 wordt een eigen methode gebruikt).

De methode van Op Verhaal Komen in jaar 4 is een boekje over de Islam, waarbij aandacht wordt besteed aan de basale kennis van de Islam.

Eigen methode

In de bovenbouw wordt er afwisselend godsdienst en maatschappijleer gegeven. Leerlingen krijgen dan van dezelfde docent twee uur per week godsdienst. Na een bepaalde vastgestelde periode wordt er overgegaan op maatschappijleer. Het jaar is hierbij onderverdeeld in ongeveer vier blokken. Al sinds verschillende jaren wordt er in de bovenbouw gebruik gemaakt van een methode die is ontworpen door een van de docenten godsdienst. Reden hiervoor is het feit dat de toenmalig gebruikte methode niet voldoende aansloot bij de eisen die werden gesteld aan de methode. Vanwege gebrek aan bruikbare andere methodes heeft de sectie godsdienst toen besloten om voor een eigen methode te kiezen. De onderwerpen die in deze methode aan de orde komen, zijn te vinden in tabel 4 en 5 van de bijlage. In de tabellen is te zien dat in jaar 3 de onderwerpen geloof, levensvragen, muziek en Jezus' leven aan de orde komen. In jaar 4 wordt er aandacht besteed aan ethiek (ethische keuzes) en de Islam.

Vakwerkplan

Om te onderzoeken welke eisen er vanuit De Bossekamp gelden voor het vak godsdienst, is er gebruik gemaakt van het vakwerkplan van de school. Helaas bleek dat dit vakwerkplan incompleet was. Er is enkele jaren geleden een begin aan gemaakt, echter, dit is nooit helemaal afgemaakt. Voor zover het vakwerkplan af is, wordt de inhoud ervan gebruikt om weer te geven welke eisen er worden gesteld aan het vak godsdienst (het gehele vakwerkplan is te vinden in de bijlage).

In het vakwerkplan zijn de hoofddoelen en subdoelen weergegeven die de sectie godsdienst behandeld wil hebben. Het gaat om de volgende hoofddoelen, die letterlijk zijn overgenomen:

1. *Kennis van de Bijbel.*
2. *Leerlingen kunnen in hoofdlijnen het levensverhaal van Jezus en Zijn betekenis volgens het Nieuwe Testament verwoorden.*
3. *Kennis van de wereldgodsdiensten Christendom, Islam, Jodendom en Humanisme, ook in relatie tot het christendom. En heel basaal van het Boeddhisme en het Hindoeïsme, en van sekten en stromingen.*
4. *Leerlingen kunnen nadenken over het maken van keuzes in hun leven.*
5. *Leerlingen vormen zich een mening over godsdienstige thema's en elkaars geloof, leren die op gepaste manier te uiten.*
6. *Leerlingen kunnen een levensbeschouwelijk perspectief aannemen en levensbeschouwelijke vragen benoemen.*
7. *Wat willen we met kunst, de esthetische component? (Dit hoofddoel is niet anders verwoord, echter zijn de subdoelen wel als heldere doelen verwoord.)*

In de subdoelen die per hoofddoel zijn geformuleerd, zijn de concrete leerdoelen verwerkt die voor de leerlingen gelden. Enkele voorbeelden daarvan zijn:

- de leerlingen weten van het woord Biblia = boeken;
- de leerlingen kennen vier namen van leerlingen van Jezus;

- de leerlingen verbeelden en verwoorden een hoofdzonde en een hoofddeugd en leggen de rol van deze twee in hun eigen leven uit;
- de leerlingen ontdekken in hun eigen leefwereld (bijv. muziek, films, games) de godsdienstige, levensbeschouwelijke en maatschappelijke aspecten die daar in voorkomen en kunnen hun eigen mening daarover verwoorden.

Als de bovengenoemde hoofddoelen naast de leerlingcompetenties worden gelegd, die zijn opgesteld door Van Swetselaar & Visser, vallen een aantal zaken op. Als eerste punt valt op dat de zeven leerlingcompetenties in meer of mindere mate allemaal aanwezig zijn binnen de zeven hoofddoelen van De Bossekamp. Verder lijken de hoofddoelen op De Bossekamp in eerste instantie meer op kennis gericht te zijn (de eerste drie hoofddoelen zijn dat in ieder geval). Op het gebied van competenties wordt van de leerlingen gevraagd dat:

- ze kennis hebben van bepaalde zaken;
- ze kunnen nadenken over bepaalde zaken;
- ze een mening kunnen vormen;
- ze een mening op een gepaste manier kunnen uiten;
- ze een levensbeschouwelijk perspectief kunnen aannemen;
- ze (levensbeschouwelijke) vragen kunnen benoemen;
- ze religieuze symbolen en kunst kunnen herkennen.

Ook zijn in de 'eindkwalificaties vmbo', die voor het vak godsdienst zijn opgesteld door Van Swetselaar & Visser, enkele eindkwalificaties genoemd die niet terugkomen in de hoofddoelen en subdoelen van het vak godsdienst op De Bossekamp. Het gaat hierbij om een klein deel van de eindkwalificaties (zoals het bezoeken van een levensbeschouwelijke bijeenkomst). Echter komt het overgrote deel terug in de hoofd- en subdoelen, zij het dat deze soms anders zijn verwoord.

Aanwezigheid van de doelen in de methode

Uit bovenstaande blijkt dat de hoofddoelen en subdoelen die zijn opgesteld door de sectie godsdienst van het Wellantcollege in veel opzichten overeenkomen met de leerlingcompetenties van Van Swetselaar & Visser. In tabel 6 van de bijlage wordt per hoofddoel weergegeven waar deze terugkomt in de verschillende methodes. In de tabel is te zien dat in de methode van klas 1 over de hoofdstukken verspreid slechts in 43% van de aanwezige onderwerpen rekening wordt gehouden met de zeven hoofddoelen, zoals opgesteld door de sectie godsdienst. Bij de methode van klas 2 wordt er in 57% van de hoofdstukken aangesloten bij de hoofddoelen van het vak godsdienst. Dat is 14% meer dan in de methode van klas 1. In de zelf geschreven methode voor klas 3 wordt er in 64% van de hoofdstukken aangesloten bij de zeven hoofddoelen van het vak godsdienst. Bij klas 4 is te zien dat er bij 50% van de gevallen wordt aangesloten bij (een van de) zeven hoofddoelen van het vak godsdienst.

Per leerjaar staan hieronder de zeven hoofddoelen genoteerd, in volgorde van aanwezigheid in de verschillende hoofdstukken. Door het gebruik van 'periodes' in leerjaar 3 en 4 ontstaat er wel een iets vertekend beeld ten opzichte van het gebruik van hoofdstukken in leerjaar 1 en 2.

	Leerjaar 1	Leerjaar 2	Leerjaar 3	Leerjaar 4
Hoofddoelen	1, 4x aanwezig	1, 5x aanwezig	3, 2x aanwezig	5, 2x aanwezig
	6, 4x aanwezig	5, 5x aanwezig	5, 2x aanwezig	1, 1x aanwezig
	4, 2x aanwezig	6, 4x aanwezig	6, 2x aanwezig	3, 1x aanwezig
	7, 2x aanwezig	2, 2x aanwezig	1, 1x aanwezig	4, 1x aanwezig
	5, 2x aanwezig	7, 2x aanwezig	2, 1x aanwezig	6, 1x aanwezig
	3, 1x aanwezig	3, 1x aanwezig	7, 1x aanwezig	7, 1x aanwezig
	2, niet aanwezig	4, 1x aanwezig	4, niet aanwezig	2, niet aanwezig

Uit deze weergave blijkt dat sommige hoofddoelen erg veel en sommige juist erg weinig aan bod komen. Opvallend is dat het klopt wat al eerder werd gesteld, namelijk dat het eerste doel, de kennis van de Bijbel, veel aan bod komt, vooral in leerjaar 1 en 2. De andere twee kennisdoelen, over het leven van Jezus en over de wereldgodsdiensten, komen minder vaak aan bod. Daarbij wordt in het eerste jaar helemaal geen aandacht aan het leven van Jezus besteed. Dit wordt hersteld in leerjaar 3, waarbij een hele periode aandacht aan Jezus' leven wordt besteed. Aan de wereldgodsdiensten wordt vooral in jaar 3 en 4 aandacht besteed, alhoewel dit in jaar 3 voornamelijk gaat om verschillende soorten 'ismes'. Ook de esthetische competentie komt slechts beperkt aan bod. De andere hoofddoelen zijn 'gemiddeld' aanwezig.

Hoe het beste om kan worden gegaan met de aanwezigheid en afwezigheid van bepaalde doelen en competenties, wordt verder behandeld in hoofdstuk 7.

5.3 Conclusie

De vraag die werd gesteld aan het begin van dit hoofdstuk was als volgt:

Hoe verhoudt het huidige godsdienstonderwijs op Wellantcollege De Bossekamp zich tot de kerndoelen van het vak?

Vanuit bovenstaand onderzoek is tot het volgende antwoord gekomen op deze vraag.

Spanningen rondom het vak godsdienst

Godsdienst is een lastig vak om te geven op het vmbo. Dit heeft te maken met het feit dat godsdienst geen examenvak is. De docent heeft veel vrijheid om het vak in te vullen, wat ervoor kan zorgen dat niet meer helder is wat nu precies de doelen zijn van het vak. Verder is het van belang om bij godsdienst de (interreligieuze) dialoog aan te gaan. Daarbij is het omgaan met leerlingen met verschillende levensbeschouwingen een pre: dit leidt tot beter begrip van mensen met andere levensbeschouwingen (Miedema & Bertram-Troost, 2006). Wel is er sprake van een spanningsveld voor de docent zelf: hij heeft immers zijn eigen levensbeschouwing, er is sprake van een identiteit van de school en daarnaast moet hij lesgeven aan leerlingen met verschillende levensbeschouwelijke achtergronden. Een milde, luisterende en begrijpende houding is dan van belang.

Competenties en kerndoelen

Op Wellantcollege De Bossekamp zijn er kerndoelen opgesteld voor het vak godsdienst. Echter, het document met deze kerndoelen (dat stamt uit 2011) is nog niet in zijn geheel voltooid. Als deze kerndoelen nader worden bekeken, is te zien dat ze grotendeels overeenkomen met de leerlingcompetenties, zoals die zijn opgesteld door Van Swetselaar & Visser (2011). De zeven

kerndoelen van De Bossekamp raken de kennis van de Bijbel, kennis van wereldgodsdiensten, het vormen van een eigen levensbeschouwelijke visie en het nadenken over godsdienstige thema's. De school gebruikt in jaar 1 en 2 een vaste methode, in jaar 3 en 4 gebruikt de school voornamelijk een zelf geschreven methode. Uit het onderzoek blijkt dat in de vier leerjaren grotendeels de verschillende hoofddoelen voor het vak godsdienst aan bod komen. Echter, sommige hoofddoelen komen erg veel aan bod, terwijl andere hoofddoelen slechts één keer of helemaal niet aan bod komen. Daarom wil ik stellen dat het huidige godsdienstonderwijs over alle vier de jaren wel voldoet aan de gestelde kerndoelen, maar dat niet alle kerndoelen op een gelijkwaardige manier zijn vertegenwoordigd. Een bezinning hieromtrent zal dan ook nodig zijn. In hoofdstuk 7 wordt hier verder op ingegaan.

6. De visie van de leerling

Om dit onderzoek compleet te laten zijn, is het van groot belang om de leerling van De Bossekamp niet over het hoofd te zien. Daarom wordt in dit hoofdstuk de volgende deelvraag beantwoord:

Hoe ziet de leerling het godsdienstonderwijs op Wellantcollege De Bossekamp?

Doormiddel van interviews en enquêtes is de visie van de leerling op het godsdienstonderwijs gepeild. Daarbij vielen enkele zaken op, die hieronder worden beschreven.

6.1 Wat de leerling vindt

Interviews

Om uit de interviews een juist beeld te filteren, zijn nagenoeg alle vragen van het interview geanalyseerd. Daarbij vielen enkele onderwerpen op, namelijk: saai/interessant, veel doen, nut van godsdienst en tevredenheid over de les. Deze zaken licht ik hieronder verder toe.

Saai of interessant?

Verschillende leerlingen noemen in de interviews dat godsdienst vooral bedoeld is om meer te leren over het christelijk geloof. Ze constateren dat klasgenoten die niet gelovig zijn daardoor het vak godsdienst ook niet interessant vinden. Een van de leerlingen gaf een typerende omschrijving voor de groepen leerlingen die ze in de klas tegen kwam. Daarbij wordt de klas onderverdeeld in drie groepen: de 'ongelovigen', de 'gematigd gelovigen' en de 'gelovigen'. De drie groepen kunnen als volgt worden getypeerd:

- *Ongelovigen:* deze groep kenmerkt zich door het feit dat ze godsdienst onzin vinden. Het is een saai vak. De groep doet niet of zo min mogelijk mee met de les. Ze vinden dat hen bij godsdienst een geloof wordt aangepraat.
- *Gematigd gelovigen:* deze groep gaat wel naar de kerk, maar houdt zich niet aan alle leefregels die er gelden voor gelovigen. Zo vloeken deze leerlingen bijvoorbeeld wel eens. Ze gaan wel naar de kerk, maar zijn minder of niet gehecht aan de waarden en normen die bij het christelijke geloof horen. In de klas luisteren deze leerlingen wel, maar ze hebben niet altijd de aandacht.
- *Gelovigen:* dit zijn de 'brave' leerlingen in de klas. Ze stellen veel vragen en zijn geïnteresseerd. Ze doen goed mee in de les.

De onderverdeling die de leerling gebruikt raakt mij. De vinger wordt op de zere plek gelegd en onderstreept nog eens het belang van dit onderzoek: er zijn leerlingen in de klas (de 'ongelovigen' en voor een deel ook de 'gematigd gelovigen') die niet geïnteresseerd raken door de inhoud van het vak godsdienst. Zij zetten zich bij voorbaat al af tegen het vak: ze zijn niet gelovig en vinden godsdienst dan ook nutteloos. Waarom zouden ze iets moeten leren over wat toch niet echt is gebeurd? Dit heeft vooral ook te maken met het waarom van het vak godsdienst. Leerlingen koppelen dit direct aan de identiteit van de school, niet beseffend dat op een openbare school eveneens godsdienst wordt gegeven, zij het dat het vak dan levensbeschouwing heet en niet gebaseerd is op één godsdienst. Een aandachtspunt wat hieruit voortvloeit is dat de leerlingen duidelijker moet worden gemaakt wat het doel is van het vak godsdienst. Daarbij kan genoemd worden dat het niet alleen om

kennis van de Bijbel gaat, maar juist ook om levensbeschouwelijk leren denken en kennis van andere wereldgodsdiensten.

Veel doen

In de interviews noemen veel leerlingen dat ze vooral graag dingen doen in de les. Te denken valt aan discussiëren, toneelstukjes uitvoeren, presentaties maken, enzovoort. De leerlingen geven aan dat ze meer leren door deze dingen te doen dan als ze alleen maar 'een les uit het boek' krijgen. Ook voorbeelden uit de dagelijkse praktijk en filmpjes spelen voor de leerling een rol om geïnteresseerd te raken voor het vak. Juist door die voorbeelden gaat het leven van Jezus voor hen meer leven.

Nut van godsdienst

Al eerder schreef ging het in dit onderzoek over het nut van het vak godsdienst en hoe de leerling daar tegen aan kijkt. Leerlingen noemen geregeld externe redenen die het nut onderschrijven: bijvoorbeeld het feit dat ze een voldoende moeten staan voor godsdienst om over te mogen gaan naar het volgende jaar, en ook het feit dat de school christelijk. Echter, leerlingen komen niet verder dan het christelijk geloof en directe zaken die daarmee te maken hebben. Dit is dan ook een aandachtspunt voor de docent.

Tevredenheid over de les

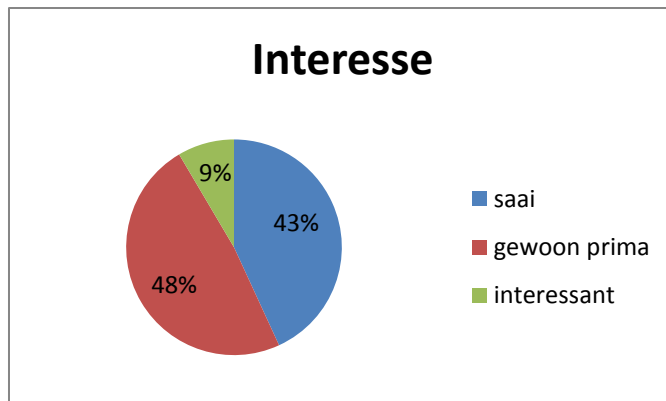
Over het algemeen zijn de geïnterviewde leerlingen tevreden over de lessen godsdienst die ze krijgen. Enkele leerlingen noemen dat ze vooral tevreden zijn als de klas rustig is geweest. Ze kunnen zich hier nog wel eens aan storen. Verder wordt godsdienst gezien als een onderdeel van alle lessen op school: het vak moet gewoon gevolgd worden. De leerlingen zijn dan ook niet heel kritisch en slechts sommigen noemen verbeterpunten, zoals het kijken van meer filmpjes of het willen doen van meer praktische opdrachten.

Enquêtes

Vanuit de enquêtes is het mogelijk om een wat algemener beeld van de school te krijgen rondom het vak godsdienst. De enquêtes zijn klassikaal uitgevoerd, doormiddel van een beamer met de vragen daarop. De leerlingen konden reageren met behulp van hun telefoon. Niet alle resultaten van de enquête worden hier weergegeven, maar de meest relevante voor deze deelvraag worden er uit gehaald (hieronder verder toegelicht). Aan de enquête hebben 156 leerlingen meegedaan. Op de gehele school zitten zo'n 480 leerlingen. Dat betekent dat er kan worden gesproken over ongeveer een derde van de school. Daarbij zijn van elk leerjaar meerdere klassen en meerdere niveaus geënkquêteerd. Bij leerjaar 4 is het bij één niveau gebleven (i.v.m. de examens). Uitgebreidere informatie over de verschillende klassen is te vinden in de bijlage.

Saaï of interessant?

In de enquête konden de leerlingen hun mening geven over godsdienst. Ze konden hierbij kiezen tussen 'saaï', 'gewoon prima' en 'interessant'. De percentages van welk antwoord is gekozen zijn als volgt:

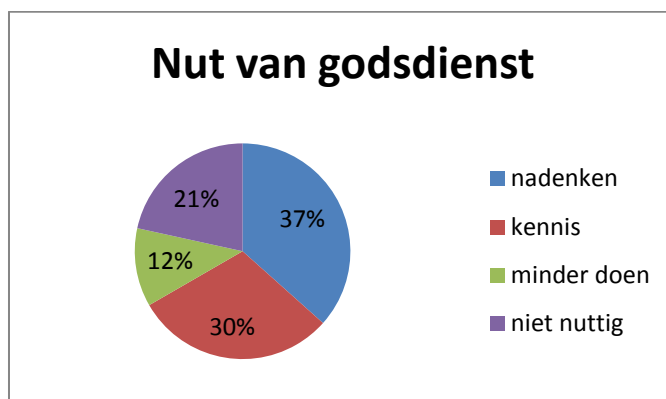
De meeste leerlingen, krap de helft, vinden godsdienst 'gewoon prima'. Samen met de leerlingen die het vak interessant vinden, is dit een percentage van 57%. Dit tegenover 43% van de leerlingen die het vak saai vindt.

Nut van godsdienst

Bij de vraag over waarom het vak godsdienst nuttig is, konden de leerlingen kiezen tussen de volgende mogelijkheden:

- je leert nadenken over het leven en geloof;
- je meer te weten komt over geloof (kennis);
- je er minder hoeft te doen dan bij Engels of wiskunde;
- het is niet nuttig.

Leerlingen gaven de volgende antwoorden:

Krap 40% van de leerlingen vinden het nuttig dat ze bij godsdienst leren nadenken over het leven en geloof. Kennis van geloof wordt door een iets kleiner deel van de leerlingen genoemd. Slechts 12% van de leerlingen vindt godsdienst nuttig omdat je er minder hoeft te doen dan bij Engels of wiskunde. 21% van de leerlingen, vindt het godsdienstonderwijs nutteloos. Dat is opvallend, omdat 43% van de leerlingen aangaf het vak saai te vinden. Blijkbaar ziet een deel van deze leerlingen wel in dat het vak godsdienst een bepaald nut heeft. Het percentage leerlingen dat het vak saai én nutteloos vindt is daarmee verder gedaald.

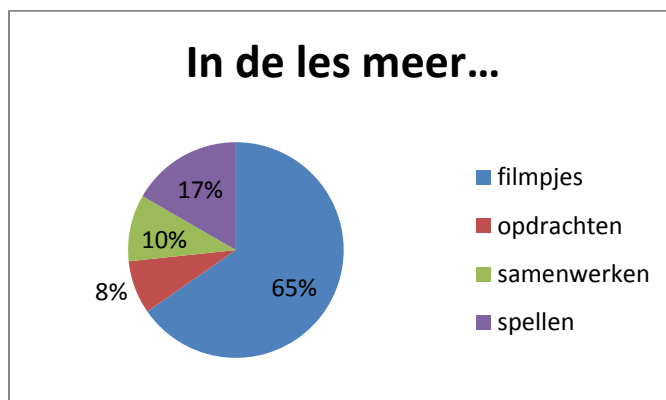
Bij de stelling dat het goed is dat er godsdienst wordt gegeven op De Bossekamp, geeft 69% van de leerlingen aan het hier mee eens te zijn, tegenover 31% die het daarmee oneens is. Een ruime meerderheid van de leerlingen ziet dus wel het belang in van godsdienst.

Tevredenheid over de les

Om de tevredenheid over de les te bepalen, worden twee vragen uit de enquête gebruikt. De eerste vraag gaat over wat er in de godsdienstles meer zou moeten gebeuren. De leerlingen konden kiezen uit:

- filmpjes kijken;
- opdrachten maken;
- samenwerken;
- spellen doen.

Uit de enquête bleek het volgende:

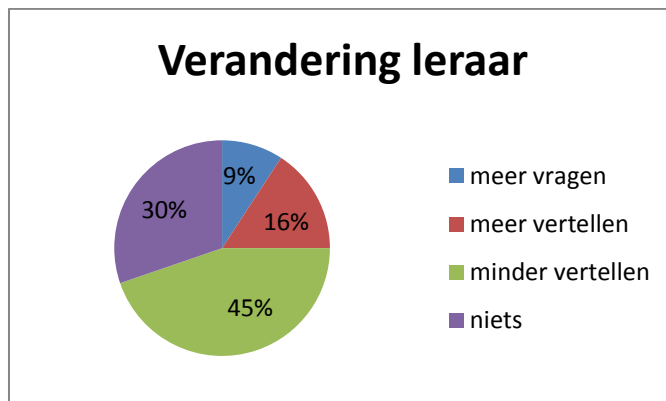

Opvallend is dat 65% van de leerlingen meer filmpjes wil kijken in de klas. Dat tegenover 17% die meer spellen wil doen, 10% die meer wil samenwerken en 8% die meer opdrachten wil doen. Het meer filmpjes willen kijken valt waarschijnlijk te verklaren in het licht van de hedendaagse beeldcultuur. De jongeren groeien op met beelden, en kijken daarom vaak liever een filmpje dan dat ze naar de uitleg van een docent luisteren.

Op de vraag naar wat de leraar zou moeten veranderen, konden de leerlingen kiezen uit:

- meer aan ons vragen;
- meer vertellen;
- minder vertellen;
- er hoeft niet te veranderen voor de leraar.

De leerlingen gaven de volgende antwoorden:

De meeste leerlingen, 45%, willen dat de leraar minder vertelt in de klas. Dat zou verband kunnen houden met het feit dat ze in de les meer filmpjes willen kijken, zoals uit het vorige diagram bleek. Daar tegenover staat dat 9% van de leerlingen wil dat de leraar meer aan hen vraagt, dus hen meer betreft bij de les. 16% wil dat de docent juist meer vertelt. 30% van de leerlingen vindt dat er voor de docent niets hoeft te veranderen. Zij zijn tevreden met hoe het nu gaat.

6.2 Conclusie

De vraag die aan het begin van het hoofdstuk werd gesteld is als volgt:

Hoe ziet de leerling het godsdienstonderwijs op Wellantcollege De Bossekamp?

In deze conclusie worden in het kort de bevindingen hierop weergegeven.

Belang van godsdienst

Veel leerlingen die de enquête maakten, zien het belang in van het vak godsdienst. Bijna drie kwart van de leerlingen geeft aan het eens te zijn met de stelling: 'het is goed dat er godsdienst wordt gegeven op onze school'. De belangrijkste redenen voor het belang van godsdienst vinden de leerlingen het feit dat je leert nadenken over het leven en geloof en dat je meer te weten komt over geloof. Vanuit de interviews noemen de leerlingen vergelijkbare zaken. Ze noemen voornamelijk het feit dat er bij godsdienst wordt geleerd over het christelijk geloof en andere geloven. Het is volgens hen goed om daar kennis van te hebben. Ook wordt de actualiteit van de Bijbel voor vandaag de dag genoemd.

Saai

Toch valt ook op dat verschillende leerlingen godsdienst een saai vak vinden. Vanuit de enquête is te zien dat 48% van de respondenten godsdienst 'gewoon prima' vindt, tegenover 43% die het saai vindt. Echter, maar 20% van de leerlingen ziet geen nut in het vak godsdienst. Vanuit de interviews wordt duidelijker waarom leerlingen godsdienst vaak saai vinden. Veel leerlingen waarderen godsdienst niet omdat ze zelf niet geloven. Een van de leerlingen onderscheid drie groepen: de ongelovigen, de gematigd gelovigen en de gelovigen. Respectievelijk vinden de leerlingen godsdienst dan saai, soms interessant en interessant. De 'ongelovigen' hebben al snel het idee dat ze tijdens godsdienst een geloof worden aangepreacht. Voor de godsdienstdocent is er dus de uitdaging om die 43% van de leerlingen die godsdienst saai vinden aan te spreken en uit te dagen.

Doen

Uit de interviews komt naar voren dat de leerlingen vooral dingen willen doen in de les. Als voorbeeld wordt het maken van presentaties genoemd, het doen van toneelstukjes, discussiëren met klasgenoten en het maken van opdrachten. Vanuit de enquête komt een iets ander beeld naar voren. Leerlingen geven dan aan dat ze vooral meer filmpjes willen kijken in de les. Ook vindt 45% dat de leraar minder moet vertellen in de les. 30% stelt dat de leraar niets hoeft te veranderen.

7. Identiteit van Wellantcollege De Bossekamp

Nu een antwoord is gevonden op de eerste vijf deelvragen, werpt de vraag zich op naar het 'hoe'. Daarom zal in dit hoofdstuk de volgende vraag worden beantwoord:

Op welke manier kan het godsdienstonderwijs op Wellantcollege De Bossekamp beter aansluiten bij de kerndoelen van het vak, de leefwereld van de leerlingen en de identiteit van de school?

Allereerst zal kort worden ingegaan op de identiteit van Wellantcollege De Bossekamp. Vervolgens zal aan de hand van hoofdstuk 5 verder in worden gaan op de mogelijkheden om het godsdienstonderwijs beter aan te kunnen laten sluiten.

7.1 Identiteit

Wellantcollege De Bossekamp bestaat al vele jaren. In die jaren is de school enkele keren gefuseerd. De school startte in 1929 als 'Christelijke Landbouwschool', opgericht door de 'Christelijke Boeren en Tuindersbond, kring Alblasserwaard' (Wellantcollege Ottland, 2016). De huidige naam 'De Bossekamp' kreeg de school in 1985. Deze naam is te danken aan het feit dat de grond waar de school op staat geschonken is door de familie Bos. Aangezien zo'n stuk grond ook een 'kamp' werd genoemd, ontstond zo de naam 'De Bossekamp'. Belangrijk om te weten met betrekking tot de identiteit is dat de school als christelijk school bedoeld is, en dat daar ook de schenking van de grond – waar de school nu nog steeds op staat – aan ten 'grondslag' ligt. Zoals gezegd is de school enkele keren gefuseerd. De huidige fusie die resulteerde in de naam 'Wellantcollege' stamt uit het jaar 2000.

In het identiteitsdocument van De Bossekamp, dat zeer recent is verschenen, wordt het volgende gezegd over de school: *"Wellantcollege de Bossekamp te Ottoland is een christelijke school voor voortgezet onderwijs (vmbo). Als school willen we een thuis bieden voor alle leerlingen die onze christelijke identiteit respecteren. We bieden onderwijs aan in een groene leeromgeving met brede uitstroommogelijkheden. In dit document willen we de samenhang tussen onze levensbeschouwelijke, pedagogische en onderwijskundige visie zichtbaar maken."* In de dagelijkse praktijk is in lijn hiermee te merken dat de school inderdaad dit thuis biedt, waarbij de christelijke identiteit als een zichtbare lijn door de school loopt. De zichtbaarheid is te vinden in de dagelijkse dagopeningen door de docenten, de vieringen rondom Pasen en Kerst, maar juist ook in de manier van handelen, de gesprekken in de les, en natuurlijk in de lessen godsdienst. De school ziet zichzelf als een zogenaamde 'dialogeschool', waarin de onderlinge dialoog voorop staat, om zo op een integere en respectvolle manier met elkaar om te gaan en te leren van elkaar en elkaars overtuigingen.

Als inspiratie voor deze wijze van handelen wordt in het identiteitsdocument het volgende geschreven: *"Voor onze school is de Bijbel als Gods woord, richting gevend voor ons handelen. Uit die bron putten wij ons geloof in Jezus Christus. Onze visie op mens en wereld wordt hierdoor bepaald. Wij zien mensen als beeld van God en de aarde als Zijn schepping."* Daarbij ziet de school liefde, verwondering, vertrouwen en verantwoordelijkheid als kernwaarden van het te geven onderwijs. Vanuit deze kernwaarden wordt het onderwijs vormgegeven in de zogenaamde 'V(ijf)-LOOT', die staat voor 'Veilig, Leren, Ontwikkeling van leerlingen, Ontwikkeling van medewerkers, Talenten'.

Godsdienst in het licht van de Bijbel

In 'Tussen twee werelden' wordt de zogenaamde 'drievoudige opdracht' beschreven, die de theoloog heeft. (Nullens & Volgers, 2010) De eerste daarvan is de catechetische opdracht. Daarmee wordt het onderwijzen en toerusten bedoeld, waarna een plaats kan worden ingenomen in kerk en samenleving. Hierbij wordt genoemd dat het niet slechts om 'inprenten' gaat, maar juist ook gesprek en discussie nodig zijn (n.a.v. het boek Deuteronomium). Vanuit Mattheus 28:19 volgt de opdracht om de wereld in te gaan en 'alle volken tot Jezus' leerlingen te maken'. Geloofsinhoud doorgeven maakt dan ook deel uit van de catechetische opdracht. Daarbij moet wel ruimte blijven voor discussie en debat, stellen Nullens & Volgers. Dit is eveneens in lijn met de dialoogschool die De Bossekamp wil zijn. Daarbij zal de docent juist het gesprek met de leerling aan moeten gaan. In hoofdstuk 5 werd uitgebreid over het spanningsveld waarin de docent dan verkeert, waarbij het van belang is de balans te vinden om vanuit de eigen overtuiging en de identiteit van de school de lessen godsdienst vorm te geven. De godsdienstles staat dan in het licht van de Bijbel, waarbij de leerling in dialoog op zoek gaat naar zijn eigen levensbeschouwelijke waarden.

7.2 Kerndoelen

In hoofdstuk 5 is meer te lezen over de kerndoelen van het vak godsdienst. In deze paragraaf zal verder worden ingezoomd op de mogelijkheden daaromtrent.

Kerndoelen en identiteit

Allereerst is er de vraag of de nu opgestelde hoofddoelen voor het vak godsdienst op Wellantcollege de Bossekamp nog kloppen met de identiteit van de school. In paragraaf 7.1 is uiteengezet wat de identiteit van de school is. Daaruit bleek onder andere dat de school een dialoogschool is, maar ook dat de school vanuit een christelijke basis handelt. Deze punten komen terug in de hoofddoelen die zijn opgesteld. Kennis van de Bijbel past bij de basis van de school, en kennis van de wereldgodsdiensten past bij de dialoog die de school wil voeren. Ook de andere hoofddoelen die worden genoemd, zoals het kunnen aannemen van een levensbeschouwelijk perspectief, passen bij de identiteit van de school. Ik wil dan ook stellen dat er aan de hoofddoelen voor het vak godsdienst niet direct getornd hoeft te worden. Wel zou men kunnen overwegen om de hoofddoelen in lijn te stellen met de eerder genoemde hoofddoelen die zijn opgesteld door Van Swetselaar & Visser (2011).

Tekortkomingen

Uit hoofdstuk 5 blijkt dat er in veel van de gevallen niet elk jaar aan alle hoofddoelen voor het vak godsdienst wordt voldaan. Alleen in leerjaar 2 zijn alle hoofddoelen vertegenwoordigd in de verschillende hoofdstukken van het lesboek. Opvallend is dat hoofddoel 2 (het levensverhaal van Jezus en de betekenis van Zijn leven) in leerjaar 1 en 3 niet aan de orde komt. Ook hoofddoel 4 (nadenken over ethische keuzes) komt slechts beperkt aan bod, evenals hoofddoel 3 (kennis van wereldgodsdiensten). Hoofddoel 1 (kennis van de Bijbel) en hoofddoel 5 (mening vormen t.o.v. godsdienstige thema's) komen beide het meest aan bod in de verschillende leerjaren.

Naar aanleiding van deze gegevens zal er een bezinning moeten komen rondom de hoofddoelen die zijn opgesteld voor het vak godsdienst. Klaarblijkelijk komen niet alle hoofddoelen in elk leerjaar aan de orde. Ook komen sommige hoofddoelen in het ene leerjaar beperkt aan de orde, terwijl in het

andere leerjaar juist het tegenovergestelde het geval is. Op dit moment is er geen duidelijkheid over waarom dit het geval is bij de verschillende leerjaren en of dit veranderd zou moeten worden. Daarom wil ik stellen dat hier een bezinning op moet komen binnen de sectie godsdienst van Wellantcollege De Bossekamp. Men zal hier moeten kijken naar hoe men de verschillende hoofddoelen wil verspreiden over de verschillende leerjaren. Daarbij wil ik adviseren om leerlijnen op te stellen, zodat het voor de docenten inzichtelijk is wat de doelen zijn voor het vak godsdienst per leerjaar.

7.3 Conclusie

Aan het begin van dit hoofdstuk werd de volgende vraag gesteld:

Op welke manier kan het godsdienstonderwijs op Wellantcollege De Bossekamp beter aansluiten bij de kerndoelen van het vak, de leefwereld van de leerlingen en de identiteit van de school?

In deze conclusie wordt het antwoord op deze vraag samengevat verwoord.

Dialogschool met christelijke identiteit

Wellantcollege De Bossekamp bestaat al sinds 1929. De school heeft vanaf de oprichting tot vandaag de dag de christelijke signatuur behouden. In het identiteitsdocument van de school staat geschreven dat De Bossekamp een thuis wil bieden voor alle leerlingen die de christelijke identiteit respecteren. De school stelt de Bijbel als richting gevend voor het handelen van de school. De mens wordt van daaruit gezien als beeld van God en de aarde als Gods schepping. Daarnaast wil De Bossekamp een dialogschool zijn, waarbij de onderlinge dialoog tussen leerlingen onderling en tussen leerlingen en de leraar voorop staat.

Kerndoelen en leerlijnen

De kerndoelen (die door de sectie godsdienst zijn opgesteld) komen overeen met de identiteit van de school. De christelijke identiteit en de dialoog komen beiden terug in de geformuleerde doelen. Zoals al in hoofdstuk 5 besproken, komen echter niet alle kerndoelen voor het vak godsdienst in elk leerjaar aan de orde. Ook komen enkele kerndoelen over alle vier de leerjaren slechts beperkt aan de orde. Daarom zal er een bezinning moeten komen op de kerndoelen die op dit moment zijn gesteld. Ook zal de sectie godsdienst zich moeten afvragen wat het belang is van de verschillende doelen en hoe ze deze vorm wil geven in de verschillende leerjaren. Ik wil daarbij de term 'leerlijnen' noemen. Op dit moment zijn deze nog niet opgesteld voor het vak godsdienst, terwijl de leerlijnen wel inzicht bieden in het leerproces dat leerlingen in de vier jaar door (zouden moeten) maken. Ook kan er bijvoorbeeld gekeken worden naar of men in elk leerjaar enkele kerndoelen voorop wil stellen, zodat na vier jaar alle kerndoelen uitgebreid behandeld zijn.

8. Verantwoording praktijkonderzoek

8.1 Interview

Voor is gebruik gemaakt van de 'interviewleidraad', zoals beschreven staat in 'Praktijkonderzoek in de school' (Van der Donk & Van Lanen, 2014).

Interviewleidraad

Doel: door dit interview zal informatie worden verzameld over wat de leerlingen van Wellantcollege De Bossekamp vinden met betrekking tot het onderwerp van dit onderzoek (verder gedefinieerd in de vragen voor het interview).

Manier waarop het gesprek wordt vastgelegd: tijdens het gesprek typ of schrijf ik mee met de antwoorden van de leerling en neem ik het gesprek op om eventuele fouten achteraf te onderkennen.

Afspraken: met betrekking tot de anonimiteit blijft de naam van de leerling die wordt geïnterviewd achterwege. De leeftijd, leerjaar en het niveau worden vermeld met goedkeuring van de leerling. Met betrekking tot het terugkoppelen van de resultaten wordt bij het interview aangegeven dat de geïnterviewde hiernaar mag vragen en dat hij het recht heeft om de resultaten te lezen.

In het interview zal het eerste deel van de vragen gericht zijn op de huidige situatie in het godsdienstonderwijs. Het tweede deel richt ik meer op welke onderwerpen de leerling aanspreken. In het derde deel zal ik vragen naar de manier waarop de onderwerpen het beste aan bod kunnen komen en als laatste deel zal ik vragen naar welke levensbeschouwelijke onderwerpen een rol spelen in het leven van de leerling. Voor de bepaling van deze onderwerpen heb ik als inspiratiebron de zeven leerlingcompetenties voor het vak godsdienst gebruikt, zoals vermeld door Van Swetselaar & Visser (Van Swetselaar & Visser, 2011).

Voor de keuze voor wie ik interview, wil ik de aspectenmethode gebruiken, waarbij ik naga vanuit welke invalshoeken het onderwerp bekeken kan worden. (Van der Donk & Van Lanen, 2014) De personen die in de verschillende invalshoeken zitten, zal ik dan interviewen.

Interviewvragen

Leerling: (dit doe ik d.m.v. een letter, zodat ik naar de leerling kan refereren in mijn onderzoek)

Leerjaar en niveau:

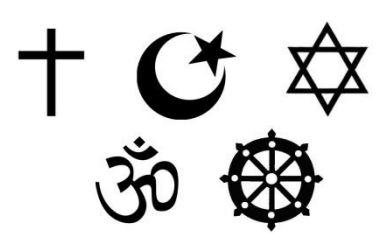
Leeftijd:

1. Je krijgt normaal één uur godsdienst per week. Wat vind je ervan dat je godsdienst krijgt?
2. Wat zeggen je klasgenoten en andere leerlingen over het vak godsdienst?
3. Wat vind jijzelf van het vak godsdienst?
4. Maak een woordweb rondom het woord 'godsdienst'.
5. Probeer uit te leggen wat volgens jou het nut is van het vak godsdienst.
6. Welke onderwerpen zou je kunnen noemen die in het vak godsdienst worden behandeld?
7. Welke onderwerpen uit het vak godsdienst spreken jou aan?
8. Welke onderwerpen zou je interessant vinden voor het vak godsdienst?

9. Bij godsdienst worden onderwerpen besproken zoals onrecht, geloof in muziek, levensvragen, liefde, hoe je iets in de bijbel op moet zoeken, het ontstaan van de aarde en hoe je moeilijke keuzes moet maken (ethiek). Wat vind jij de beste manier om deze onderwerpen te behandelen in de les?
10. Wanneer ben je tevreden over een les die je hebt gehad?
11. Wat zou er volgens jou beter kunnen in de lessen godsdienst?
12. Ik zou meer van het vak godsdienst leren als.... Maak de zin af.
13. Wat heb je nodig om gemotiveerd te worden voor godsdienst?
14. Leg de afbeeldingen op een rij, van belangrijk naar minst belangrijk.
15. Zijn er nog dingen die je kwijt wilt over het vak godsdienst?

De volgende afbeelding heb ik gebruikt voor vraag 14 van het interview. Bij elke afbeelding heb ik enkele begrippen of zogenaamde 'tags' genoteerd die van toepassing zijn op de afbeelding.

Afbeelding		Begrippen
1		Geloof Christelijk geloof Lijden Jezus
2		Dood Begraven Lijden Verdriet
3		Oorlog Geweld Pijn Ellende
4		Ziekte Verdriet

5		Islam Godsdiensten
6		Toekomst Plannen
7		Wereldgodsdiensten
8		Ruzie Pijn Verdriet Echtscheiding
9		Verbroken liefde Liefdesverdriet Echtscheiding
10		Geluk Blijdschap Vrede

11		Geld Rijkdom Bezit
12		Bijbel Christelijk geloof

8.2 Enquête – Kahoot

In eerste instantie was het niet mijn bedoeling om een enquête af te nemen bij de leerlingen (dit is te lezen in het projectplan). Eén van de redenen hiervoor was het feit dat vmbo-leerlingen niet 'talig' zijn. Bij het maken van een enquête zouden ze mogelijk vastlopen in de moeilijke zinnen en daardoor verkeerde of vervormde antwoorden geven.

Echter, in gesprek met studiegenoten kwam ik op het idee om een enquête te doen in de vorm van een zogenaamde 'Kahoot'. Op middelbare scholen wordt regelmatig gebruik gemaakt van websites waarbij je zelf een quiz kunt opstellen, of waarbij je zoekt naar openbare quizen. Kahoot is een voorbeeld van zo'n website. Het voordeel daarvan is dat de quiz op het digibord wordt weergegeven. De leerlingen gaan op hun telefoon naar de website kahoot.it en hoeven daar alleen het nummer in te vullen van de quiz. Op het digibord verschijnen dan de namen van de leerlingen. Als iedereen 'in' de quiz is, start de docent de quiz en komen de vragen een voor een voorbij. De docent kan ervoor kiezen de vraag voor te lezen, of om de leerlingen zelf de vraag te laten lezen. Vervolgens kiezen de leerlingen op hun telefoon het antwoord en zo wordt de quiz vervolgd tot de laatste vraag. In het geval van een quiz verschijnt de eindscore op het bord met de beste leerlingen. In mijn geval heb ik gekozen voor de mogelijkheid van een 'survey', een enquête dus. Deze enquête is nagenoeg hetzelfde als een hierboven beschreven quiz. Echter, bij de enquête zijn alle vragen goed en verschijnt er dus geen eindscore. Dit zou ook niet moeten, want het gaat erom dat de leerling de vragen voor zichzelf beantwoordt.

Over het algemeen vinden de leerlingen het leuk om 'een Kahoot' te doen. Dit heeft mij doen besluiten om deze mogelijkheid te benutten bij het verzamelen van informatie voor mijn onderzoek. De vragen van de enquête die ik voor deze 'Kahoot' heb opgesteld, zijn te vinden in de bijlage. De resultaten zijn gebruikt in het onderzoek. Tijdens het afnemen van de enquête heb ik telkens de vragen en mogelijke antwoorden voorgelezen.

9. Conclusies

Dit afstudeeronderzoek draait om de volgende hoofdvraag:

Hoe kan Wellantcollege De Bossekamp de levensbeschouwelijke onderwerpen in het godsdienstonderwijs zo overbrengen bij de leerling dat het godsdienstonderwijs voldoet aan de kerndoelen van het vak en dat het aansluit bij de beleavingswereld van de leerling?

Daarbij zijn de volgende deelvragen opgesteld:

1. *Wat typeert de vmbo-leerling?*
2. *Op welke manier kan de vmbo-leerling gemotiveerd worden?*
3. *Welke levensbeschouwelijke onderwerpen spelen een rol in het leven van de leerlingen en welke komen aan de orde op Wellantcollege De Bossekamp?*
4. *Hoe verhoudt het huidige godsdienstonderwijs op Wellantcollege De Bossekamp zich tot de kerndoelen van het vak?*
5. *Hoe ziet de leerling het godsdienstonderwijs op Wellantcollege De Bossekamp?*
6. *Op welke manier kan het godsdienstonderwijs op Wellantcollege De Bossekamp beter aansluiten bij de kerndoelen van het vak, de leefwereld van de leerlingen en de identiteit van de school?*

In de voorgaande hoofdstukken zijn deze deelvragen stuk voor stuk beantwoord, doormiddel van literatuuronderzoek en doormiddel van praktijkonderzoek. In deze eindconclusie zal een zeer beknopt antwoord op de deelvragen worden verwoord. Daarnaast zal aan de hand van de antwoorden op de deelvragen het antwoord op de hoofdvraag worden weergegeven.

9.1 Beknopt antwoord deelvragen

1. *Wat typeert de vmbo-leerling?*

De vmbo-leerling wordt gekenmerkt door een gerichtheid op (beroeps)praktijk en relatie. De leerling is gebaat bij een goede docent die hem kan sturen en begeleiden in zijn leer- en ontwikkelproces. Helaas worstelt de leerling met een (onterecht) negatief imago en met soms een lastige thuissituatie door sociaaleconomische zwakte.

2. *Op welke manier kan de vmbo-leerling gemotiveerd worden?*

De vmbo-leerling kan gemotiveerd worden door beïnvloeding van de extrinsieke motivatie (zoals door een cijfer of andere externe gevolgen). De leerling is intrinsiek te motiveren door de onderwerpen in de les dichtbij de leefwereld van de leerling te houden (zoals m.b.v. voorbeelden uit de dagelijkse praktijk). Ook gebeurt dit door persoonlijk contact tussen de docent en de leerling en door het gebruik van activerende didactiek (activerende werkvormen en doe-opdrachten). Echter, motiveren van leerlingen blijft een lastig proces.

3. *Welke levensbeschouwelijke onderwerpen spelen een rol in het leven van de leerlingen en welke komen aan de orde op Wellantcollege De Bossekamp?*

Leerlingen zijn meer bezig met levensbeschouwing dan er aanvankelijk vaak wordt gedacht. Leerlingen vinden het wel lastig de religieuze ervaringen te verwoorden en te onderzoeken. Voor veel leerlingen spelen onderwerpen als geluk, het bestaan van God, ziekte, dood en hun toekomst

een rol. Uit de enquêtes blijkt dat ziekte en dood juist een minder grote rol spelen, in tegenstelling tot de interviews. Onderwerpen als wereldgodsdiensten en verbroken liefde spelen een veel kleinere rol in het leven van de leerlingen.

4. *Hoe verhoudt het huidige godsdienstonderwijs op Wellantcollege De Bossekamp zich tot de kerndoelen van het vak?*

In het godsdienstonderwijs op De Bossekamp komen veel verschillende levensbeschouwelijke onderwerpen aan bod. Echter, de aandacht voor de verschillende kerndoelen is niet evenredig verdeeld. Ook komen sommige kerndoelen niet in elk leerjaar aan bod. Hier zal dus een verdieping voor nodig zijn.

5. *Hoe ziet de leerling het godsdienstonderwijs op Wellantcollege De Bossekamp?*

Bijna driekwart van de leerlingen van Wellantcollege De Bossekamp ziet het belang in van het godsdienstonderwijs. Want: ze leren er nadenken over het leven en geloof en ze komen meer te weten over geloof. Wel is er een aanzienlijk deel van de leerlingen dat het vak godsdienst saai vindt. Reden daarvoor is hoofdzakelijk dat zij niet geloven of niet veel met geloven hebben. Ook willen de leerlingen vooral aan het werk zijn in de les, in plaats van dat de docent hoofdzakelijk aan het woord is.

6. *Op welke manier kan het godsdienstonderwijs op Wellantcollege De Bossekamp beter aansluiten bij de kerndoelen van het vak, de leefwereld van de leerlingen en de identiteit van de school?*

De kerndoelen van het vak godsdienst sluiten aan bij de identiteit van de school. De school heeft een christelijke identiteit en wil daarnaast een dialoogschool zijn. Het godsdienstonderwijs sluit op dit moment niet geheel aan bij de kerndoelen van het vak, door onevenredige aandacht voor de verschillende kerndoelen. Daarom wil ik adviseren om leerdoelen per jaar op te stellen en leerlijnen voor het gehele traject van het eerste tot vierde leerjaar. Zo kan gekeken worden of alle kerndoelen behaald worden en sluit het godsdienstonderwijs dan ook beter aan op de kerndoelen van het vak en op de identiteit van de school. Daarnaast zal de docent voor de leerling een voorbeeld moeten zijn en voorbeelden moeten geven uit de dagelijkse praktijk.

9.2 Beantwoording hoofdvraag

In deze paragraaf zal de hoofdvraag worden beantwoord met behulp van de antwoorden op de deelvragen. Mogelijk ten overvloede nogmaals de hoofdvraag:

Hoe kan Wellantcollege De Bossekamp de levensbeschouwelijke onderwerpen in het godsdienstonderwijs zo overbrengen bij de leerling dat het godsdienstonderwijs voldoet aan de kerndoelen van het vak en dat het aansluit bij de belevingswereld van de leerling?

De hoofdvraag wordt beantwoord in enkele delen. Deze delen zijn te herkennen in de onderstaande kopjes.

Levensbeschouwelijke onderwerpen in het godsdienstonderwijs

In het godsdienstonderwijs op Wellantcollege De Bossekamp komen veel verschillende onderwerpen aan bod. De nadruk ligt daarbij voornamelijk op kennis van de Bijbel. Kennis van de verschillende

wereldgodsdiensten bijvoorbeeld is daarentegen maar in beperkte mate vertegenwoordigd. Verder komen in het godsdienstonderwijs levensbeschouwelijke onderwerpen aan bod zoals het leren nadenken over ethische keuzes, het vormen van een mening ten opzichte van godsdienstige thema's en levensbeschouwelijk leren denken. Uit het onderzoek blijkt dat een aanzienlijk deel van de leerlingen van De Bossekamp het godsdienstonderwijs als saai ervaart. Uit de interviews blijkt dat dit zeer waarschijnlijk te maken heeft met het feit dat een deel van de leerlingen niet gelovig is of weinig heeft met geloven. Een van de leerlingen maakte hierbij de volgende onderverdeling:

- *Ongelovigen*: deze groep kenmerkt zich door het feit dat ze godsdienst onzin vinden. Het is een saai vak. De groep doet niet of zo min mogelijk mee met de les. Ze vinden dat hen bij godsdienst een geloof wordt aangepraat.
- *Gematigd gelovigen*: deze groep gaat wel naar de kerk, maar houdt zich niet aan alle leefregels die er gelden voor gelovigen. Zo vloeken deze leerlingen bijvoorbeeld wel eens. Ze gaan wel naar de kerk, maar zijn minder of niet gehecht aan de waarden en normen die bij het christelijke geloof horen. In de klas luisteren deze leerlingen wel, maar ze hebben niet altijd de aandacht.
- *Gelovigen*: dit zijn de 'brave' leerlingen in de klas. Ze stellen veel vragen en zijn geïnteresseerd. Ze doen goed mee in de les.

Overbrengen bij de leerling

Kerndoelen van het vak godsdienst

Uit de beantwoording van de deelvragen blijkt dat de kerndoelen van het vak godsdienst op De Bossekamp overeenkomen met de identiteit van de school: de school is van christelijke signatuur en wil daarbij de onderlinge dialoog aangaan en bevorderen. Dit is terug te zien in de zeven kerndoelen die zijn opgesteld, waarbij de kerndoelen grotendeels overeenkomen met de zeven leerlingcompetenties opgesteld door Van Swetselaar & Visser (2011). Uit een vergelijking van de verschillende methoden voor de verschillende leerjaren met de kerndoelen van het vak godsdienst is gebleken dat de besproken onderwerpen niet altijd overeenkomen. Alle kerndoelen worden minstens één keer in de vier jaar schooltijd van de leerling besproken. Echter is de verdeling tussen de aandacht voor deze verschillende kerndoelen niet gelijk. Dit zorgt ervoor dat er bijvoorbeeld aan de wereldgodsdiensten maar weinig aandacht wordt besteed, terwijl dit wel een kerndoel is.

Aansluiten bij de belevingswereld

De leerlingen op Wellantcollege De Bossekamp zijn vmbo-leerlingen. Deze leerlingen worden getypeerd door hun gerichtheid op de (beroeps)praktijk en sociale contacten. Ze leren voornamelijk door te doen en hebben in hun leer- en ontwikkelproces begeleiding nodig van een goede docent die als een voorbeeld kan zijn voor hen. Het beïnvloeden van de motivatie van de leerlingen is een lastig proces. Doormiddel van voorbeelden uit de dagelijkse praktijk kan er aangesloten worden bij de belevingswereld van de leerling. Ook door persoonlijk contact en activerende werkvormen kan dit doel behaald worden. In 'Hoe de straat de school binnendringt' beschrijft Iliass El Hadioui het probleem van de straatcultuur waarin in leerlingen opgroeien tegenover de 'suburbane burgercultuur' waaruit de docenten komen (El Hadioui, 2011). Ondanks dat deze straatcultuur vooral op scholen in stedelijke gebieden te zien is, beschrijft El Hadioui wel een belangrijke handreiking voor dit probleem. Juist omdat de leefwereld van de leerling vaak anders ligt dan die van de docent, ook

op een plattelandsschool als De Bossekamp, ontstaat er een zogenaamd mismatch. El Hadioui pleit dan ook voor een match, waar je als docent niet compleet hoeft te veranderen, maar waarbij je als docent wel zult moeten aansluiten bij de leefwereld van de jongere en daarin prikkelend zult moeten zijn. Een bewustwording als docent van de leefwereld en het referentiekader van de leerling is dan ook heel belangrijk, evenals het bewust zijn van de religieuze en ideologische achtergrond van de leerling.

Hoe?

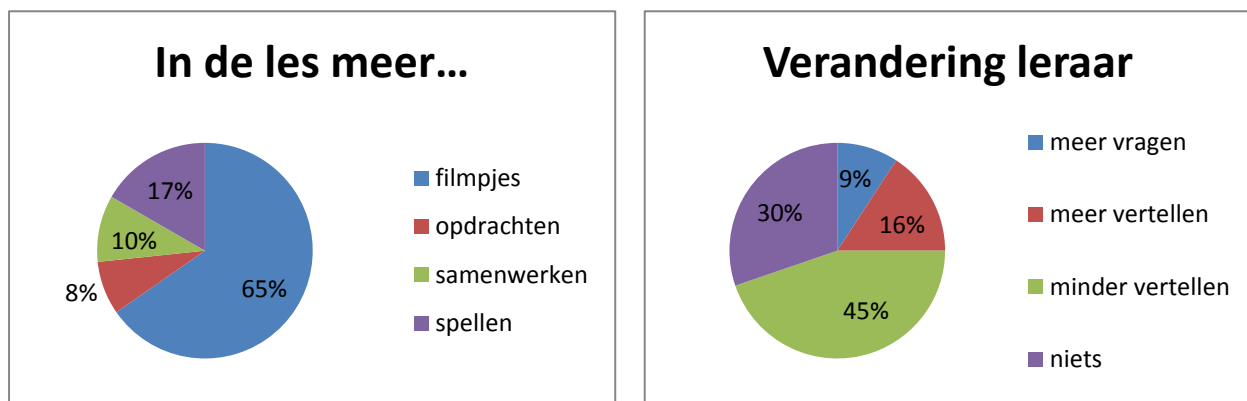
Uit de interviews en enquêtes blijkt dat de leerlingen een aantal zaken graag sterker aanwezig zouden willen zien in de les. Zij noemen enkel zaken, die hieronder worden weergegeven.

Interesse wekken

Een docent zal voor het vak godsdienst de interesse moeten wekken van de leerling. Dit kan hij voornamelijk doen door de levensbeschouwelijk onderwerpen, die leerling ervaren als ‘ver van hun bed’, dichtbij te brengen door voorbeelden uit de dagelijkse praktijk te gebruiken. Verschillende leerlingen melden in de interviews dat ze hierdoor meer leren over de actualiteit van geloven en van levensbeschouwing. Ook worden de discussies in de les genoemd. Een leerling merkt op dat hierdoor het grootste gedeelte van de klas enthousiast meedoet met de les, en de leerlingen zo ook tot nieuwe inzichten komen.

Wat de leerlingen vinden

De leerlingen geven enkele veranderepunten aan voor de lessen godsdienst, die inzichtelijk zijn gemaakt in de volgende twee diagrammen.

Uit de diagrammen blijkt dat leerlingen vooral meer filmpjes willen zien in de les. Dat past in de beeldcultuur waarin zij leven. Los daarvan vallen de spellen op, die de leerlingen nog iets meer zouden willen zien dan respectievelijk het samenwerken en het doen van opdrachten. Opvallend is dat veel leerlingen willen dat de docent minder vertelt in de les. Van ruim een derde van de leerlingen hoeft er voor de docent niets te veranderen.

De grote vraag naar filmpjes kan niet direct gerealiseerd kan worden. Ook is het de vraag of dit realistisch is. Godsdienstdocenten kunnen regelmatig filmpjes gebruiken, maar kunnen niet de hele les een ‘filmpjesles’ laten zijn. Uiteraard is het verder uitbreiden van de ‘filmpjescollectie’ zeker niet

verkeerd. Vanuit de interviews blijkt ook dat veel leerlingen gemotiveerd raken door het doen van opdrachten in de les, het bezig kunnen zijn (het zijn immers doeners). Hierbij valt te denken aan opdrachten zoals het maken van presentaties, het doen van toneelstukjes of het maken van een quiz. Voor de godsdienstdocent is het dan ook van belang om zich te verdiepen in de mogelijkheden die er omtrent dit gebied zijn.

Onduidelijkheid over het doel van godsdienst

Bij de beantwoording van de deelvraag over de visie van de leerling, bleek dat de leerlingen vaak een vertekend beeld hebben van het vak godsdienst. Vanuit de interviews en enquêtes kwam dit naar voren. De leerlingen hebben al snel het idee dat godsdienst bedoeld is om het christelijk geloof als het ware te promoten. Daarbij lijken de niet-gelovige leerlingen al snel negatief, bleek vanuit de interviews. Dit is echter vanuit de enquêtes niet bevestigd, omdat er geen vraag in de enquête was gesteld met betrekking tot de overtuiging van de leerling. Toch blijkt in zijn algemeenheid dat de leerlingen het vak godsdienst koppelen aan de christelijke identiteit van de school en het al snel zien als een soort catechisatie. Het vak godsdienst zou dan beter getypeerd kunnen worden met het woord 'Bijbelkennis'. Dit is echter niet in overeenstemming met de kerndoelen van het vak en met de identiteit van de school. Er is dan ook aandacht nodig voor de reden van het vak godsdienst, waarbij genoemd zal moeten worden dat het niet alleen om het aanleren van kennis van de Bijbel gaat, maar juist ook om levensbeschouwelijk leren denken en het aanleren van kennis van andere wereldgodsdiensten.

9.3 Discussie

In dit hoofdstuk zullen enkele punten ter discussie aan de orde komen. Deze punten zijn in de loop van het onderzoek naar voren gekomen.

Enquêtes en interviews

In het projectplan werd beschreven dat er geen enquêtes zouden worden gehouden onder de leerlingen, omdat vmbo-leerlingen niet 'talig' zijn. De vragen van een enquête en de grote hoeveelheid tekst die daarbij om de hoek zouden komen kijken, zouden de leerlingen teveel afschrikken. Ook zouden mogelijk verkeerde antwoorden worden aangekruist, doordat de leerlingen niet begrepen wat er stond. Toch is in de loop van dit onderzoek besloten om wel enquêtes te doen. De reden hiervoor is dat ik een online enquêtetool ontdekte, waarbij de leerlingen op een interactieve manier de vragen konden beantwoorden en waarbij ikzelf de regie in handen kon houden. Hierdoor konden de vragen hardop worden voorgelezen voor de klas, en konden de leerlingen op hun mobiele telefoon het voor hen juiste antwoord aanklikken. De resultaten uit de enquêtes zijn daarom naar ook relevant en ze zijn een duidelijke versteviging voor dit onderzoek.

Voor de interviews was aangegeven in het projectplan dat er tien gehouden zouden worden. Helaas kostten de interviews meer tijd dan was verwacht, waardoor er uiteindelijk zeven zijn gedaan. Daarbij ben ik bij de eerste interviews vergeten om deze op te nemen. Daardoor heb ik slechts de informatie die ik tijdens het interview heb opgeschreven. Bij de interviews die ik wel heb opgenomen, heb ik gemerkt dat ik nagenoeg alles correct had meegeschreven, waardoor de kans klein is dat de eerste interviews incorrect zijn genoteerd.

Representatief

Bij dit onderzoek is getracht om zoveel mogelijk representatief onderzoek te doen. Onder andere heb ik in de interviews rekening gehouden met de klas waar de leerling uit kwam, het niveau en de sekse. Alle leerjaren zijn in de interviews aan bod gekomen, echter is het niet gelukt om ook alle niveaus representatief aanwezig te laten zijn. Ik heb dan ook twee leerlingen van de basisberoepsgerichte leerweg geïnterviewd, en vijf leerlingen van de kaderberoepsgerichte leerweg. Dit zorgt ervoor dat de gemengde leerweg in de interviews niet is vertegenwoordigd. Bij de enquêtes is dit wel het geval. Ook heb ik de klas 4-leerlingen maar beperkt deel kunnen laten nemen aan dit onderzoek, omdat deze leerlingen in de periode van dit onderzoek het schooljaar hebben afgerond en met de examens zijn gestart. Hierdoor heb ik hen slechts voor een deel kunnen benaderen.

Daarnaast is in het cirkeldiagram in de bijlage te zien dat klas 2 in de enquête met 39% voor het grootste deel aanwezig is. Klas 4 is daarbij het minst aanwezig, met 15%. De enquête geeft daarom mogelijk een iets vertekend beeld.

9.4 Aanbevelingen

Vanuit de bevindingen van dit onderzoek worden de volgende aanbevelingen gedaan:

1. Kerndoelen vernieuwen/aanvullen.

Uit het onderzoek bleek dat het document met de kerndoelen voor het vak godsdienst (zie bijlage), die is opgesteld door de sectie godsdienst op Wellantcollege De Bossekamp, nog niet helemaal voltooid is. De kerndoelen zijn in hoofdlijnen genoteerd, waarbij sommige kerndoelen heel concreet zijn omschreven, terwijl andere juist heel algemeen zijn omschreven. Daarom wil ik adviseren om deze kerndoelen opnieuw te verwoorden en volgens een vast format te definiëren (bijvoorbeeld aan de hand van de SMART-afkorting (die staat voor Specifiek, Meetbaar, Acceptabel, Realistisch en Tijdsgebonden). De zeven leerlingcompetenties van Van Swetselaar & Visser (2011) kunnen hierbij eveneens van nut zijn, evenals de 24 interlevensbeschouwelijke competenties die zijn opgesteld door de Katholieke Universiteit Leuven (BE), te vinden op de website kuleuven.be.

2. Leerlijnen opstellen m.b.t. de kerndoelen.

De kerndoelen in het eerder genoemde document zijn niet gebonden aan de leerjaren. Uit het onderzoek bleek dat het beter is als dit wel gebeurt. De methodes die nu voor de vier verschillende leerjaren worden gebruikt, laten namelijk sommige kerndoelen heel veel en sommige kerndoelen heel weinig aan bod komen. Hierdoor ontstaat een scheefgroei aan kennis en vaardigheden bij de leerlingen. Zo leren zij bijvoorbeeld heel veel over het christendom, maar slechts zeer beperkt over andere wereldgodsdiensten. Daarnaast lijkt het document met de kerndoelen nu overbodig: het is er wel, maar voor de invulling van de lessen wordt er niet naar gekeken en wordt er slechts gebruik gemaakt van de methode en van eventueel zelf ontworpen materiaal. Bij een koppeling van de kerndoelen aan een of meerdere leerjaren, zal de docent zich aan het einde van het jaar de vraag moeten stellen of het kerndoel is behaald. Zo kunnen de kerndoelen ook tot een toetssteen gemaakt worden voor de kwaliteit van het godsdienstonderwijs op het Wellantcollege op het gebied van kennis en vaardigheden van de leerling.

3. Veel voorbeelden uit de praktijk gebruiken en een voorbeeld zijn.

Tijdens de beantwoording van deelvraag 2 en 5 (over de motivatie en visie van de leerling) bleek dat de leerlingen onder andere gebaat zijn bij de inzet van voorbeelden uit de dagelijkse praktijk. Leerlingen vertellen in de interviews dat bijvoorbeeld de Bijbel meer tot leven komt zodra deze in de context van vandaag wordt geplaatst. De leefwereld van de leerling is hierin van groot belang. De docent heeft vaak andere referentiekaders dan de leerling, en zal zich daarom ook moeten verdiepen in diens leefwereld, om zo tot bruikbare voorbeelden uit de praktijk te komen. Daarbij dient de docent ook als voorbeeld en richtingaanwijzer te zijn voor de leerlingen. In dit onderzoek is niet gekeken naar hoeverre dit al aanwezig is in de les. Nader onderzoek zou dat uit moeten wijzen. Daarom is deze aanbeveling dan ook een algemene aanbeveling, die mogelijk als motivatie dient om op dezelfde voet verder te gaan of als stimulans dient om dit meer aan te brengen in de les.

4. Activerende didactiek inzetten.

Eveneens uit de antwoorden op deelvraag 2 en 5 bleek dat de leerling op De Bossekamp gemotiveerd wordt door activerende didactiek. Leerlingen noemen in de interviews het uitvoeren van toneelstukjes, het houden van een presentatie en het actief bezig zijn met de les. Vanuit de enquêtes komt het laten zien van filmpjes en het doen van spellen naar voren. Dit zijn dan ook zaken waar de docent de leerling mee kan motiveren voor een vak als godsdienst. Voor deze aanbeveling geldt, net als bij de vorige aanbeveling, dat niet is onderzocht in hoeverre dit al aanwezig is in de les. Nader onderzoek zou dit uit moeten wijzen.

5. Leerling uitleg geven over het waarom van godsdienst.

Verder bleek uit het onderzoek dat de leerlingen een vertekend beeld hebben van het waarom van het vak godsdienst. Leerlingen denken al snel dat het bij het vak godsdienst gaat om een soort catechisatie, waarbij niet-gelovige leerlingen het christelijk geloof wordt aangepraat en waarbij gelovige leerlingen meer kennis krijgen over het christelijk geloof. Toch klopt dit niet met de kerndoelen die zijn opgesteld en met de identiteit van de school (beschreven in hoofdstuk 5 en 7). Volgens de geïnterviewde leerlingen zijn het vaak de niet-christelijke leerlingen die godsdienst saai vinden, omdat deze leerlingen niets met geloven hebben. Hierbij moet wel worden vermeld dat dat niet vanuit de enquêtes is bevestigd (een dergelijke vraag was daar niet in aanwezig). Desalniettemin ligt er de taak voor de godsdienstdocent om het doel van het vak godsdienst meer inzichtelijk te maken voor de leerlingen. Er zal moeten worden afgestapt van het idee dat het vak godsdienst vooral gaat om het aanpraten van het christelijk geloof. Juist bij godsdienst gaat het erom dat de leerling niet alleen kennis van de Bijbel krijgt, maar juist ook levensbeschouwelijk leert denken en kennis krijgt van andere denkwijzen en religies.

Bibliografie

- Davidson, M., & e.a. (2015, november 2). *Zonder kennis van religie is de wereld onbegrijpelijk*. Opgeroepen op januari 13, 2016, van NRC Handelsblad: <http://www.nrc.nl/handelsblad/2015/11/02/zonder-kennis-van-religie-is-de-wereld-onbegrijpe-1552388>
- De Looze, M., & e.a. (2014). *Gezondheid, welzijn en opvoeding van jongeren in Nederland*. Utrecht: Universiteit van Utrecht.
- De Visscher, M. (2008). *Leer het mij zelf doen - motivatie van vmbo-leerlingen*. Tilburg.
- Ebbens, S., & Ettehoven, S. (2005). *Effectief Leren*. Groningen: Wolters-Noordhoff.
- El Hadioui, I. (2011). *Hoe de straat de school binnendringt*. Amsterdam: Van Genneep.
- Ghaemina, S. (2015, februari 4). Korte metten met stigma op het vmbo. *Trouw*, p. 6.
- Hamstra, D., & Van den Ende, J. (2006). *De vmbo-leerling. Onderwijspedagogische- en ontwikkelingspsychologische theorieën*. Den Haag: Adviesgroep Vmbo.
- Heimbrock, H., Scheilke, C., & Schreiner, P. (2001). *Towards religious competence - diversity as a challenge for education in Europe*. New Brunswick (U.S.A.): Transaction Publishers.
- Hilger, G. (2003). *Religionsdidaktik*. München, Dld.: Kösel-Verlag GmbH & Co.
- Hoogeveen, P., & Winkels, J. (2011). *Het didactische werkvormenboek*. Assen: Koninklijke Van Gorcum BV.
- Keast, J. (2008). *Religious diversity and intercultural education: a reference book for schools*. Strasbourg (LUX): Council of Europe.
- Knoop - Van Nuland, H. (2011). *Eliciting classroom motivation: Not a piece of cake*. Leiden.
- Miedema, S., & Bertram-Troost, G. (2006). *Levensbeschouwelijk leren samenleven*. Zoetermeer: Meinema.
- Ministerie van Onderwijs, C. e. (2016, februari). *2 werelden 2 werkelijkheden*. Den Haag.
- Nelis, G. (2003). *Kenmerken van zorgleerling in het VMBO*. Apeldoorn: Garant.
- Nullens, P., & Volgers, R. (2010). *Tussen twee werelden*. Almere: Coconut.
- Onderwijsraad. (2005). *Sociale vorming en sociale netwerken in het onderwijs*. Den Haag: Onderwijsraad.
- Onderwijsraad. (2010, December). *Vormen van Onderwijs - inventarisatie activiteiten vorming en persoonsontwikkeling*. Amsterdam.
- Peetsma, T., & Van der Veen, I. (2008). *Een tweede onderzoek naar de beïnvloeding van motivatie bij vmbo-leerlingen*. Amsterdam: Research Institute Child Development and Education (CDE).

Ploeger, A. (2005). *Inleiding in de godsdienstpedagogiek*. Kampen: Kok.

Ploeger, A. (2005). *Inleiding in de godsdienstpedagogiek*. Kampen: Kok.

Praamsma, J., Reijn, M., Renkema, E., & Visser, T. (2011, januari). Handleiding - Vakleerplan Godsdienst/ Levensbeschouwing. Woerden.

Prisma. (2011). *Prisma Groot Woordenboek*. Houten: Unieboek | Het Spectrum bv.

Redactie onderwijs. (2015, 10 19). *Kwart ouders: Geen godsdienst meer op basis- en middelbare school*. Opgeroepen op februari 25, 2016, van Reformatorisch Dagblad: http://www.refdag.nl/kerkplein/kerknieuws/kwart_ouders_geen_godsdienst_meer_op_basis_en_middelbare_school_1_947095

Roebben, B. (2015). *Inclusieve godsdienstpedagogiek*. Den Haag: Acco.

Slot, W., & Van Aken, M. (2010). *Psychologie van de adolescentie*. Amersfoort: ThiemeMeulenhoff.

Van der Donk, C., & Van Lanen, B. (2014). *Praktijkonderzoek in de school*. Bussum: Coutinho.

Van der Stoep, J., Kuiper, R., & Ramaker, T. (2010). *Alles wat je hart begeert?* Amsterdam: Buijten & Schipperheijn Motief.

Van der Wal, J., & De Wilde, J. (2011). *Identiteitsontwikkeling en leerlingbegeleiding*. Bussum: Coutinho.

Van Swetselaar, R., & Visser, T. (2011, januari). Leerlingcompetenties Godsdienst/ Levensbeschouwing. Woerden.

Vroom, H. (2006). *Plaatsbepaling - Christelijk geloof in een seculiere en plurale cultuur*. Zoetermeer: Meinema.

Wellantcollege Ottland. (2016). Goede grond voor ontwikkeling. Ottoland.

Zondervan, T. (2008). *Bricolage en bezieling - over jongeren, cultuur en religie*. Averbode: Altiora Averbode.

Bijlages

Artikel voor blog

‘Een voorbeeld zijn en voorbeelden geven in de godsdienstles’

Religie is een veelbesproken onderwerp in de kranten van de afgelopen tijd. En wat wil je, met een overkill aan ‘godsdienstige’ aanslagen ver weg, maar ook steeds dichterbij. Al eeuwenlang ligt religie onder vuur. Kranten koppen over geradicaliseerde gelovigen en over te weinig objectieve en kritische aandacht voor religie in het onderwijs. Over dat laatste las ik eind 2015 een artikel in het NRC Handelsblad. De vijf jonge religiewetenschappers die dit artikel schreven, stelden dat het hedendaagse godsdienstonderwijs teveel weg heeft van catechese of levensbeschouwelijke vorming, en dat er onafhankelijk onderwijs over religie wordt gemist.

Ondanks dat ik het niet in alles eens ben met hun standpunt, blijken leerlingen op school ook het beeld van catechese in hun hoofd te hebben bij godsdienstonderwijs. Dit blijkt uit het onderzoek dat ik deed op een christelijke plattelandsvmbo-school voor groen onderwijs. De leerlingen op deze school zien dan wel grotendeels het nut in van het vak godsdienst, ze denken daarbij al snel aan kennis over de christelijke religie. Kennis over andere religies of levensbeschouwelijk gedachtegoed komt niet voor in hun redenering voor het waarom van het vak godsdienst. 43% van de leerlingen op de school ervaart daarbij het vak als saai. Een van de geïnterviewde leerlingen legt een verband naar het wel of niet geloven van de leerlingen: de niet-gelovige leerlingen hebben het idee dat hen bij het vak godsdienst het christelijk geloof wordt aangepraat, en vinden het vak daarom saai. Daarnaast blijkt het lastig om de vmbo-leerling, die een doener is, te motiveren voor een ‘denkvak’ als godsdienst.

Ook blijkt uit het onderzoek dat er op de school niet aan alle aspecten van het godsdienstonderwijs evenveel aandacht wordt besteed. Ik ontdekte dat er wel kerndoelen zijn opgesteld voor het vak, maar dat het onafgemaakte document al snel in de vergetelheid is geraakt en er dus in de praktijk niets mee wordt gedaan. Uit een analyse van de lesstof bleek dan ook dat de aandacht voor de kerndoelen niet evenredig is verdeeld.

Hoe moet ik hier als docent mee omgaan? Hoe interesseer ik de plattelands vmbo-leerling? En hoe zorg ik dat de kerndoelen voor het vak godsdienst wel een evenredige aandacht krijgen in de klas? Uit het onderzoek blijkt dat de vmbo-leerling in eerste instantie niet makkelijker of moeilijker te motiveren is dan bijvoorbeeld een vwo-leerling. Wel is de vmbo-leerling gebaat bij een benadering vanuit zijn eigen levens- en (toekomstige) beroepspraktijk. Ook is de leerling gesteld op zijn sociale contacten en gebaat bij voorbeelden. Als docent dien je dan ook als een voorbeeldfiguur te zijn voor je leerlingen. En over die kerndoelen, daar moet ik met de sectie godsdienst eens goed voor gaan zitten. Welke willen we in welk jaar behalen? En welk kerndoel moet elk jaar aan bod komen? Duidelijke doelen en leerlijnen zijn hiervoor nodig.

Godsdienst is geen pure catechese of onafhankelijke religiekennis. Juist door een eigen levensbeschouwelijke identiteit te hebben en deze te onderkennen in de praktijk van alledag, kan de vmbo-godsdienstdocent een voorbeeld en richtingwijzer zijn voor zijn leerlingen.

Reflectie

Met het schrijven van deze reflectie kijk ik terug op een onderzoeksproject dat nu nagenoeg is afgerond. Het project begon met het maken van een projectplan. Iets wat mij als doener moeilijk valt: het liefst begin ik direct aan iets, zonder eerst uitgebreid te moeten verwoorden hoe en waarom ik iets ga doen. Dat bedenk ik dan terwijl ik bezig ben en krijgt dan vanzelf vorm. Toch hoorde het bij het onderzoek om dit projectplan te schrijven en ontdekte ik dat het zeker wel nodig is om voor zo'n groot project een duidelijk plan op te stellen. Zo kon ik nog eens teruggrijpen en bekijken wat nu precies de bedoeling was van het geheel.

In lijn daarmee merkte ik ook dat het soms lastig was om de lijn in het geheel van het onderzoeksverslag vast te houden. Dat kreeg ik ook terug in de feedback van Anneke. Omdat het onderzoek wordt opgedeeld in deelvragen, bestaat het gevaar dat het slechts een beantwoording wordt van deze vragen, zonder dat er een lijn blijft bestaan met de hoofdvragen. Ik heb dan ook getracht om deze lijn meer aan te brengen en het product zo meer tot een geheel te maken.

Verder merkte ik tijdens het onderzoek dat ik het soms lastig vond om gemotiveerd te blijven. Het onderzoek is een proces dat vele weken tijd vergt, waardoor je niet direct resultaat ziet. Er een dag niet aan werken maakt dan op het eerste gezicht geen verschil, maar er bijvoorbeeld een maand lang niet aan werken maakt wel degelijk verschil. Daarom heb ik mezelf verplicht om de twee studiedagen die ik wekelijks beschikbaar had ook daadwerkelijk op de CHE te zitten om aan het onderzoek te werken. Daarbij maakten de drie dagen die ik daarnaast nog les gaf in de week het soms aangenaam en soms ook juist niet. Tijdens een week vakantie merkte ik dat ik gemakkelijker 'in' het gehele onderzoek zat. Tijdens normale werkweken was het telkens schakelen tussen werk en studie, alhoewel de studiedagen soms ook een welkome afwisseling waren naast de soms drukke werkdagen als godsdienstdocent.

Dit zorgde ervoor dat ik dan ook over het algemeen plezier beleefde aan het doen van dit onderzoek. Juist omdat ik het onderzoek onder de leerlingen deed die ik ook lesgeef, heb ik er voor mijn dagelijkse lespraktijk veel aan. Ik heb de leerlingen er beter door leren kennen en heb een duidelijker beeld gekregen van hoe zij tegen het godsdienstonderwijs aankijken en hoe ze in dit godsdienstonderwijs te motiveren zijn.

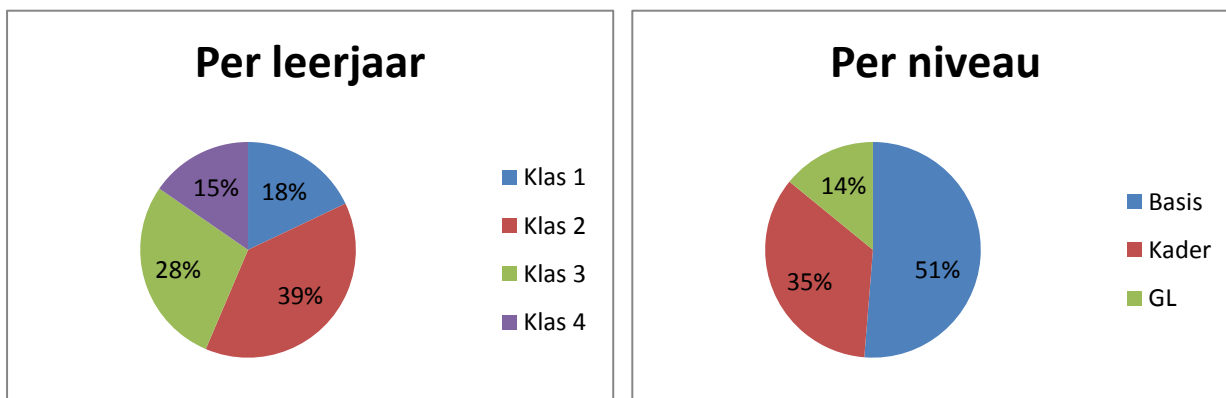
Het resultaat van het onderzoek kan ik de komende jaren gebruiken om het godsdienstonderwijs op Wellantcollege De Bossekamp te verbeteren. Het onderzoek heeft daarom veel nut voor de toekomst. Ik vind het een uitdaging om hiermee aan de slag te gaan.

Enquêtes

Bij de enquêtegegevens, die ik doormiddel van de website Kahoot.it heb verzameld, heb ik 156 leerlingen geënquêteerd. Daarbij zijn de volgende klassen en aantallen leerlingen vertegenwoordigd:

- 28 leerlingen uit klas 1 (10 vmbo-basis, 18 vmbo-kader);
- 60 leerlingen uit klas 2 (21 vmbo-basis, 17 vmbo-kader, 22 vmbo-gl);
- 44 leerlingen uit klas 3 (25 vmbo-basis, 19 vmbo-kader);
- 24 leerlingen uit klas 4 (allemaal vmbo-basis);

In een diagram ziet dat er als volgt uit:

Interviews

Per geïnterviewde leerling worden hieronder de onderwerpen weergegeven van de eerste vier gekozen afbeeldingen (vraag 14 uit het interview).

Leerling A	Leerling B	Leerling C	Leerling D	Leerling E	Leerling F	Leerling G
1 ^e klas basis	4 ^e klas basis	3 ^e klas kader	2 ^e klas kader	1 ^e klas kader	3 ^e klas kader	2 ^e klas kader
Geluk, blijdschap, vrede	Toekomst, plannen	Geluk, blijdschap, vrede	Geloof, christelijk geloof, lijden, Jezus	Geld Rijkdom Bezit	Bijbel Christelijk geloof	Toekomst Plannen
Ziekte, verdriet	Bijbel, christelijk geloof	Geloof, christelijk geloof, lijden, Jezus	Bijbel, christelijk geloof	Geluk Blijdschap Vrede	Geloof, christelijk geloof, lijden, Jezus	Geloof, christelijk geloof, lijden, Jezus
Dood, begraven, lijden, verdriet	Oorlog, geweld, pijn, ellende	Geld, rijkdom, bezit	Geluk, blijdschap, vrede	Oorlog Geweld Pijn Ellende	Toekomst Plannen	Bijbel Christelijk geloof
Toekomst, plannen	Geloof, christelijk geloof, lijden, Jezus	Oorlog, geweld, pijn, ellende	Toekomst, plannen	Dood Begraven Lijden Verdriet	Geluk Blijdschap Vrede	Oorlog Geweld Pijn Ellende

Op dezelfde manier als bij bovenstaande tabel, worden hieronder de vier minst belangrijke onderwerpen weergegeven.

Leerling A	Leerling B	Leerling C	Leerling D	Leerling E	Leerling F	Leerling G
1 ^e klas basis	4 ^e klas basis	3 ^e klas kader	2 ^e klas kader	1 ^e klas kader	3 ^e klas kader	2 ^e klas kader
Wereldgodsdiensten	Ziekte, verdriet	Dood, begraven, lijden, verdriet	Ziekte, verdriet	Islam Godsdiensten	Verbroken liefde Liefdesverdriet Echtscheiding	Islam Godsdiensten
Islam, godsdiensten	Geluk, blijdschap, vrede	Wereldgodsdiensten	Geld, rijkdom, bezit	Geloof, christelijk geloof, lijden, Jezus	Geld Rijkdom Bezit	Wereldgodsdiensten
Verbroken liefde, liefdesverdriet, echtscheiding	Verbroken liefde, liefdesverdriet, echtscheiding	Verbroken liefde, liefdesverdriet, echtscheiding	Dood, begraven, lijden, verdriet	Bijbel Christelijk geloof	Oorlog Geweld Pijn Ellende	Ruzie Pijn Verdriet Echtscheiding
Ruzie, pijn, verdriet, echtscheiding	Wereldgodsdiensten	Islam, godsdiensten	Verbroken liefde, liefdesverdriet, echtscheiding	Verbroken liefde Liefdesverdriet Echtscheiding	Islam Godsdiensten	Geld Rijkdom Bezit

De uitgetypte interviews zijn hieronder te lezen.

Leerling: A

Leerjaar en niveau: klas 1, basis

Leeftijd: 13

Geslacht: vrouw

1. Je krijgt normaal één uur godsdienst per week. Wat vind je ervan dat je godsdienst krijgt?

We zijn als klas vaak druk bij godsdienst. Maar voor de rest kan het wel. Ik vind dat je wel godsdienst moet krijgen, omdat je op een christelijke school zit.

2. Wat zeggen je klasgenoten en andere leerlingen over het vak godsdienst?

Veel vinden godsdienst saai, en ze zijn druk. Voor de rest hoor ik er niet zoveel over. Ze vinden het saai omdat sommigen niet geloven, en sommigen vinden het wel interessant. Het is niet zoals bij Nederlands, daar kun je meer doen dan bij godsdienst. Dan moet je meer praten.

3. Wat vind jijzelf van het vak godsdienst?

Van mij zelf hoeft het niet per se, maar het ligt er aan. Dat komt ook omdat mijn ouders niet zo christelijk zijn. Veel informatie weet ik al van de basisschool.

4. Maak een woordweb rondom het woord 'godsdienst'.

I.v.m. de tijd deze vraag helaas niet gedaan.

5. Probeer uit te leggen wat volgens jou het nut is van het vak godsdienst.

Omdat de school christelijk is, is het nuttig. Veel mensen zijn hier christelijk. En je moet er een voldoende voor halen, anders ga je niet over. Het is belangrijk om te weten wie God is.

6. Welke onderwerpen zou je kunnen noemen die in het vak godsdienst worden behandeld?

De Bijbel, hoeveel boeken er zijn, Jezus, hoe de mensen zijn geschapen, schepping, God, Pasen. Voor de rest weet ik het niet.

7. Welke onderwerpen uit het vak godsdienst spreken jou aan?

De Schepping. Omdat toen alles op de wereld kwam, dat vind ik interessant.

8. Welke onderwerpen zou je interessant vinden voor het vak godsdienst?

Dat weet ik niet echt.

9. Bij godsdienst worden onderwerpen besproken zoals onrecht, geloof in muziek, levensvragen, liefde, hoe je iets in de bijbel op moet zoeken, het ontstaan van de aarde en hoe je moeilijke keuzes moet maken (ethiek). Wat vind jij de beste manier om deze onderwerpen te behandelen in de les?

Door het uit je boek te leren. En door het erover te hebben, ook met filmpjes, dia's en informatie.

10. Wanneer ben je tevreden over een les die je hebt gehad?

Als het rustig is.

11. Wat zou er volgens jou beter kunnen in de lessen godsdienst?

Orde, want onze klas is een drukke klas. Voor de rest is het wel goed.

12. Ik zou meer van het vak godsdienst leren als.... Maak de zin af!

I.v.m. de tijd deze vraag helaas niet gedaan.

13. Wat heb je nodig om gemotiveerd te worden voor godsdienst?

I.v.m. de tijd deze vraag helaas niet gedaan.

14. Leg de volgende afbeeldingen op een rij, van belangrijk naar minst belangrijk.

10, 4, 2, 6, 12, 1, 3, 11, 7, 5, 9, 8,

15. Zijn er nog dingen die je kwijt wilt over het vak godsdienst?

Nee.

Leerling: B

Leerjaar en niveau: klas 4, basis

Leeftijd: 16

Geslacht: vrouw

1. Je krijgt normaal één uur godsdienst per week. Wat vind je ervan dat je godsdienst krijgt?

Ik vind het goed dat er godsdienst wordt gegeven. Je krijgt nu meer te weten over godsdiensten en andere geloven.

2. Wat zeggen je klasgenoten en andere leerlingen over het vak godsdienst?

De meesten vinden het saai en onbelangrijk. Ze willen er denk ik niks mee te maken hebben.

3. Wat vind jijzelf van het vak godsdienst?

Ik vind het leuk om te krijgen. Dan weet je hoe het in elkaar zit met andere godsdiensten.

4. Maak een woordweb rondom het woord 'godsdienst'.

Woorden in het woordweb: geloof, andere godsdiensten, Bijbel, de kerk.

5. Probeer uit te leggen wat volgens jou het nut is van het vak godsdienst.

Ik heb geen idee.

6. Welke onderwerpen zou je kunnen noemen die in het vak godsdienst worden behandeld?

De moslims, IS, christelijk geloof en hindoeïsme. De rest weet ik niet echt meer.

7. Welke onderwerpen uit het vak godsdienst spreken jou aan?

Het geloof spreekt mij aan. Verder weet ik niet echt.

8. Welke onderwerpen zou je interessant vinden voor het vak godsdienst?

Dat weet ik niet.

9. Bij godsdienst worden onderwerpen besproken zoals onrecht, geloof in muziek, levensvragen, liefde, hoe je iets in de bijbel op moet zoeken, het ontstaan van de aarde en hoe je moeilijke keuzes moet maken (ethiek). Wat vind jij de beste manier om deze onderwerpen te behandelen in de les?

Veel uitleg bij de onderwerpen. Maar ook filmpjes en spellen.

10. Wanneer ben je tevreden over een les die je hebt gehad?

Als ik de lesstof heb begrepen.

11. Wat zou er volgens jou beter kunnen in de lessen godsdienst?

Niks.

12. Ik zou meer van het vak godsdienst leren als.... Maak de zin af!

Als er nog extra uitleg wordt gegeven.

13. Wat heb je nodig om gemotiveerd te worden voor godsdienst?

Dat je het interessant vindt.

14. Leg de volgende afbeeldingen op een rij, van belangrijk naar minst belangrijk.

6, 12, 3, 1, 8, 11, 5, 2, 4, 10, 9, 7

15. Zijn er nog dingen die je kwijt wilt over het vak godsdienst?

Nee.

Leerling: C

Leerjaar en niveau: klas 3, gemengd

Leeftijd: 14

Geslacht: vrouw

1. Je krijgt normaal één uur godsdienst per week. Wat vind je ervan dat je godsdienst krijgt?

Ik vind godsdienst leerzaam, maar soms ook overdreven. Het is overdreven dat ze je willen aanpraten om in God te gaan geloven, en daar kun je een andere mening over hebben. Je mag wel in discussies je mening uitten, dat vind ik goed. De informatie die je krijgt is leerzaam, ook dingen uit de Bijbel worden beter uitgelegd. Sommige vragen over de Bijbel worden daardoor beantwoord. En je hebt weinig huiswerk.

2. Wat zeggen je klasgenoten en andere leerlingen over het vak godsdienst?

Dat is heel verschillend. Eigenlijk heb je drie groepen. De ongelovigen vinden het onzin, want er is niks aan. De middelgroep is wel gelovig, maar ze vloeken soms. De gelovigen vinden het wel interessant en doen goed met de les mee. Ik hoor bij de middelgroep. De ongelovigen vinden het vak godsdienst het aanpraten van geloof. Ze letten daarom ook niet goed op en ze vinden het saai vinden. De gemiddelden luisteren wel mee maar hebben niet altijd de aandacht. Omdat ze denken: we gaan wel naar de kerk zeg maar, maar vinden alle regels van geloven stom. De gelovigen zijn soort van de braven, ze stellen veel vragen en het interesseert hen ook.

3. Wat vind jijzelf van het vak godsdienst?

Qua vak kun je er een beetje je adrenaline in kwijt qua discussies enzo. Maar ook qua gebeurtenissen, zoals gebeurtenissen van nu vergelijken met de Bijbel. Bijv. een aanslag: wat heeft dat met de Bijbel te maken. Waarom wil God dat? Enzovoort.

4. Maak een woordweb rondom het woord 'godsdienst'.

Niet gedaan i.v.m. tijd.

5. Probeer uit te leggen wat volgens jou het nut is van het vak godsdienst.

Je leert toch wel wat van de vergelijkingen die er worden gemaakt. De vergelijkingen die in je eigen leven ook voorkomen, met de Bijbel en nu (wat in de Bijbel gebeurde, gebeurt ook nu nog). Je krijgt ook kennis mee en het is leerzaam.

6. Welke onderwerpen zou je kunnen noemen die in het vak godsdienst worden behandeld?

Het geloof, gebeurtenissen van vandaag (is ook veel maatschappijleer), veel verhalen uit de Bijbel, film over Jezus' leven, veel gelijkenissen.

7. Welke onderwerpen uit het vak godsdienst spreken jou aan?

De vergelijking met hoe het vroeger in de Bijbel ging en hoe het nu gaat. Dus het actueel toepassen van de Bijbel. De gebeurtenissen die nu zijn gebeurt toegepast met behulp van de Bijbel.

8. Welke onderwerpen zou je interessant vinden voor het vak godsdienst?

Ik zou het interessant vinden als de leraar meer voorbeelden gebruikt. Sommige mensen hebben nooit een idee waar het over gaat, of over welke regel bijvoorbeeld. Bijvoorbeeld met de film over Jezus' leven wordt het veel duidelijker hoe het vroeger allemaal ging. Veel mensen verbazen zich over hoe Jezus in het normale leven kon zijn (ze dachten dat hij een soort stille, brave persoon was, maar zien nu dat hij bijvoorbeeld ook grapjes maakte). Hierdoor wordt het duidelijker dat Jezus ook een normaal mens was. Wat meer beelden dus in de les, zodat dingen duidelijker worden.

9. Bij godsdienst worden onderwerpen besproken zoals onrecht, geloof in muziek, levensvragen, liefde, hoe je iets in de bijbel op moet zoeken, het ontstaan van de aarde en hoe je moeilijke keuzes moet maken (ethiek). Wat vind jij de beste manier om deze onderwerpen te behandelen in de les?

Eigenlijk het zelfde antwoord als bij vraag 8: veel voorbeelden. Ook zou ik liever veel opdrachten in de les maken in plaats van het als huiswerk te doen. Bijvoorbeeld doormiddel van een A4tje met plaatjes om een verhaal leuker en duidelijker te maken. Ik leer liever dingen door bezig te zijn.

10. Wanneer ben je tevreden over een les die je hebt gehad?

Als er veel te doen is in de les. Veel discussiëren, daar ben ik een fan van. Door met veel dingen bezig te zijn leer je meer dan als je een half uur lang stil zit te werken. Ook door dingen met je handen te doen, maar ook door een quiz, een stukje film, of ander dingen krijg je meer afleiding.

11. Wat zou er volgens jou beter kunnen in de lessen godsdienst?

Bij de discussies is het vaak onrustig, dan zou ik graag willen dat we meer om de beurt praten. Verder vind ik in de les dat je geen boek voor iemands neus kunt leggen en zeggen van: 'ga dat maar doen'. Je moet wat kunnen doen, alleen maar schrijven met een pen en wat opzoeken heb ik geen concentratie voor. Dat is niet leerzaam, omdat de helft er dan mee stopt.

12. Ik zou meer van het vak godsdienst leren als.... Maak de zin af!

Zie bovenstaande vragen.

13. Wat heb je nodig om gemotiveerd te worden voor godsdienst?

Zie bovenstaande vragen.

14. Leg de volgende afbeeldingen op een rij, van belangrijk naar minst belangrijk.

10, 1, 11, 3, 6, 8, 4, 12, 2, 7, 9, 5

Reactie leerling: best wel erg dat geld zo hoog staat. Verder: ik had een tante die vier jaar kanker had en is overleden, daar wordt mijn geloof minder van en dat van mijn ouders ook. Daarom liggen de foto's van overlijden en ziekte nog best hoog.

15. Zijn er nog dingen die je kwijt wilt over het vak godsdienst?

Nee, ik heb denk ik het meeste al gezegd.

Leerling: D

Leerjaar en niveau: klas 2, kader

Leeftijd: 14

Geslacht: vrouw

1. Je krijgt normaal één uur godsdienst per week. Wat vind je ervan dat je godsdienst krijgt?

Ik vind het wel leerzaam, maar weet ook al wel veel over de Bijbel. Ik ben er mee opgevoed. Het is op deze school best wel moeilijk om het er dan over te hebben, omdat er best wel veel klasgenoten zijn die niet gelovig zijn. Maar ik heb wel een gelovige vriendin. De mensen uit de klas vinden het raar als we bijvoorbeeld een toneelstuk hebben over een Bijbelverhaal. Ze hebben dan zoiets van: waar gaat dat over? Soms zeggen ze ook over Jezus: kijk die is lelijk. Of ze zeggen andere stomme dingen, dat vind ik vervelend. Tijdens godsdienst zijn er dingen die ik nog niet wist over de Bijbel bijvoorbeeld, en daar leer ik er nu meer van.

2. Wat zeggen je klasgenoten en andere leerlingen over het vak godsdienst?

Veel vinden het maar onzin. Ze zeggen dan: het is niet echt gebeurd, dus waarom heb je het er dan over? Ze vinden het daarom ook saai, en dan gaan ze lopen vervelen. De leraar wordt dan boos, dat is niet leuk.

3. Wat vind jijzelf van het vak godsdienst?

Soms als ik het al weet is het ook wel een beetje saai, maar het is ook wel leerzaam.

4. Maak een woordweb rondom het woord 'godsdienst'.

Geloof, hoop, liefde, Christendom.

5. Probeer uit te leggen wat volgens jou het nut is van het vak godsdienst.

Om de kinderen over de tijd van vroeger te leren. Over hoe ze vroeger leefden en hoe alles toen ging. Maar ook om meer over Jezus te leren.

6. Welke onderwerpen zou je kunnen noemen die in het vak godsdienst worden behandeld?

Het Christendom, Pasen (is goed uitgelegd vond ik), toneelstuk over de gelijkenissen (bijvoorbeeld van de Barmhartige Samaritaan, de wijngaarden, de goudstukken). Daar leer je dan ook weer van, omdat je het zelf moet spelen.

7. Welke onderwerpen uit het vak godsdienst spreken jou aan?

De Barmhartige Samaritaan spreekt mij wel aan, dat ze die man half dood op straat laten liggen. Als ik dat zou zijn en ik zou hem niet mogen, zou ik hem denk ik toch wel helpen. Dus ik vind het wel gek

8. Welke onderwerpen zou je interessant vinden voor het vak godsdienst?

Het lijkt me leuk om meer te weten over bijvoorbeeld het Jodendom, dat zou ik wel een dag mee willen maken. En ook met de Ramadan enzo, bij de Islam.

9. Bij godsdienst worden onderwerpen besproken zoals onrecht, geloof in muziek, levensvragen, liefde, hoe je iets in de Bijbel op moet zoeken, het ontstaan van de aarde en hoe je moeilijke keuzes moet maken (ethiek). Wat vind jij de beste manier om deze onderwerpen te behandelen in de les?

Misschien is het wel een idee om op te laten schrijven wat je er al van weet, en dan het einde van de les er een soort presentatie over te geven. Of aan het einde van het hoofdstuk dat te doen. Door een presentatie leer je er zelf ook wat van en kan de leraar kijken of je het goed hebt onthouden. En als de leraar het zo goed mogelijk uitlegt.

10. Wanneer ben je tevreden over een les die je hebt gehad?

Als het goed is gegaan in de klas. Mijn klas is best wel druk, dus als niemand zich misdragen heeft.

11. Wat zou er volgens jou beter kunnen in de lessen godsdienst?

Meer uitleg over dingen. Sommige dingen snap ik zelf ook niet en die worden dan niet echt uitgelegd.

12. Ik zou meer van het vak godsdienst leren als.... Maak de zin af!

Als we meer met de Bijbel werken. Omdat de Bijbel ook wel heel leerzaam is. Ik mis in de les de Bijbel een beetje. Nu hebben we alleen het lesboek en filmpjes. Op zich vind ik dat niet heel erg, maar aan de andere kant gaat het om godsdienst, en daar heb je ook de Bijbels voor nodig.

13. Wat heb je nodig om gemotiveerd te worden voor godsdienst?

Opdrachten die wel met het onderwerp te maken hebben. En dat je die opdrachten bijvoorbeeld op de computer moet onderzoeken of in de Bijbel met elkaar. Dat je dingen aan het doen bent. Ik doe liever dingen dan dat ik iets hoor. Bij de uitleg kun je bijvoorbeeld eerst op laten schrijven wat we weten van het onderwerp en daarna pas de uitleg doen.

14. Leg de volgende afbeeldingen op een rij, van belangrijk naar minst belangrijk.

1, 12, 10, 6, 8, 3, 7, 5, 4, 11, 2, 9

15. Zijn er nog dingen die je kwijt wilt over het vak godsdienst?

Nee.

Leerling: E

Leerjaar en niveau: klas 1, kader

Leeftijd: 12

Geslacht: man

1. Je krijgt normaal één uur godsdienst per week. Wat vind je ervan dat je godsdienst krijgt?

Ik vind het gewoon best. Wat ze vertellen, daar kom je meer over te weten. Over wat er in de Bijbel staat, hoe je dingen moet opzoeken en dat soort dingen. En daar leer je van.

2. Wat zeggen je klasgenoten en andere leerlingen over het vak godsdienst?

Dat weet ik eigenlijk niet echt.

3. Wat vind jijzelf van het vak godsdienst?

Van mij hoeft het niet per se gegeven te worden. Ik vind het niet zo interessant. Die verhalen vind ik niet zo. Daar heb ik niet zo veel mee.

4. Maak een woordweb rondom het woord 'godsdienst'.

Deze vraag niet gedaan i.v.m. de tijd.

5. Probeer uit te leggen wat volgens jou het nut is van het vak godsdienst.

Dat weet ik niet.

6. Welke onderwerpen zou je kunnen noemen die in het vak godsdienst worden behandeld?

Het gaat dan over opzoeken in de Bijbel en over geloof.

7. Welke onderwerpen uit het vak godsdienst spreken jou aan?

Ik vind godsdienst niet zo interessant.

8. Welke onderwerpen zou je interessant vinden voor het vak godsdienst?

Geen.

9. Bij godsdienst worden onderwerpen besproken zoals onrecht, geloof in muziek, levensvragen, liefde, hoe je iets in de bijbel op moet zoeken, het ontstaan van de aarde en hoe je moeilijke keuzes moet maken (ethiek). Wat vind jij de beste manier om deze onderwerpen te behandelen in de les?

Gewoon met een verhaal, zoals uit de Bijbel, dat ze uitleggen hoe de wereld is ontstaan. Dat lijkt me het best. Misschien ook met een filmpje. En goede uitleg is belangrijk.

10. Wanneer ben je tevreden over een les die je hebt gehad?

Als ik er iets van snap. Als ik wat wijzer ben geworden. Als ik in de les wat heb geleerd. Dat kan door op te letten en door stil te zijn en door huiswerk te maken. En als de leraar het goed heeft uitgelegd natuurlijk. Meer weet ik niet.

11. Wat zou er volgens jou beter kunnen in de lessen godsdienst?

Geen idee. Misschien iets meer verhalen gebruiken. En bijvoorbeeld wel eens een Kahoot-quiz doen. Voor de rest zijn de lessen prima.

12. Ik zou meer van het vak godsdienst leren als.... Maak de zin af!

Er een goede uitleg is.

13. Wat heb je nodig om gemotiveerd te worden voor godsdienst?

Als je het voor iets kan doen ofzo. Bijvoorbeeld dat je een Kahoot-quiz krijgt als je hard hebt gewerkt. Ik ben meer gemotiveerd als ik een beloning krijg voor het werk.

14. Leg de volgende afbeeldingen op een rij, van belangrijk naar minst belangrijk.

11, 10, 3, 2, 4, 6, 8, 7, 5, 1, 12, 9

15. Zijn er nog dingen die je kwijt wilt over het vak godsdienst?

Nee.

Leerling: F

Leerjaar en niveau: klas 3, kader

Leeftijd: 15

Geslacht: man

1. Je krijgt normaal één uur godsdienst per week. Wat vind je ervan dat je godsdienst krijgt?

Ik vind het goed dat er godsdienst wordt gegeven. Vooral is dat goed voor andere mensen, want ik geloof zelf al wel in God. En ik vind het goed dat je er meer over te weten krijgt: voor mensen die niet geloven, maar ook voor mezelf. Want je komt nu meer te weten over God, hoe Hij is en hoe Hij geleefd heeft. Je kunt je er nu meer in verplaatsen.

2. Wat zeggen je klasgenoten en andere leerlingen over het vak godsdienst?

Het vak godsdienst vinden ze soms wel interessant, maar soms ook stom. Ze denken zoiets van: 'ik heb er toch niks mee te maken'. Degenen die het stom vinden zijn eigenlijk alleen de mensen die niet geloven, die vinden het maar onzin. Dat zijn er denk ik maar 5 van de 23 in de klas. Zelf vind ik het soms saai als het bijvoorbeeld over kerst gaat, want dat heb je al zo vaak gehoord. En het is dan juist weer leuk als je nieuwe dingen hoort of als je met elkaar bezig bent om over het geloof te praten.

3. Wat vind jijzelf van het vak godsdienst?

Ik vind het goed dat het er is. Soms vind ik het leuk, maar soms hoeft het van mij ook niet, omdat ik dan denk dat ik het goed weet. Ik vind het verder wel prima. Zelf vind ik nieuwe dingen die worden uitgelegd interessant.

4. Maak een woordweb rondom het woord 'godsdienst'.

God, geloof, Jezus, heilige Geest, Jozef en Maria, discipelen, kerk, wereld, mensen.

5. Probeer uit te leggen wat volgens jou het nut is van het vak godsdienst.

Het nut ervan is dat kinderen meer te weten komen over hoe Jezus was, hoe Hij is en hoe Hij komen zal. En dat je meer verteld wordt over God. Meer weet ik eigenlijk ook niet.

6. Welke onderwerpen zou je kunnen noemen die in het vak godsdienst worden behandeld?

Bijna heel de Bijbel, kerst, Pasen, Goede Vrijdag, hemelvaart, Pinksteren, advent, de geboorte van Jezus. Eigenlijk het hele leven van Jezus, de belangrijkste dingen die Hij heeft gedaan.

7. Welke onderwerpen uit het vak godsdienst spreken jou aan?

De dood van Jezus, omdat dat eigenlijk het belangrijkste in Jezus' leven is. En dat Hij mensen geneest, dat vind ik ook mooi. Verder dat Hij de farizeeërs met een gelijkenis ongelijk geeft, dan zie je dat Hij wel echt sterker is. En dat God het volk Israël uit Egypte leidt.

8. Welke onderwerpen zou je interessant vinden voor het vak godsdienst?

Ik zou wel meer willen weten over de kerk, zoals hoe de kerk in elkaar zit en wat de kerk allemaal achter zich heeft (voor geschiedenis). En ik zou wel meer willen weten over de tijd nadat Jezus is opgevaren naar de hemel.

9. Bij godsdienst worden onderwerpen besproken zoals onrecht, geloof in muziek, levensvragen, liefde, hoe je iets in de bijbel op moet zoeken, het ontstaan van de aarde en hoe je moeilijke keuzes moet maken (ethiek). Wat vind jij de beste manier om deze onderwerpen te behandelen in de les?

Het is dan denk ik het beste om in groepjes van drie of vier te werken. Dan praten de meeste mensen wat makkelijker dan als je het vraagt voor de klas. Ik vind dat ik er dan zelf wel serieus mee omga, maar weet niet precies hoe je ze dan ook echt over het onderwerp laat praten. Je kan ook gewoon voor de klas een vraag stellen als docent, dan kun je zien of iemand echt een antwoord geeft of niet.

10. Wanneer ben je tevreden over een les die je hebt gehad?

Als ik iets heb geleerd, of als het gezellig was. Daarmee bedoel ik niet dat we dan heel veel kunnen praten, maar dat iedereen leuk meedeed.

11. Wat zou er volgens jou beter kunnen in de lessen godsdienst?

We zouden meer met elkaar moeten samenwerken. En meer met Kahoot moeten doen, dan doet iedereen wel meer serieus mee denk ik. En de leraar moet filmpjes laten zien die je goed aanspreken, die wat heftiger zijn dan anders. Dat spreekt je dan aan. Bijvoorbeeld als je van de kruisiging iets laat zien dat soort van echt is gebeurd, dan is dat duidelijker dan bijv. een tekenfilm. Dus ook met heftige beelden iets duidelijk maken. Ik denk dat de klas wel tegen die heftige beelden kan.

12. Ik zou meer van het vak godsdienst leren als.... Maak de zin af!

Wat ik net al zei bij vraag 11. En als er nieuwe onderwerpen komen. Zoals wat ik noemde bij vraag 8.

13. Wat heb je nodig om gemotiveerd te worden voor godsdienst?

Een leuk boek dat wat uitdaging geeft en waarin ook serieuze vragen staan. Zoals: 'hoe denk je over het leven?, ben je het daar mee eens?, waar ben je het niet mee eens?' Maar er staan ook sommige plaatjes nu in die het minder interessant maken. Het dunne boekje nu is niet echt handig, iedereen raakt het kwijt, het heeft geen kaft, dan gooi je het al snel weg.

14. Leg de volgende afbeeldingen op een rij, van belangrijk naar minst belangrijk.

12, 1, 6, 10, 2, 8, 7, 4, 9, 11, 3, 5

15. Zijn er nog dingen die je kwijt wilt over het vak godsdienst?

Nee.

Leerling: G

Leerjaar en niveau: klas 2, kader

Leeftijd: 14

Geslacht: man

1. Je krijgt normaal één uur godsdienst per week. Wat vind je ervan dat je godsdienst krijgt?

Goed, je leert over wat het geloof is. Het is waarschijnlijk wel iets belangrijks, want zo is waarschijnlijk de wereld ontstaan.

2. Wat zeggen je klasgenoten en andere leerlingen over het vak godsdienst?

Weet ik niet. Volgens mij vinden ze het gewoon normaal denk ik. Je hebt gewoon het vak en dat is het denk ik. Ze zijn er neutraal over. Ze weten dat de school christelijk is, dus ze kiezen ervoor.

3. Wat vind jijzelf van het vak godsdienst?

Ik vind het gewoon neutraal. En soms is het wel leuk. Onze leraar kan wel echt tegen een grapje. En hij heeft ook nog wel eens met ons een film gekeken, dat vind ik wel goed. Dan zit je tenminste niet heel de tijd in een boek.

4. Maak een woordweb rondom het woord 'godsdienst'.

Bijbel, kruis, geloof, joden, kerk, dominee, kerkhof.

5. Probeer uit te leggen wat volgens jou het nut is van het vak godsdienst.

Het leren over mensen in de Bijbel. Dus kinderen iets leren over de Bijbel.

6. Welke onderwerpen zou je kunnen noemen die in het vak godsdienst worden behandeld?

Dat je geen onrecht mag doen, gelijkheid en dat soort dingen. Ook gewoon algemeen over de Bijbel, verhalen enzo. Bijvoorbeeld zoals pas, toen hadden we het over Pasen.

7. Welke onderwerpen uit het vak godsdienst spreken jou aan?

Ik denk dan de verhalen ofzo. De verhalen van de wonderen die Jezus deed.

8. Welke onderwerpen zou je interessant vinden voor het vak godsdienst?

Dat weet ik niet.

9. Bij godsdienst worden onderwerpen besproken zoals onrecht, geloof in muziek, levensvragen, liefde, hoe je iets in de bijbel op moet zoeken, het ontstaan van de aarde en hoe je moeilijke keuzes moet maken (ethiek). Wat vind jij de beste manier om deze onderwerpen te behandelen in de les?

Het begin van de les: je zegt doe de boeken aan de kant, we gaan even praten. Ik denk dat je dan de meeste aandacht hebt van iedereen. Dan kan je met elkaar praten en iedereen om de beurt iets laten zeggen. En misschien een filmpje erover kijken, dan zie je hoe het in de realiteit is.

10. Wanneer ben je tevreden over een les die je hebt gehad?

Als je iets geleerd hebt meestal. Dat lijkt me ook logisch, want daar is school voor.

11. Wat zou er volgens jou beter kunnen in de lessen godsdienst?

Er hoeft niet iets te verbeteren, maar de grappjes moeten er wel een beetje in blijven. Godsdienst is een serieus vak, maar het hoeft niet allemaal te serieus te zijn. Zoals het doen van een toneelstuk, dat is niet zo serieus, maar daar leer je wel van.

12. Ik zou meer van het vak godsdienst leren als.... Maak de zin af!

Als het zo blijft zoals nu. En misschien door dingen na te spelen en filmpjes te kijken, dan zie je het ook.

13. Wat heb je nodig om gemotiveerd te worden voor godsdienst?

Dat het niet allemaal veel te serieus is en niet teveel in het boek. Het is een lastig onderwerp, en dan is teveel uit het boek werken niet altijd handig.

14. Leg de volgende afbeeldingen op een rij, van belangrijk naar minst belangrijk.

6, 1, 12, 3, 2, 9, 4, 5, 7, 8, 11

15. Zijn er nog dingen die je kwijt wilt over het vak godsdienst?

Nee.

Enquêtevragen

1. Godsdienst is...
 - a. Nooit nuttig
 - b. Soms nuttig
 - c. Vaak nuttig
2. Godsdienst wordt gegeven omdat onze school christelijk is.
 - a. Eens
 - b. Oneens
3. Het is goed dat er godsdienst wordt gegeven op school.
 - a. Eens
 - b. Oneens
4. Godsdienstles is nuttig omdat...
 - a. Je leert nadenken over het leven en geloof
 - b. Je meer te weten komt over geloof
 - c. Je er minder moet doen dan bij Engels of wiskunde
 - d. Het is niet nuttig
5. In de godsdienstles moeten we meer...
 - a. Filmpjes kijken
 - b. Spellen doen
 - c. Opdrachten maken
 - d. Samenwerken
6. De godsdienst les is...
 - a. Saai
 - b. Gewoon prima
 - c. Interessant
7. Bij godsdienst moet de leraar...
 - a. Meer vertellen
 - b. Minder vertellen
 - c. Meer aan ons vragen
 - d. Er hoeft niks te veranderen voor de leraar
8. Ik denk weleens na over vervelende dingen in het leven.
 - a. Eens
 - b. Oneens
9. Over welk onderwerp denk je het meest na?
 - a. Of er leven is na de dood
 - b. Oorlog in de wereld
 - c. Mijn toekomst
 - d. Waarom er zoveel zieke mensen zijn
10. Over welk onderwerp denk je het meeste na?
 - a. Of God bestaat
 - b. Of mijn ouders bij elkaar blijven
 - c. Waarom mensen ruzie maken
 - d. Waarom ik niet gelukkig ben
11. Over welk onderwerp denk je het meeste na?
 - a. Waarom er verschillende geloven zijn

- b. Dat ik iets wil merken van God
 - c. Of iets een goede keuze is
 - d. Hoe ik op de beste manier kan omgaan met mensen
- 12. Over welk onderwerp denk je het minste na?
 - a. Of er leven is na de dood
 - b. Oorlog in de wereld
 - c. Mijn toekomst
 - d. Waarom er zoveel zieke mensen zijn
- 13. Over welk onderwerp denk je het minste na?
 - a. Of God bestaat
 - b. Of mijn ouders bij elkaar blijven
 - c. Waarom mensen ruzie maken
 - d. Waarom ik niet gelukkig ben
- 14. Over welk onderwerp denk je het minste na?
 - a. Waarom er verschillende geloven zijn
 - b. Dat ik iets wil merken van God
 - c. Of iets een goede keuze is
 - d. Hoe ik op de beste manier kan omgaan met mensen

Tabellen bij hoofdstuk 5

Tabel 1 - Leerjaar 1 – alle niveau's

Hoofdstuk	Onderwerpen
1 Vragen en antwoorden	Wie ben jij? Feiten en meningen Vragen en antwoorden: levensvragen en gewone vragen Wereldgodsdiensten (definitie en korte uitleg)
2 Waar komen we vandaan?	Afkomst en familie Levensvragen Mythen Scheppingsverhalen (uit de Bijbel en uit mythen)
3 Zoeken en lezen in de Bijbel	Indeling van de Bijbel Talen van de Bijbel Hoe zoek je iets op in de Bijbel Soorten vertalingen
4 Leven met elkaar	Jaloezie (verhaal Kaïn en Abel en Jakob en Esau)
5 Vrijheid en regels	Slavernij en bevrijding (leefwijze volk Israël) De Tien Geboden Regels en afspraken Rekening houden met elkaar Rechten van de mens en het kind Eerbied voor het leven

Tabel 2 - Leerjaar 2 – alle niveau's

Hoofdstuk	Onderwerpen
1 Dromen over de toekomst	Soorten dromen Jozef de dromer Aartsvaders Martin Luther King
2 Over rechten en plichten	Overheid en burgers Democratie en dictatuur Bijbelse eisen aan de koning Profeten David en Bathseba Salomo en wijsheid Twee- en tienstammenrijk Achab en Izebel Verbeteren van de wereld (hulporganisaties e.d.)
3 Over liefde en verliefdheid	Verliefdheid Hooglied: liefde in de Bijbel Beroemde koppels en Bijbelse koppels
4 Verhalen vertellen	Beelden en verhalen Verhalen in het Nieuwe Testament: over Jezus Gelijkenissen: de Verloren Zoon, de Werkers in de Wijngaard, de Barmhartige Samaritaan Priesters, levieten, Samaritanen
5 Feesten en feiten	Feesten vieren Religieuze feesten

	Christelijke feesten Evangelie Discipelen
--	---

Tabel 3 – Leerjaar 4 GL en TL

Hoofdstuk	Onderwerpen
1 Godsdienst en cultuur	Verschillende culturen Moskee Islamitische rituelen
2 Woorden uit de woestijn	Mohammed Polytheïsme Belangrijke steden voor de Islam Kaäba Koran De Vijf Zuilen
3 De wereld van de Islam	Verspreiding van de Islam Soennieten en Sjiieten Fundamentalisme Kerk en staat Islam in Nederland Rol van de vrouw

Tabel 4 - Leerjaar 3 – alle niveau's

Periode	Onderwerp
1 Geloof en muziek	Gewone vragen en levensvragen Levensvragen in muziek, films, enz. Levensbeschouwing Wat raakt je – verwondering en verwarring Humanisme, atheïsme, ietsisme, evolutie, hedonisme, wicca, new age
2 Geloven, Jezus en christelijk geloof	Wat geloven anderen Wat geloof je zelf wel/niet Wat is geloven Wat geloven christenen Geloofsbelijdenis De Bijbel – indeling, talen en hoe je iets opzoekt Jezus' leven Christelijke feesten God in films en in de Bijbel Herhaling levensbeschouwingen

Tabel 5 - Leerjaar 4 – alle niveau's, eigen methode van de Islam alleen voor vmbo-basis en kader

Periode	Onderwerp
1 Ethiek	Wat is goed leven Wat is een goede keuze Goed leven in de Bijbel

	Zorg voor de schepping Wijsheid Abortus Orgaandonatie
2 Islam	Ontstaan van de Islam Huidige vormen van de Islam De vijf zuilen Islam in Nederland

Tabel 6 – Hoofddoelen in de verschillende methodes ('Per' = periode, 'H' = hoofdstuk)

Hoofddoel	Komt terug in			
	Leerjaar 1	Leerjaar 2	Leerjaar 3	Leerjaar 4
1 Kennis van de Bijbel	H1 nee H2 ja H3 ja H4 ja H5 ja	H1 ja H2 ja H3 ja H4 ja H5 ja	Per1 nee Per2 ja	Per1 ja Per2 nee
2 Levensverhaal/ betekenis Jezus	H1 nee H2 nee H3 nee H4 nee H5 nee	H1 nee H2 nee H3 nee H4 ja H5 ja	Per1 nee Per2 ja	Per1 nee Per2 nee
3 Kennis van wereldgodsdiensten	H1 ja H2 nee H3 nee H4 nee H5 nee	H1 nee H2 nee H3 nee H4 nee H5 ja	Per1 ja Per2 ja	Per1 nee Per2 ja
4 Nadenken over ethische keuzes	H1 nee H2 nee H3 nee H4 ja H5 ja	H1 nee H2 ja H3 nee H4 nee H5 nee	Per1 nee Per2 nee	Per1 ja Per2 nee
5 Mening vormen t.o.v. godsdienstige thema's	H1 nee H2 nee H3 nee H4 ja H5 ja	H1 ja H2 ja H3 ja H4 ja H5 ja	Per1 ja Per2 ja	Per1 ja Per2 ja
6 Levensbeschouwelijk denken	H1 ja H2 ja H3 nee H4 ja H5 ja	H1 ja H2 ja H3 nee H4 ja H5 ja	Per1 ja Per2 ja	Per1 ja Per2 nee
7 Esthetische component	H1 ja H2 ja H3 nee H4 nee H5 nee	H1 nee H2 nee H3 nee H4 ja H5 ja	Per1 ja Per2 nee	Per1 nee Per2 ja
	43% ja, 57% nee	57% ja, 43% nee	64% ja, 36% nee	50% ja, 50% nee

Hoofddoelen en subdoelen Godsdiensdienst van Wellantcollege De Bossekamp

Hoofddoelen gd en subdoelen

versie 14-9-2011

1. Kennis van de bijbel. - smi
 - a. Kennis van de periode van schepping, aartsvaders t/m ??
 - De leerlingen kennen de scheppingsverhalen
 - De drie aartsvaders worden met name gekend
 - De leerlingen weten van Abrahams uittocht
 - De leerlingen kennen de geschiedenis van Isaak en Rebecca met Jacob en Ezau
 - De leerlingen kennen de geschiedenis van Jacob, zijn bedrog en eerstgeboorterecht.
 - De leerlingen weten van de zonen van Jacob. En kennen de geschiedenis van Jozef in Egypte
 - b. Lln kunnen 5 verschil tussen OT en Nt benoemen
 - De Bijbelboeken worden in hoofdlijnen herkend
 - De leerlingen kunnen de historische lijn van OT naar NT onderkennen
 -
 - c. Het ontstaan van de bijbel
 - De leerlingen weten van het woord BIBLIA = boeken
 - De leerlingen weten van het verschil in oorsprong
 -
 - d. Psalmen
 - De leerlingen kunnen vijf psalmen noemen welke hen iets zeggen
 - De leerlingen weten het verschil van genres binnen de psalmen
 - De leerlingen weten van de grootste psalmdichter
 - e. Richteren
 - De leerlingen kunnen zich iets voorstellen van de opdracht van de richters
 - De leerlingen kunnen twee richters benoemen
 - De leerlingen weten een verhaal te verbeelden
 - f. Hooglied?
2. Leerlingen kunnen in hoofdlijnen het levensverhaal van Jezus en zijn betekenis volgens het Nt verwoorden. ev
 - a. De lln. kennen de namen, de volgorde in het kerkelijk jaar, de betekenis van de christelijke feesten. (nu: 2^e klas en 3^e klas; afstemmen)
 - b. De lln. kunnen de levensloop van Jezus vanaf geboorte beschrijven (klas 2 kort; 3 uitgebreid bij ev) tot pinksteren
 - c. De lln kunnen 4 voorbeelden van wonderen noemen en uitleggen wat de wonderen over de identiteit van Jezus zeggen

- d. De lln. maken kennen enkele verhalen (gelijkenissen) van Jezus en diepen enkele verhalen zelfstandig uit en verwoorden eigen betrokkenheid bij het verhaal.
 - e. De lln. kennen 4 namen van lln. van Jezus (2)
 - f. De lln. weten waarom Jezus gekruisigd werd (2)
 - g. De lln. kunnen de heilsbetekenis van de kruisiging en opstanding omschrijven (3)
 - h. De lln. kunnen vertellen wat voor soort straf kruisiging was en hoe dat plaatsvondt
 - i. De lln. kennen het wat en het waarom van de verschillen tussen de 4 evangeliën (synoptisch vraagstuk)(2)
 - j. Weten waar en wanneer Jezus leefde en dat hij een Jood is

3. Kennis van de wereldgodsdiensten christendom, Islam en Jodendom, en Humanisme , ook in relatie tot het christendom. En heel basaal van het Boeddhisme en het Hindoeïsme, en van sekten en stromingen. su
 - Betreft de Islam
 - a. Kennis van het Christendom (stukje kerkgeschiedenis) kerkbezoek Katholieke en protestantse kerk. Vasten, avondmaal, dopen etc.
 - b Jodendom. Synagogenbezoek, ritueel slachten, koosjer, Jodenvervolging, etc. (film of documentaire voor de leeftijd van de l.l.)
 - c Islam. Moskeebezoek, Ontstaan van Islam, ritueel slachten, ramadan, Suikerfeest, 5 zuilen etc. (Film of documentaire)
 - d Boeddhisme. Waar ontstaan, waar geloven boeddhisten in. (documentaire voor de leeftijd van de l.l.) Yoga.
 - e Hindoeïsme. Waar ontstaan, waar geloven Hindoeïsten in. (Documentaire voor leeftijd van l.l.)
 - f. Humanisme. Wat is de visie van een humanist. Welke maatschappelijke rol heeft een humanist.
 - g. Sekten en bewegingen. Wat zijn sekten. Welke sekten zijn er zoal. Jehova's getuigen. Oosterse bewegingen, zoals Yoga.
 - h. Occultisme. Wat is occultisme, wat zijn de gevaren.
 - g. presenteren van een opdracht door een power point of muurkrant etc te maken.

4. Leerlingen kunnen nadenken over het maken van keuzes in hun leven. (ethiek) ev
 - a. De lln. verbeelden en verwoorden een hoofdsonde en een hoofddeugd en leggen de rol van deze 2 in hun eigen leven uit.
 - b. De lln. maken kennis met wat de bijbel als wijsheid ziet.
 - c. De lln. geven aan wat zij zelf een wijze levenswijze vinden met behulp van een wijsheidsspreuk en leggen uit waarom.
 - d. De lln. kunnen de 10 geboden in eigen woorden uitleggen
 - e. De lln kunnen verbeelden de 10 geboden.
 - f. De lln. weten wat het hoofdgebod is volgens Jezus en kunnen het belang van het verschil tussen hoofdgebod en subgeboden aangeven
 - g. De lln verwoorden wat de bijbels geboden bij hen oproepen en welke rol deze in hun leven spelen.

- h. De lln verdiepen zich in de feiten van een actueel ethisch dilemma en geven hun eigen gemotiveerde mening.
 - i. De lln
 - 5. Leerlingen vormen zich een mening over godsdiensdige thema's en elkaars geloof, leren die op gepaste manier te uiten. Smi
 - a. De leerlingen kennen de begrippen: geloof, hoop en liefde en weten wat dit in het christelijke geloof inhoudt
 - b. De leerlingen kennen de begrippen zonden en verlossing en weten wat dit in het christelijke geloof inhoudt
 - c. De leerlingen kennen het begrip vertrouwen en weten wat dit voor christenen inhoudt
 - d.
 - 6. Leerlingen kunnen een levensbeschouwelijk persepctief aannemen en levensbeschouwelijke vragen benoemen. Ev
 - 7. Wat willen we kunst, de esthetische component? su
 - a. de lln maken kennis met glas in lood in kerken en weten dat deze bijbelse taferelen of symbolen verbeelden.
 - b. lln. verbeelden een **Religieus** symbool of (keuze) een bijbels tafereel in een creatieve werkvorm en kunnen verwoorden wat en waarom ze dit gedaan hebben in samenwerking met ckv.
 - c. Bijbelse taferelen herkennen die geschilderd zijn door bekende schilders, de bijbelse plaats en het verhaal vinden, het tafereel met het verhaal vergelijken en hun eigen betrokkenheid en mening verwoorden.
 - d. lln. ontdekken in hun eigen leefwereld (b.v muziek, films, games) de godsdiensdige, levensbeschouwelijke en maatschappelijke aspecten die daar in voorkomen en kunnen hun eigen mening daarover verwoorden.
- De lln. verdiepen zich in een bijbels verhaal en verbeelden dit in een dramawerkvorm (nu: klas 2 ,3)(afstemmen ontwikkeling)

Feedbackformulier opdrachtgever

Noot: door een kleine aanpassing in de hoofdstuknummering bestaat het genoemde hoofdstuk '2.6.3' niet meer. Dit moet zijn hoofdstuk 7.3. Het genoemde hoofdstuk 4 is veranderd naar hoofdstuk 5.

Feedbackformulier Afstudeerproject

De opleiding biedt de mogelijkheid om bij de beoordeling van een afstudeerproject feedback in te brengen van andere betrokkenen, die ondersteunend kunnen zijn voor de uiteindelijke beoordeling door de opleiding. De feedback van de opdrachtgever(s) en de afstudeerbegeleider zijn verplicht voor het kunnen maken van een eindbeoordeling. De student kan hiernaast nog anderen uit projectomgeving vragen om een feedback.

De beoordeling door de opleiding wordt gelet op acht criteria waarin het HBO niveau wordt getoetst. Daarbij wordt gelet op een achttal aspecten: kennis en inzicht en de toepassing ervan, het niveau van argumenteren, kwaliteit van de oordeelsvorming (gegevens verzamelen, interpreteren, concluderen), de communicatie en het vermogen tot leren/reflecteren. Zie de bijlage voor de specificatie hiervan.

Naam feedbackgever: **Hijlke Wijnja**

Functie: **Teamleider onderwijs**

Datum: **10 mei 2016**

Handtekening:

A. Mate waarin kandidaat kennis en inzicht gebruikt bij het maken van keuzen	
Benno laat op verschillende momenten in zijn onderzoek zien gebruik te maken van gefundeerde keuzes. Ik zie dat vooral terug in de manier waarop hij de literatuur terug laat komen in zijn onderzoek en hoe hij daar ook op terug komt. We zien dat o.a. in 2.6.3. Vervolgens weet hij dat ook terug te brengen tot de concrete situatie op onze school in Ottoland.	voldoende
B. Het proces van onderzoek (argumenteren, gegevens verzamelen, interpreteren, concluderen)	
Benno weet op een goede manier de juiste gegevens te verzamelen. het interpreteren van deze gegevens kan soms wat diepgravender, Hier en daar kan er ook wat de conclusies aan gaat wat verder gekeken worden. Dit wordt met name duidelijk in hoofdstuk 4. Ik mis hier bijvoorbeeld de aanzetten tot een mogelijke oplossing van de conclusies. Hier zou wat mij betreft nog een spa dieper gegaan kunnen worden.	voldoende
C. Relevantie voor het beroep	
De relevantie van dit onderzoek is groot zowel voor de school als ook voor de samenwerking met de CHE. Het kan een goede basis zijn voor een learningcommunity op het gebied van het VMBO. Met Corry zijn daar ook gesprekken over. Ook uit het commentaar geleverd op de aanvraag van het kortlopend onderzoek wat gedaan is met enkele vmbo's blijkt de relevantie van dit onderzoek.	goed
D. Leren en reflecteren	
Benno heeft het onderzoek zeer voortvarend, zelfstandig en in mijn ogen succesvol afgerond. Hij heeft in het begin enkele gesprekken gehad en is daarna snel en doeltreffend aan de slag gegaan. Ik heb dit bij eerdere afstudeeropdrachten wel anders gezien.	goed

¹⁵ Beschrijving op welke grond waarvan u tot uw oordeel bent gekomen. Waar hebt u dit vooral in 'gezien' (relevantie, complexiteit en diepgang bij activiteiten en gemaakte 'producten').

Feedbackformulier afstudeerbegeleider

De opleiding biedt de mogelijkheid om bij de beoordeling van een afstudeerproject feedback in te brengen van andere betrokkenen, die ondersteunend kunnen zijn voor de uiteindelijke beoordeling door de opleiding. De feedback van de opdrachtgever(s) en de afstudeerbegeleider zijn verplicht voor het kunnen maken van een eindbeoordeling. De student kan hiernaast nog anderen uit projectomgeving vragen om een feedback.

De beoordeling door de opleiding wordt gelet op acht criteria waarin het HBO niveau wordt getoetst. Daarbij wordt gelet op een achttal aspecten: kennis en inzicht en de toepassing ervan, het niveau van argumenteren, kwaliteit van de oordeelsvorming (gegevens verzamelen, interpreteren, concluderen), de communicatie en het vermogen tot leren/reflecteren. Zie de bijlage voor de specificatie hiervan.

Naam feedbackgever: Anneke Kloosterman - van der Sluys

Functie: Afstudeerbegeleider CHE

Datum: 18-05-2016

Handtekening:

A. Mate waarin kandidaat <u>Kennis en inzicht</u> gebruikt bij het maken van keuzen	
Benno maakt gebruik van de meest voor de hand liggende handboeken en artikelen in het vakgebied, met daarbij aandacht voor internationale literatuur.	Zwak - voldoende - goed
B. Het proces van onderzoek (argumenteren, gegevens verzamelen, interpreteren, concluderen)	
Benno heeft op een gestructureerde manier gegevens verzameld en geanalyseerd waarbij hij gebruik heeft gemaakt van recente inzichten in het vakgebied. Over het algemeen is de argumentatie logisch opgebouwd.	Zwak - voldoende - goed
C. Relevantie voor het beroep	
Dit is duidelijk Benno's sterke kant. Hij weet heel goed de verbinding met de praktijk te leggen.	Zwak - voldoende - goed
D. Leren en reflecteren	
Benno heeft een prima zelfsturing laten zien bij het afstuderen. Hij reageerde telkens adequaat op feedback.	Zwak - voldoende - goed

Zelfevaluatieformulier student

Aanwijzingen voor het invullen van het formulier

1. Cijfer: Het formulier bevat acht categorieën die met een heel cijfer (1-10) beoordeeld worden.
2. Betekenis van de cijfers:
 - 4 of lager is: “zeer onvoldoende”
 - 5 staat voor “onvoldoende”
 - 6 staat voor “voldoende”
 - 7 staat voor “ruim voldoende”
 - 8 staat voor “goed”
 - 9 staat voor “zeer goed”
 - 10 staat voor “uitmuntend”
3. Toelichting: In de toelichting op het cijfer per categorie wordt aangegeven waar in het werk- stuk/project/presentatie/gesprek de toegekende kwaliteit werd herkend. Liefst zo concreet mogelijk.
4. Eindbeoordeling minimaal 6.0. Voor een voldoende eindbeoordeling moeten tevens alle categorieën minimaal voldoende (6) scoren.
5. Gewicht: De student kan (eventueel in overleg met de afstudeerbegeleider) twee beoordelingscriteria voorstellen die een extra gewicht krijgen in de eindbeoordeling (tellen dubbel)

Naam student:	Benno van Gils
Studentnummer:	120391
Titel project:	vmbo en godsdienst: tussen kerndoelen en leefwereld

Voorwaardelijke eisen

Het afstudeerportfolio voldoet aan de voorwaardelijke eisen voor beoordeling:
 - maximale omvang - professioneel taalgebruik - volledigheid

Ja / nee	Toelichting: <i>het project voldoet aan de eisen die daarvoor zijn gesteld in de afstudeernota GL 15-16. In het gehele project is er sprake van professioneel taalgebruik en alle onderdelen zijn in het project verwerkt.</i>
-----------------	--

1. Kennis en inzicht

- De student toont kennis en inzicht op het niveau van nationaal en internationaal geaccepteerde handboeken en tijdschriften op zijn vakgebied.
- De student toont kennis en inzicht in de recente ontwikkelingen binnen het vakgebied (“state-of-the-art”).

Toelichting¹⁶ <i>Aan de literatuurlijst is te zien dat de student kennis heeft genomen van recente publicaties en deze heeft gebruikt in zijn onderzoek.</i>	Cijfer¹⁷ 7,5	Gewicht¹⁸ 1
---	-----------------------------------	----------------------------------

¹⁶ Beschrijving op welke grond de beoordelaar tot zijn oordeel is gekomen.

¹⁷ Heel cijfer dat kan variëren van 1 tot en met 10

¹⁸ Waarde 1 of 2 (twee beoordelingspunten mogen op voorstel van de student extra zwaar wegen bij de beoordeling.

2. Toepassen kennis en inzicht		
- De student maakt gebruik van actuele (internationale) kennis en inzicht bij de uitwerking van een beroepsrelevante vraagstelling. - De student gebruikt actuele (internationale) kennis en inzicht bij het vinden van adequate antwoorden op de vraagstelling.		
Toelichting <i>In de beantwoording van de deelvragen zet de student veelvuldig relevante (internationale) literatuur in. Dit is bijvoorbeeld te zien bij hoofdstuk 4 over de levensbeschouwelijke onderwerpen in het leven van de leerling</i>	Cijfer 8,5	Gewicht 2
3. Argumenteren		
- De student hanteert in zijn teksten een logisch-argumentatieve opbouw. - De student verkent meerdere alternatieven. - De student onderbouwt zijn stellingnames en keuzes op een zorgvuldige manier.		
Toelichting <i>In de teksten is doormiddel van de tussenkopjes een logische structuur gevormd. Verschillende alternatieven worden uitgewerkt en onderbouwd, zoals bijvoorbeeld te lezen is in het hoofdstuk over de motivatie van leerlingen (hoofdstuk 3).</i>	Cijfer 8,5	Gewicht 2
4. Verzamelen van gegevens		
- De student verzamelt doelgericht en systematisch gegevens, gerelateerd aan een beroepsgerelateerd vraagstuk. - De student maakt gebruik van adequate en actuele onderzoeksmethodieken. - De verzamelde gegevens zijn valide, betrouwbaar en relevant voor het vraagstuk.		
Toelichting <i>In de verzameling van gegevens d.m.v. interviews en enquêtes laat de student zien op de hoogte te zijn van actuele technieken, zoals door het gebruik van Kahoot.it voor de enquêtegegevens. Ook zet hij enkele kleine werkvormen in in het interview. De gegevens zijn adequaat verwerkt en verantwoord in hoofdstuk 1.6 en in de hoofdstukken waarin de verzamelde gegevens zijn toegepast. Ook zijn ze actueel en relevant.</i>	Cijfer 7,5	Gewicht 1
5. Interpreteren		
- De student verzorgt een adequate analyse en interpretatie en uitleg van de verzamelde gegevens		
Toelichting <i>In de verschillende hoofdstukken is te zien dat de student een adequate analyse heeft gemaakt en de gegevens interpreteert. Hierbij geeft hij ook mogelijke alternatieven weer (zie bijv. hoofdstuk 6).</i>	Cijfer 7,5	Gewicht 1
6. Concluderen		

- De student komt tot een eindoordeel dat:
 - o gebaseerd is op inzichten uit (internationale) vakliteratuur;
 - o rekening houdt met relevante maatschappelijke, wetenschappelijke en ethische overwegingen.
- De student komt tot een adequate onderbouwde visie op het betreffende vraagstuk in de beroepspraktijk.
- De student geeft een overzicht van de (mogelijke) betekenis en relevantie van gepresenteerde visie en komt met realistische aanbevelingen

Toelichting

In de conclusies en eindconclusie laat de student zien kennis te hebben van de relevante literatuur en deze te verbinden met de deelvragen en hoofdvraag. Deze conclusies zijn helder en concreet verwoord.

Cijfer
7,5Gewicht
1**7. Communiceren**

- De student doet helder en begrijpelijk verslag van zijn bevindingen voor een forum van vakgenoten (specialisten of niet-specialisten)

Toelichting

Doormiddel van het artikel voor de weblog geeft de student een toegankelijk en helder overzicht van zijn bevindingen, verwoord in toegankelijke termen en met een weergave van de meest relevante gegevens uit het onderzoek.

Cijfer
7,5Gewicht
1**8. Leren en reflecteren**

- De student is in staat het afstudeerproject zelfstandig, succesvol en op tijd af te ronden.
- De student is in staat te reflecteren op de gang van het project en de eigen rol daarin.

Toelichting

Binnen de gestelde deadline heeft de student het gehele onderzoek af. Het onderzoek biedt relevante informatie om in de toekomst op voort te borduren op de desbetreffende school. Ook laat de student in zijn reflectie zien dat hij kan reflecteren op de afgelopen periode en de ups en downs die daarbij hoorden.

Cijfer
7,5Gewicht
1**Eindbeoordeling zelfevaluatie in cijfer**

7,9

Handtekening student**Student****datum**

Benno van Gils

18-05-2016

Ingevulde checklist

Inhoud eindverslag	Aanwezig
• Inleiding / aanleiding	☒
• Probleemstelling / doelstelling	☒
• Vooronderzoek <i>(Verslag van oriënterend literatuuronderzoek met daaraan verbonden conclusies voor de precieze vraagstelling)</i>	☒
• Precieze vraagstelling	☒
• Verantwoording van de gekozen onderzoeksmethode	☒
• Resultaten van het verrichte onderzoek <i>(Resultaten op hoofdlijnen, details in de bijlagen)</i>	☒
• Goed onderbouwde conclusies	☒
• Discussie van de resultaten	☒
• Aanbevelingen voor opdrachtgever	☒
• Samenvatting (max 500 woorden)	☒
• Volledige literatuurlijst	☒
Bijlagen eindverslag:	
• Artikel voor in een vakblad of Blog voor op de website van de Academie voor Theologie	☒
• Eventuele onderzoeksverslagbijlagen	☒
• Korte persoonlijke terugblik	☒
• Verantwoording van de bijdragen van elke deelnemende student	n.v.t.
• Ingevuld feedbackformulier opdrachtgever	☒
• Ingevuld feedbackformulier afstudeerbegeleider	☒
• Ingevuld zelfevaluatieformulier student	☒
• Deze checklist ingevuld.	☒